

LLUN ANGHRIST:

NEU,

2,

• ARDDANGOSIAD EGLUR A DIDWYLL,

o

Lygriadau y Ffydd Grift'nogol;

AC O WENDID AC OFEREDD

Ymdrechïadau diweddar Mr. B. Evans,

D R O S

DAENELLIAD BABANOD.

M E W N

CHWECH o LYTHYRAU AT GYFAILL.

Gan *WILLIAM RICHARDS.*

FY MRENHINIAETH I NID YW O'R BYD HWN.—IESU GRIST.
CLYWSOCH Y DAW ANGHRIST.—IOAN YR APOSTOL.

“Eglwys genhedlig yw eglwys Dduw yn awr; ac y mae eglwys
“Dduw ym Mrydain, yn cynnwys yr holl genedl, fach a mawr,
“drwg a da. Attolwg, pa le y mae'r niwed o hyn? A pha
“ran o'r ysgrythur fy'n dweud yn erbyn hyn?”

Mr. B. EVANS, tu dalen 78.

CAERFYRDDIN,

ARGRAHWYD GAN I. DANIEL, YN HEOL-Y-BRENIN.

M DCC XC.

Y

C Y N H W Y S I A D.

LYTHYR I. A gynnwys *Adolygiad* o'r ARGRAPHIAD NEWYDD o'r "Llythyrau at Gyfaill, ar y Pwngc o Fedydd."

LLYTHYR II. A ddengys fod Athrawiaeth Taenelliad Babanod yn *groes i'r Broffes Brotestanaidd*, ac o Anian *Angbrist-aid*.

LLYTHYR III. A amlyga *pw*y, neu *pa beth yw* ANGHRIST.

LLYTHYR IV. A hysbyfa, *pa beth yw* YSBRYD *Angbrist*.

LLYTHYR V. A draetha ynghylch YMARWEDDIAD, neu WEITHREDIADAU *Angbrist*.

LLYTHYR VI. A gynnwys ATTEB pryffur a chyflawn, i LYTHYRAU CHWANE GOL *Mr. B. Evans*.

LLUN

Llun Anghrist, &c.

LLYTHYR I.

Barchedig Gyfaill,

YN gymmaint a bod llaweroedd yn awr o'r Cymry defosiynol yn awyddus i ystyried a dysgu athrawiaeth bedydd efangylaidd, ni's gallaf fi lai nâ'm cyfrif fy hun yn dra rhwymedig i Mr. Benjamin Evans am ei barodrwydd i ohirio'r ddadl ar y pwngc hwnnw. Gobeithio y bydd ei lasur ef a minnau, er mor wahanol yw ein barn, yn ddefnyddiol i'r cyfryw ag fydd yn fymf, ac o ddifrif, yn chwilio am y gwirionedd. — Y mae ef yn hysbyfu i'w ddarllenwyr, yn ei ragymadrodd o flaen ei lyfr newydd, ddarfod iddo ef oddiar pan cyhoeddwyd ei lyfr cyntaf, ail astudio'r pwngc a darllain amryw awdwyr, a chwanegu at y casgliad o resymmau a ofodasai ef bryd hynny ger ein bron. Y mae'n dda iawn gennyf i glywed hyn. Minnau allwn ddweud, na sum i ddim yn gwbl esgeulus yn y matter: ystyriais innau hefyd y pwngc o newydd, ac yn lled ddwys; a darllenaïs amryw awdwyr hen a diweddar, o *bhaid taenelliad babanod*, ac yn eu mysg hwy mi ddarllenaïs gyhoeddiad nodedig *Mr. Williams, o Groesfswallt*. — A chwedî'r cwbl, nid wyf yn gweled unrhyw achos i newid fy marn ynghylch yr athrawiaeth mewn dadl. Er cymmaint a ddadleuir i'r gwrthwyneb gan y gwr o Groesfswallt, yn gystal a'r lleill, yr wyf fi etto, fel cynt, yn gorfod cyfrif taenelliad babanod yn ddefod orwageddus ac anghristaidd. Mi a ostyngaf i ystyriaeth a barn fy nghydwladwyr, yn y dalennau canlynol, y rhesymmau fydd yn fy mherfswadio i i'w chyfrif felly. Gobeithio y caiff y rhesymmau hynny, a phob rheswm arall a gynnygwyf yn y ddadl hon, eu gwranddo a'u pwyso yn dêg ac yn bwyllog, yn ddifrifol a diragfarn. Boed y cyflawniad annheilwng yn gymmeradwy gyd â Duw, ac yn fuddiol i ddynion, trwy Iesu Grist, Amen.

Y mae ein hawdur hefyd yn ei ragymadrodd yn achwyn fod ei *Lythyrâu* ef wedi cynhyrfu digofaint ei

A

wrth-

wrthwynebwyr; ac yn dweud ei fod ef yn methu deall, pa'm y mae'r naill blaid yn digio yn fwy nâ'r llall, pan y mae'r un rhyddid gan bawb i faentumio eu barn fel eu gilydd.—Gwir iawn yw i fod rhydd-did gan y naill blaid yn gyftal a'r llall i amddiffyn eu barn—a gwir hefyd yw na ddylai un blaid i ddigio wrth y llall am gymmeryd y rhydd-did hwnnw. Ond gobeithio, mai *nid* gwir yw, fod gwaith y gwr hwn yn cymmeryd rhydd-did i faentumio ei farn, wedi cynhyrfu digofaint neb o'r bedyddwyr tu ag atto. Y mae'n bosibl, yn wir, i fod y *modd* y darfu iddo ef eu trin a'u cyhuddo hwy, wedi peri rhyw faint o anfoddlonrwydd: ac os yw hynny yn ei flino ef, diolched iddo ei hun. Dylasai ef, yn ddiau, beidio eu cyhuddo mor gyffredinol ac mor giaidd. A dylasai hefyd nodi y drwgweithredwyr allan mewn modd mwy neillduol ac amlwg, gan na's gallai ymattal rhag eu crybwyll.—Pan y mae ef yn eifgufodi *cannoedd* o'r bedyddwyr, y mae ef yn gadael lle i'w ddarllenwyr i feddwl i fod, neu y dichon fod, er hynny, y *rhan fwyaf* o honynt yn euog; canys y mae yn dra hysbys i fod y dydd heddyw *filoedd* o fedyddwyr yng Nghymru. Y mae ef yn crybwyll am *gangen* o'r bedyddwyr o ymddygiad mor anfwyn a phe b'ai crefydd yn gynhwylfedig mewn anghariad, llid a bradwriaeth. — “Hwy a ddeuant i'n plith (eb efe) mewn rhith o fwyneidd-dra, ac a'n galwant y brawd hwn a'r brawd arall, ac a gymmerant arnynt i weddio am ein lwyddiant; ond y cyfle cyntaf a gaffont, hwy a ddangosant nad yw eu proffes o gariad ond cochl i guddio'r anghariad a'r malais mwyaf:—hwy a ennynant yr anghydfod a'r rhwygiad mwyaf anfrawdol: a pha beth attolwg yw yr ymddangosiad caredig cyntaf, ond y rhagrith a'r dichell mwyaf? A pha beth yw'r gwahaniaeth rhwng eu gwaith hwy yn difenwi dynion, ag ymferth y rhai mwyaf anfoesol ar ben ffair?—A all dynion o'r fath hyn i feddu parch i air Duw, ag fy'n gwarafun y fath dymherau, a'r fath ymddygiadau ysgeler?” &c. — Mi dybygwn mai braidd y gallasai ef ddisgwyl y buasai bedyddwyr Cymru yn gwbl foddlon i gael eu trin fel hyn. Yr wyf yn hyderus na chymmerasai ef ddim yn eifgufodol y fath driniaeth oddiwrthynt hwy: er fy mod yr un pryd yn barnu y gallsent hwy ddwyn cyffelyb gyhuddiad yn erbyn eu gwrthwynebwyr, ar gyftal fail a'r eiddo yntef.

Bydd etto lai o achos beio ar y bedyddwyr am yr anfoddlonrwydd y maent yn ei ddangos tu ag at y gwr hwn, pan gelwir i gof y modd farrug a thrahaus y mae ef yn cablu amryw, os nid y rhan fwyaf o'u hamddiffynwyr hwy. Yn dal. 32. o'i lyfr cyntaf, y mae ef yn cyhuddo un o honynt (Mr. FRANCIS, os nad wyf yn cam-gymmeryd) am ymddygiad *plenty-naidd*, a mwy teilwng o *ddeist* nag o gristion. Yn dal. 35. y mae e'n cyfrif Mr. WILSON yn ddyn mor *anwybodus*, nad yw ryfeddod yn y byd iddo ef newid ei farn: ac yn dweud ei fod yn amlwg na ddeallodd ef erioed mor dadl; ac nad yw e'n trin un o'r adnodau perthynol i'r dadl fel un yn ei ddeall. — Yn dal. 44, 45, 46. y mae yn darlunio Mr. JENKINS, fel dyn *didrugaredd*—*camddarluniwr*, yn wyneb y geiriau mwyaf eglur a dihocced—*drwgli-wiwr aethus*—*euog o gymmysgedd terfysfus*—*anwiredd*—MALAIS A CHELANEDD.—Ac wedi'n y mae'n chwanegu—“ Yn gyffelyb i'r modd *anghyfiarwn* hyn y mae'r HOLL AILFEDYDDWYR yn ysgrifennu, hyd ag y welais i, [a thybygid ei fod ef yn disgwyl i ni ei gygrif ef yn adnabyddus â *rhan fawr iawn* o'u 'ysgrifennadau hwy.] Y maent, yn fy marn i (eb efe) yn *camddarlunio* ac yn *drwgli-wio* daliadau bedyddwyr babanod; ac yna yn ymhonni yn nistrywiad eu camddarluniad eu hunain: ond heb gyffwrdd â'r gwir ddadl ag un o'u byfedd.”

Wedi gweled y fath ymadroddion a'r rhai uchod, yn y *Llythrau at Gyfaill ar y Pwngc o Fedydd*, mi a dybiais wrth ysgrifennu fy ateb i'r cyhoeddiad hwnnw, na fyddai dim niwaid i arfer, weithiau, air lled lym neu erwyn; gan dybiaid, mai braidd y gallid disgwyl y byddai i wr mor rhydd ei ymadrodd, ac mor chwanog i arfer llymder a gerwindeb, i gymmeryd hynny yn chwith:—o leiaf, mi fernais y gallwn felly *brofi ei dymmer*, a dysgu, pa mor belled yr oedd ef yn *gwneuthur i eraill megis yr ewyllysiai iddynt i wneuthur iddo ef*. Yr wyf yn gweled yn awr yn dra amlwg, y gall y gwr hwn, yn llwyr ddigyffro, glywed ar ei galon i drin ei wrthwynebwyd yn y modd mwyaf farrug a dirmygus; ond, er hynny, na oddef ef un radd o'r fath driniaeth oddi wrthynt hwy. — Am i mi, rai prydiau, gymmeryd rhydd-did i gydfurfio mewn rhyw fesur *â'i fiampl ef*, y mae yn ymddangos yn dra fur a digllawn,

ac yn gosod fy ngeiriau i ger bron ei ddarlennenwyr fel rhai cwbl anweddaidd ac anefgusodol. Ond o ran ei ymadroddion a'i ymddygiad ef ei hun, nid oes ynddynt hwy, mae'n debyg, un rhith na mesur o anghymmwyfder neu anweddeidd-dra. Y fath, syr, yw rhesymmoldeb, a thegwch, a chyfiawnder y dadleuwr answyn hwn.

Y mae ef yn dweud, fod YR HOLL AILFEDYDDWYR yn *'sgrifennu ar fedydd mewn modd anghyfiawn, hyd ag y gwelodd ef; ac er hynny, nid yw ef ddim yn foddllon addef i fod hyn yn achwyniad yn eu herbyn hwy yn gyffredinol, o blegid iddo ef arfer y geiriau, hyd ag y gwelais i.* Ond attolwg, beth allasai ef ei ddywedyd ymhellach? Neu, pa fodd yr oedd yn bosibl iddo ef eu cyhuddo hwy yn *fawy cyffredinol?* Buasai raid ei fod ef yn hollol i maes o'i gof, dybygwn, ped fuasai yn eu cyhuddo hwy y tu bawnt i'r hyn a welsai ef, neu, y tu hwnt i'r hyn oedd yn ei wbod am danynt. Dywed ef hefyd, *Na ddarfu iddo ef ddirmygu cynbeddfau neb.* Os wrth gynbeddfau y mae ef yn meddwl eu *synwyr*, neu eu *deall*, y mae'n rhaid fod y dywediad yn anwireddus; canys y mae ef yn trin MR. WILSON fel dyn diffygiol o synwyr, ac un cwbl anneallus hyd yn oed yn y pwngc hwnnw y darfuasai iddo gymmeryd cymmaint o boen i'w ystyried.---Yn wir y mae ef yn myned ymhellach etto, ac yn dra eglur a dibryder yn ammau ei gywirdeb a'i onestrwydd ef, pan y dywed am dano, "Ei fod YN CYMMERYD ARNO i chwilio am y gwirionedd, DAN RITH o fod ar y cyntaf dros fedydd *babanod*," &c.---Ac hefyd, pan y mae yn bloeddio allan,---"DYMA ONESTRWYDD Y GWR HWN, dan ddywedyd, *na allasai neb ymosyn am fedydd babanod gyd â mwy o ddynaniad i'w gael yu yr ysgrythur nag ef!*" (dal. 14. argr. 1.)---Mewn tra chyffelyb fodd y mae ef yn ymddwyn hefyd tu ag at MR. JENKINS.---Yn dal. 15. y mae yn ei ddarlunio ef fel esponiwr *disynwyr*: ac yn dal. 45. fel gwr tra anghyfiawn a *maleisus*: ac yn dal. 44. y mae yn ei arddangos fel un a fuasai yn euog o ryw beth ysgeler dros ben.---CELANEDD y mae ef yn ei alw. *Celanedd!* Beth yw hynny? Dima llai, syr, nâ lladdfa neu *lofruddiaeth*. Gair o'r *rhif lioseg* ydyw; y *rhif unigol* o ba un yw *celain*: ac yn y cyhuddiad hwn, os oes ynddo unrbyw *synwyr*, y mae yn arwyddo, nid yn unig i fod MR. J. wedi tywallt gwaed MR. Henry, ond hefyd i fod eraill, heb ei law ef, wedi

cael eu llofruddio ganddo.—Wedi'r cwbl, syr, y mae Mr. Evans yn taeru, yn syml iawn ei wedd, *Na ddirmygodd ef gynheddfau neb; ac na roddes ef un absen i neb am eu gwahanol farn; eithr yn unig darlunio'r modd y mae eu dadleuaeth wedi ymddangos iddo ef;—ac befyd, nad arferodd ef gyffelyb fath eiriau celyd ag a garwsai gan eraill, &c.* (dal. 54, 44.) — Dyma i chwi wr cymmydogol a mwynaid! Y mae yn dwyn i'm cof y ferch hynod honno y mae Agur yn ei chrybwyll, Yr hon a fwyty, ac a sych ei safn, ac a ddywed, *Ni wnaethum i anwiredd.*

Pan achwynodd ef, yn ei lyfr cyntaf, ar ryw gangen o fedyddwyr, am ymddygiad anweddaidd ac anfwyn; ac ar ryw berfonau neillduol, am ryw ymadroddion tra ammhrydferth; ni chymmerais i ddim arnaf i ammau gwirionedd y cyhuddiad, nac amddiffyn y cyhuddedig: ond mi a rybuddiais y troseddwy, os oeddent mewn bod, i wella'u buchedd, a gochelyd y fath ymddygiad rhagllaw: ac yr wyf yn meddwl na's gallfai ef, yn rhelymmol ddisgwyl i mi wneud dim yn chwaneg. — Y mae ef yn awr yn dannod i mi, Na feiddiaf fi ddim dweud mai *cam-achwyn* a wnaeth ef bryd hynny. (56.) Beth bynnag a feiddiaf fi ei ddweud am y matter hwnnw, mi a feiddiaf ddweud, yng wyneb fy ngwrth-ddadleuwr, na's dwg y cyhuddiad, na'r ddannodiaeth chwaith, un gradd o anrhydedd iddo ef.—Ped fawn yn chwennych talu'r pwyth iddo, mi a allwn yn hawdd iawn ddwyn tra chyffelyb gyhuddiad yn erbyn rhai a adwaen i yng Nghymru o'i blaid ef: ond gobeithio y bydd, bob amser, yn chwith gennyf i ymostwng i ymddygiad mor wael ac anfoneddigaidd.—Gan ei fod ef yn hoffi y fath wasanaeth, attolwg safed i fynu fel gwr, ac enwed y troseddwy yn hy, fel y gallom eu hadnabod, a'u ceryddu hwy ar gyhoedd.

Y mae ef yn ymddangos yn dra anfoddlon (dal. 71.) am i mi gymhwyso at ei ymddygiad ef rai *ysgrythurau ceryddol*, ac yn dweud, nad yw hynny, yn ei farn ef, ddim amgen nâ *chymmeryd enw yr Arglwydd yn ofer*. Ac er hynny, nid yw ef ddim yn gallu ymattal rhag gwneud yr un fath gymhwyfiad attaf fi, gyd â mwy o lymder, ac mewn ffordd o rêg neu ddrwg-ddymuniad. Gwelwch dal. 54. — Ni ddaeth erioed i'm meddwl i wneuthur gymhwyfiad o'r fath eiriau atto ef. — Maent

i'w gweled yn Sal. lxxxix. 50. a Jer. li. 51.—Y mae hefyd yn y *ddalen ditl* yn cymhwyso testun tra awchlym attaf.—A ydyw hyn, attolwg, yn rhyw beth amgen nâ *chymmeryd enw yr Arglwydd yn ofer*? Neu, a ydyw yntef hefyd yn *anffaeledig*?—Os yw e'n camsynied, neu os o *ddynion* y mae taenelliad babanod, fel yr wyf fi yn hollol yn barnu, oni raid fod yr ymddygiad hwn o'i eiddo ef yn rhyw beth tebyg iawn i *ryfyg* a *chabledd*?

Y mae efe yn fynych yn siarad fel ped fuasai'r bedyddwyr wedi dechreu'r ddadl bresennol, ac yntef ddim ond amddiffyn ei hun a'i blaid yn erbyn eu rhuthr hwy. Ond y gwir yw, mai ei blaid ef, fel arferol, a ddechreuodd yr ymddadleu. Braidd, dybygwn, y dichon ei fod yn anhysbys iddo ef, mai y cyhoeddiad o lyfr MR. TAYLOR, a argraphwyd yn *Nbre Fecca*, oedd yr achlyffur o gyhoeddi gwaith MR. WILSON; ac y mae'n sicr, mai cyhoeddiad ei LLYTHYRAU ef oedd yr achos i mi 'sgrifennu ar y pwngc hwn yn Gymraeg. Attolwg, gan hynny, pwy fydd ganddynt fwyaf o achos i achwyn?—Y bedyddwyr, y rhai ydynt yn 'sgrifennu yn unig mewn ffordd o hunan-ymddiffyniad? Neu ynte eu gwrthwynebwyr, y rhai ydynt yn wastad, yng Nghymru, yn gystal ag yn Lloegr, yn torri'r heddwoch, ac yn dechreu'r gynnen?—Yn wir, o'm rhan i, nid wyf yn gallu gweled, o un tu, nemmor o le i achwyn ar y fath achos; neu i fod yn anfoddlon i weled dynion yn ymgomnio ynghylch materion crefyddol, tra y gwnelont hynny yn bwyllog ac yn dymherus.

Bu led ryfedd gennyf i weled yr AIL argraphiad o'r Llythyrau at Gyfaill ar y Pwngc o Fedydd môr wahanol oddiwrth yr argraphiad cyntaf—a'r LLYTHYRAU CHWANEGOL hefyd wedi eu cyfylltu wrth y lleill, yn eu *baggedd newydd*, dan enw AMDDIFFYNIAD o HONYNT hwy. Y mae hyn yn ymddangos i mi yn ymddygiad tra annhegaid a dichellgar: ac ni's gallaf lai nâ disgwyl y bydd llawer darlennydd anystyriol yn barod i gyfrif fy llyfr cyntaf i yn *attebiad i Lythyrau Mr. EVANS yn eu cyflwr PRESENNOL*. Bydd hyn, ond odid, yn rhyw fath o fantais iddo ef, ac anfantais i minnau. Ond pwy bynnag a gymmero boen i gydmaru yn ofalus y ddau argraphiad, a wel yn hawdd i fod llawer iawn o wahaniaeth rhyngddynt; a bod yn yr

yr ail, nifer o chwanegiadau helaeth, ac hefyd ei fod yn ddiffygiol o amryw bethau, ac yn eu mysg hwy *an llythyr cyfan*, a gynhwysir yn y *llall*. Pan y casto hyn ei ystyried, yr wy'n hyderu na's dichon dyfais ysfrywgar ein hawdur ddim llai na chwbl golli ei heffaith.

Mi a gynhygaf yn awr i osod ger eich bron sylwedd y rhai hynottaf o'r chwanegiadau a gynhwysir yn yr argraffiad newydd o'r *Llythyrâu at Gyfaill*. Mi a ystyriais eisoes, mewn rhan, gynhwysiad y *rhagymadrodd*: ac nid wyf yn gweled ynddo ddim yn chwaneg, ag fydd yn gofyn sylw neilldaol, oddieithr y ddau ben-nill o gywydd, ar ei ddiwedd,—sef,

“ Ni dda gen' i ddigio neb,
“ O wenwyn i un wyneb;
“ Ond byw mewn 'stâd cariad cu,
“ 'Nol grasol réol Iesu.”

I'r hyn y gallem ateb fel hyn, os oes unrhyw ateb-
iad yma yn ofynol,

Os nad oedd dda, fy nedwydd ddyn,
Gennyt ti i gynnu tân,
I ba beth y cym'rit bo'n
I dynnu crug o danwydd cryn?

Os byw mewn 'stâd cariad cu---yw'th 'wyllys,
Beth allai'th gynhyrfu
I anturio 'nawr ein trin ni
Mor gethin, dan ymgoethi?

Y mae ef wedi gadael allan yn yr argraffiad newydd ran fawr o'r achwyniadau a wnaethai yn tu dal. y 3ydd a'r 4ydd o'r argraffiad o'r blaen: ac er hynny, y mae yn hysbysu ar odre'r ddalen, iddo *nodi amryw bethau gwirioneddol yn chwaneg yn yr argraffiad cyntaf*.--- Mae'n debyg, wrth hynny, nad yw ef etto ddim yn foddlon eu anghofio, er darfod iddo yn awr eu gadael hwy allan: nid oes, ynte, dybygid, nemmor o rwyman larnom ni i ddiolch iddo ef ar y pen hwn. Ac o ran y *gwirionedd* o'i gyhuddiad, fe fydd rhai, ond odid, heb fy llaw i, yn debyg i barhau yn lled *amheus*, hyd oni nodo ef allan y troseddwy'r dan eu henwau, a phrofi ei achwyniad. Pan y gwnef ef felly, y mae yn bosibl y bydd rhyw rai yng Nghymru yn barod i nodi allan, yn yr un modd, nifer gyfattedbol o gyffelyb droseddwy'r o fysg ei blaid yntef. --- A chwedl'n, pa faint fydd ei elw ef o droi'n gyhuddwr?

Ar

Ar odre dalen 4. y mae ef yn nodi, “fod pawb yn addef, mai rhai mewn oedran, yn proffesu ffydd ac edifeirwch, a fedyddiwyd gyntaf wrth blannu crist’nogaeth; ac am hynny, mai gwaith *ammherb’nosol* yw pentyrru testunau i brofi i’r cyfryw gael eu bedyddio.” Ond, attolwg, os nad oedd neb babanod ymysg y rhai a fedyddiwyd *gyntaf*, onid allir dadleu oddiwrth hynny, nad oedd yr apostolion ddim yn cyfrif fod yr ordinhad honno yn perthyn iddynt hwy?—Pe amgen buafent yn ddiau yn eu bedyddio hwy gyd â’u rhieni o’r *dechreuad*. Am hynny, pa fodd y dichon ei fod yn waith *ammherthynafol* i bentyrru’r ysgrythurau fydd yn hyfbyfu yr amgylchiad hwn?—Yn dalen 5. y mae ef yn galw bedydd, yn *arwydd* y cyfammod gras, ac yn *seliad* o’r athrawiaeth o gyfiawnder, ac yn *fel* a osododd y Brenin mawr wrth ei weithred o ras, &c. Ond y mae’r darluniad yma yn un llwyr ddych’mygol ac an’fsgrythurol, ac felly yn annheilwng o attebiad. Y mae’r ysgrythur yn galw *enwaediad* yn *arwydd*, ac hefyd yn *infel* cyfiawnder y ffydd, i Abraham, ond nid i neb arall: ac nid yw yn un lle yn arfer y fath iaith ynghylch *bedydd*. Am hynny, nid yw dywediad ein hawdur yma ond dychymmyg dra gwrthun a rhyfygus. A thyma’r gwr glew, syr, sy’n gwneud y fath ddadwrdd yn erbyn *beggian y cwestiwn*, a chymmeryd pethau yn *genniattaol*! Nid oes yn ei lyfr ef braidd ddim arall heblaw beggian y cwestiwn, a chymmeryd pethau yn ganniattaol; neu, mewn geiriau eraill, haeriadau difail, dychymmygol, a rhyfygus.—Byddai yn dra hawdd i nodi allan oddi yno *gannoedd* o’r fath, ped fai hynny yn angenrheidiol.

Yn LLYTHYR II. y mae amryw chwanegiadau ynghylch y *cyfammodau*. Yn dalen 6. ef a ddywed, mai *cyfammod Adda* yw y *cyfammod gweithredoedd*. Yr wyf finneu etto yn gofyn, B’le y mae’r ysgrythur yn ei alw felly?—Yn dalen 7. y mae ef yn gwadu fod *cyfammod Seinaï* yn *gyfammod gweithredoedd*. Ond y mae yn amlwg i fod yr *apostol* PAUL o wahanol farn, pan y galwodd ef y *cyfammod* hwnnw yn *adeddf GWEITHREDOEDD*, Rhuf. iii. 27.—Y mae yn ddigon o ateb i’r chwanegiad yn dalen 8. eich adgofio chwi am yr hyn a ddywedais i o’r blaen (Ath. Bed. dal. 22.) sef i fod *cyfammod* Abraham yn cyfeirio at, neu yn cynnwys egwyddorion y *cyfammod newydd*, neu’r *cyfam-*

cyfammod gras, yn gyftal a'r hen gyfammod, neu'r cyfammod gweithredoedd; a bod Abraham yn nynyrychioli dau fath o bobl, &c.---Yn dal. 10. y mae yn fon am *enwaediad* fel *SEL o fwynbau gwlad Canaan*; megis ped faem ni yn dal hynny; er ei fod ef yn gwybod nad ydym ni yn dal i fod *enwaediad* yn unrhyw *fel*, oddieithr i *Abraham* ei hun; i'r hwn yr oedd, yn ddiau, yn *fel* neu *infel* cyfiawnder y ffydd, yr hon oedd ganddo ef yn y *dienwaediad*. Ond pe buafem ni yn wir yn dal ei fod yn *fel* hefyd i'w *had* ef, o *fwynbau gwlad Canaan*, ni fuafai ddim yn canlyn, nad oedd ddim yn angenrheidiol eu henwaedu hwy yn *ol iddynt feddiannu'r wlad honno*; canys gallfai ei fod etto yn *fel* o'u *parhad* hwy yn eu hawl a'u meddiant. --- Yn yr *un ddalen* y mae ef yn gwadu fod *endwaediad* yn rhoi i'r *profelytiad* hawl i'r *wlad*, eithr yn unig i *freintiau eglwysig*. Ac er hynny, fe ddywed yr ysgrhythur, fod *enwaediad* yn gwneuthur y *profelyt*, *FEL YR HWN A ANED YN Y WLAD*. A pheth yw hynny, ond ei fod yn rhoi hawl iddo i'r *breintiau gwledig* yn gyftal ag *eglwysig* ymysg pobl Israel? Eccl. xii. 48.

Yn LLYTHYR III. dal. 11. y mae ein hawdur yn dweud mewn ffordd o chwanegiad, Mai'r *orchwyliaeth grist'nogol* a elwir yn *deyrnas nesoedd* yn amgylchiadau yr holl ymadrodd am blant bach yn Mat. xviii. 1, &c. Ond yn hynny hefyd, yn ol ei gynnefin arfer, fe ddarfu iddo ef anghosio i ddwyn ei *brawf*. Y mae'n dra hyfbys, nad oedd yr apostolion yr amser hwnnw ddim yn dirnad, neu yn disgwyl y fath *orchwyliaeth* ag a ga'dd ei sefydlu yn ol adgyfodiad eu Harglwydd. Am hynny, ni's gall ei fod oll yn dybygol, mai am yr *orchwyliaeth* honno yr oedd eu hymofyniad hwy.--- Hefyd, nid yw'n rhesymmol i feddwl, mai yr *orchwyliaeth* hon yw'r *deyrnas nesoedd* (yn adn. 3.) i ba un nid aiff neb i mewn ond y rhai hynny a droer ac a wneler fel plant bychain: canys, fel y nodais o'r blaen (Athr. Bed. dal. 24.) y mae yno lawer morwyn ffol, a llawer fydd yn ddieithraid hollol i gynheddfau dyn bach. Yn hytrach, y *deyrnas* ogoneddus a amlygir yn ail ddyfodiad Crist, pan y byddo ef yn Frenin ar yr holl ddaear, a feddylier yma: yr hon *deyrnas* yn sicr ni chaiff neb o honom ei gweled heblaw y rhai a droer ac a wnaer fel plant bychain. Y mae ef yn yr *un ddalen*

ddalen yn rhoddi fynu yr hyn a haerasai o'r blaen am y geiriau *holl genhedloedd*, "sef eu bod hwy ym mhobman arall (heblaw Mat. xxviii. 19.) yn cynnwys *rhieni a phlant*." Ond nid yw ef ddim mor onest a chyfaddef ei gamfyniad, yr hyn a ddylasai ef ei wneuthur, os ymotyn am wirionedd, fel y dywed (dal. 97.) ac nid ymryson am fuddugoliaeth y mae. — Yn lle addef yn onest ei gamfyniad, meddaf, y mae ef yn yr argraphiad newydd, yn *ddistaw* iawn yn *newid* y *ddadl*, trwy chwanegu at y geiriau, *ym mhob man arall*, — SY'N SON AM FREINTIAU GRAS. Ond nid yw hyn chwaith ddim yn gwbl amlwg; o blegid y mae Salm lxxii. 11. a Salm lxxxvi. 9. yn *son am freintiau gras*, ond er hynny nid yw yn ymddangos fod y geiriau *holl genhedloedd* yno yn cynnwys *babanod*. — Yn y blaen, yn yr *un ddalen*, y mae ef yn taeru, "nad yw y commisiwn i ddysgu yr holl genhedloedd, a'u *bedyddio*, fel gwaith chwanegol at ddysgu; ond i'w disgyblu GAN eu *bedyddio*, fel y *modd* o hynny." Yn ddiau, y mae adrodd yr esponiad hwn yn llwyr ddigonol i'w ddadymchwelyd, am ei fod mor ddisynwyr, ac mor wrthun. Canys, o brysur, peth hollol *ddisynwyr* a *gwrthun* yw dweud fod *bedydd* yn *disgyblu* *babanod*: cystal y gallid dweud ei fod yn eu gwneud yn gyfrannogion o wybodaeth greffyddol, neu yn peri iddynt ddeall yr efengyl; canys y mae yn gwbl ddilys i fod *addysg* yn cael ei ddal allan yn y gair *disgyblu*. Y mae mor rhesymol i ddweud i fod *baban* newydd eni yn cael ei wneud yn *ddysgarwdd* trwy fedydd, ag ydyw i ddweud ei fod ef yn cael ei wneud yn *ddisgybl*. — Yn dal. 12. y mae ef yn dweud, fel y gwnaethai hefyd yn yr argraphiad cyntaf, mai ystyr cysson y gair BOBL SANCTAIDD trwy'r ysgrythur, yw *pobl gyfammodol Duw*. Ond y mae'r ysgrythur yn cyfrif y *gwr digred*, a'r *wraig ddigred*, (yn 1 Cor. vii. 14.) yn *bobl sanctaidd*, ac er hynny ni's gallir ddim eu galw hwy yn *bobl gyfammodol Duw*. "Ac ystyr y gair AFLAN (eb efe) yw *pobl allan o gyfammod*." Nid yw hyn chwaith yn wirionedd: canys y mae y gair AFLAN yn fynych yn yr ysgrythur yn cael ei gymhwyso at *bobl nad oeddent ddim allan o gyfammod*, eithr yn *bobl gyfammodol Duw*. — Gwelwch Lef. x. 10. xi. 24, 25, 28, 31. xii. 2, 5. xiii. 3, 8, 11, 36, 44, 46. Deut. xii. 15. Heblaw llaweroedd o fannau

fannau eraill. Y mae ef yn chwanegu, dal. 13. nad yw'r gair SANCTAIDD gymmaint ag unwaith yn y Bibl yn arwyddo CYFREITHLON. Yr wyf finnau yn gwadu hynny hefyd, ac yn gofyn cennad i enwi 1 Cor. vii. 14. a 1 Tim. iv. 5. fel prawf digonol i'r gwrthneb.—Gwelwch fy sylwiadau i ar y testun cyntaf yn Athr. Bed. Dwfr, dal. 29, 30. Ac o ran y testun arall, sef 1 Tim. iv. 5. y mae yn gwbl eglur mai wrth SANCTAIDD yno y meddylier *cyfreithlon*. Y mae'r apostol, yn y lle hwnnw, yn son am ryw *fwydydd*, a fyddai y rhai a ymadawent oddiwrth y ffydd yn erchi *ymattal oddiwrthynt*, ac yn dweud wrth Timotheus, nad oes dim o'r fath i'w wrthod, os cymmerir *trwy dalu diolch*: canys y mae wedi ei sancteiddio (eb efe, hynny yw, ei wneud yn *ymborth cyfreithlon*) gan air Duw a gweddi. Y mae y siamplau hyn dybygwn yn dangos yn amlwg, nad yw y 'sgrifennydd hwn weithiau yn *gofalu nemmor iawn am ddweud y gwir*.

Ar odre dalen 15. ef a ddywed ein bod ni yn gosod babanod meirw ymhlith y *seintiau*, ond yn gadael y rhai byw ymhlith *angbredinwyr*. Ac attolwg, pa anghymmwyfder fydd yn hynny? I blith pwy y myn ef fod y rhai sy'n *marw* yn eu mabandod yn myned, ond i blith yspriedod y cyfiawn y rhai a berffeithiwyd? Ac ymhlith pwy y gefid ef y rhai *byw*, ond ymhlith *angbredinwyr*? A fyn ef i ni eu cyfrif hwy yn *gredinwyr*? Yn wir ef a allai mor gymmwys eu cyfrif hwy felly, a'u cyfrif yn *ddisgybllion*. Ond beth y mae ef yn feddwl wrth ddweud ein bod ni yn *gosod babanod yn y nef* HEB UN FFYDD? A yw ef yn tybiaid ein bod ni yn barnu eu bod hwy yn myned i mewn i'r bywyd heb gael eu cymhwyso i fwynhau y gwynfyd a'r gogoniant a feddiennir yno? Os hyn yw ei amcan y mae yn ddiau yn cam-ddeall ac yn camddarlunio ein barn ni yn ddirfawr.—Yn dal. 16. y mae hefyd ryw beth yn cael ei chwanegu ynghylch *yffyr-iaethau cydmarol*, ac *ordinhadau pendant*, y rhai a adawaf i'w trin, ymysg rhyw bethau o'r un natur, yn fy ateb i'w *Lythrau chwanegol* ef.

Yn LLYTHYR IV. dal. 18. y mae ef yn dweud, "Na pheidiodd neb a bod yn aelodau o'r eglwys Iuddewig trwy fedydd *Ioan*, am hynny nad oedd ond bedyddiad neu *buredigaeth Iuddewig*." Ond fe allid
dweud

dweud hefyd, na pheidiodd neb, chwaith, a bod yn aelodau o'r eglwys Iuddewig *trawf fedydd Crist*, cyn ei adgyfodiad ef; ac am hynny (yn ol yr ymrefymmiad hwn o eiddo ein hawdur) ni's gallasai ei fedydd yntef, bryd hynny, fod yn ddim amgen na *phuredigaeth Iuddewig*. Fod disgyblion Ioan yn wahaniaethol oddiwrth ddisgyblion Crist, fel y dywed ef yn yr un ddalen, nid oes neb ar a wn i yn ei wadu: ond y mae rhyw beth tra hynod yn yr hyn y mae ef yn ei ddadleu ymhellach, sef, gan i *Ioan fedyddio YR HOLL WLAD*, ac i *Grist fedyddio MWY O DDISGYBLION NAG EF*, y gallir barnu i *Grist fedyddio ei ddisgyblion ef drachefn*. Ond ni all fod un fail i dynnu y fath ganlyniad, oddieithr ei fod yn ymddangos ddarfod i Ioan, yn wir, fedyddio y rhan fwyaf o'r genedl; yr hyn nid oes unrhyw argoel iddo ei wneuthur. Ymadrodd troellog ac ammhriodol yw hwnnw, lle y dywedir i Ioan fedyddio *yr holl wlad*; a chyffelyb i hwnnw, lle y dywedir fod *y byd* wedi myned ar ol Crist; ac ni's gall y naill na'r llall amcanu yr holl genedl: nac ychwaith ond rhan fechan o honi mewn cydmariaeth.---Y mae yma'n amlwg hollol i fod ein hawdur yn cyfrif *Iesu Grist yn AILFEDYDDIWR*: nid oes achos i ni, gan hynny, i anffodloni wrtho am ein galw ninnau felly.---Y mae ef ymhellach yn dwyn Actau xix. 5. i brofi mai *un o'r AILFEDYDDWYR oedd yr apostol Paul* hefyd. Y mae arnom yn sicr ddirfawr rwymau iddo, am ein gosod mewn cymdeithas mor anrhydeddus. Pa fwyaf a gaffom o'r fath gymdeithion, mwyaf i gyd fydd ein boddlonrwydd a'n hyfrydwch. Galwed ni yn awr yn *AILFEDYDDWYR* a chroeso.---Y mae ef yn dweud yn y *nod*, mai nid son am *Ioan* yn bedyddio yn enw'r Iesu, eithr am *Paul*, y mae *Luc* yn Actau xix. 5. Ond yr wyf fi yn barnu i fod hynny yn beth tra amheuol. Y mae yn amlwg i fod son yn yr *adnod o'r blaen* am *Ioan* yn bedyddio, ac yn *annog y bobl i gredu yng* *NGHRIST IESU*: onid yw yn fwy naturiol, ynte, i farnu, mai son yr ydys yn *adnod 5.* am *ddisgyblion Ioan* yn ymostwng i'w annogaeth ef, ac yn cymmeryd eu bedyddio ganddo *yn enw yr Arglwydd Iesu*, yr hwn y darfuasai iddo ef ei bregethu iddynt? Yn y *nod* ganlynol, ar odre dal. 18. a 19. y mae ef yn ceisio profi i fod *Ioan* yn bedyddio *baband*; ond gan ei fod ef ei hun yn gorïod addef, fod yr hanes ysgrythurol

yfgrhythurol yn *ddistaw yn hynny*, mi dybygwn nad yw ei resymmiadau ef yn haeddu unrhyw attebiad: canys, beth a dâl clust-ymwrandu'r yfgrhythur pan nad ydyw yn llefaru? Ac o ran ei ddywediad ef, fod plant yn gystal a'u rhieni yn gyfrannogion o fendithion pob diwygiad o'r blaen, fe allid ei ateb—Pe gwir fai hynny, nad yw ddim yn canlyn fod gan blant, ar y cyfrif hwnnw, hawl i bob ordinhadau crefyddol.—Ar odre dal. 20. y mae ef ymhellach yn *nodi*, “ I fod prophwyd ac apostol yn galw *tywallt* ar fedydd yr Ysbryd (Joel ii. 28. Act. ii. 3.) a pha fodd (eb efe) yr haera'n brodyr mai *trochiad* ydoedd?”—Pa fodd yr haerant hynny! Am ddysfod fwn o'r nef megis gwynt nerthol yn rhuthro, ac a LANWODD YR HOLL DY lle yr oedd y disgyblion yn eistedd, yn gymmaint a'u bod hwy yno, mewn ystyr, wedi *eu TROCHI*.—Ac o ran y gair *tywallt*, nid gwir yw ei fod, na chan apostol, na phrophwyd, nac un ysgrifennydd dwyfol, yn cael ei gymhwyso at yr hyn a eilw'r yfgrhythur yn *fedydd yr Ysbryd Glân*, mwy nâ'r geiriau *llenwi*, a *derbyn*, a *dansfon*, &c. fel y soniais o'r blaen, *Atb. Bed. Dawfr*, dal. 39. Gwelwch hefyd dal. 40. a 63. o'r un traethiad.

Yn LLYTHYR V. dal. 22. y mae ef yn galw yr *Aberth dros bechod* yn SEL gyntaf, o gyhoeddiad cyntaf y cyfammmod gras. Ond, yn sicr, ni's gall y fath ddarluniadau anyfgrhythurol, hunan-ddewisol a disail, haeddu eu hatteb.—Y mae yn rhaid i fod eu hadrodd hwy yn gwbl ddigonol.—Yn yr un lle, y mae ef yn son am *Destament* grasol a WNAETHPWYD A rhieni a'u plant: Ond gan nad oes na Chymraeg na synwyr yn y fath ymadrodd, gobeithio yr efgusodwch fi am beidio cynnyg ei ateb.—Bod i un *wneuthur cyttundeb* neu gyfammmod ag eraill, fydd ymadrodd rhesymmol a dealladwy; ond, pwy, attolwg, a glywodd, erioed o'r blaen, am un yn GWNEUTHUR TESTAMENT AG eraill?—Yn y nod ar odre'r un ddalen, y mae yn taeru, fod cynnwys babanod yn yr un ffraint a'u rhieni yn rhan o grefydd natur, yr hon a blannodd Duw ym mhob dyn, yn gystal a chrefydd dadguddiad. Ond y mae hynny, yn ddiau, yn fwy nâg a all ef ei brofi: canys nid yw crefydd natur yn rhoi i rieni na phlant, mewn cyflwr fyrthiedig, hawl i un ffraint yn y byd.—Y mae hefyd yr ymadrodd wrth ba un y mae ef yn cyffylltu yr ymresymiad hwn (sef fod

yr un anrhydedd, rhydd-did, a meddiant, yn perthyn i fabanod, ac i'w rhieni, ym mhob sefyllfa yn y byd) yn un tra anwireddus a thwyllodrus, fel y dangosais o'r blaen yn ddigonol, yn *Athr. Bed. Dawfr*, dal. 44. Ac yn wir, ni's gallaf fi lai nâ rhyfeddu, ei fod ef mor ddi-gywilydd a gwneud y fath haeriad drachefn yn ei lyfr newydd.—Yn dal. 23. y mae ef yn dweud, “i fod babanod yn ddiamheuol gynt yn cael eu geni yn aelodau o'r eglwys; ac mor ddiamheuol i fod hynny yn *fawr* faint iddynt: yn awr (eb efe) os nad ydynt felly etto, oni raid bod yr *ben* orchwyliaeth yn hyn yn rhagori ar y newydd?” Ond ped addefid, er mwyn dadleu, fod holl fabanod Brydain, yn awr, yn cael eu geni yn aelodau o'r eglwys, ni phroffai hynny ddim o'u hawl hwy i fedydd, mwy nag yr oedd, bod holl fabanod Israel yn cael eu geni yn aelodau o'r eglwys, yn profi eu hawl hwy i enwaediad: canys nid oedd gan y plant *benywaidd* hawl i unrhyw ddefod enwaediol, er eu bod hwy, yn gystal a'r rhai gwrrywaidd, yn cael eu geni yn aelodau o'r eglwys. Ac o ran, hyd yn oed plant *gwrrywaidd* Israel, y mae'n hyfbys, mai nid eu haelodaeth eglwysig, eithr *gorchymyn neillduol Duw*, oedd yn rhoi iddynt hwy *hawl i enwaediad*.—Gallem hefyd ateb y rheswm uchod fel hyn, “Y mae yn ddiamheuol i fod y fath ddynion a *Saul fab Cis, Simeï, Joab, Abitaphel, ac Absalom*, gynt yn aelodau o'r eglwys; ac mor ddiamheuol i fod hynny yn *fawr* faint iddynt: yn awr os nad yw y fath ddynion felly etto, oni raid fod yr *ben* orchwyliaeth yn hynny yn rhagori ar y newydd?” Os atebir, i fod yr amgylchiad hwn yn brawf o *lesgedd* ac *ammherffeithrwydd* yr hen orchwyliaeth; fe allid dweud yr un peth am *aelodaeth eglwysig babanod*.—Un prawf, yn ddiau, o ragoriaeth a pherffeithrwydd yr orchwyliaeth efangylaidd yw, ei fod yn cau allan amgylchiadau o'r fath hyn.—Ar odre dal. 23. y mae ef yn gwadu fod gweinidogaeth berfonol Crist yn cael ei chyfeirio at berfonau neillduol. Os haedda hyn brysur ystyr-iaeth, fe allid enwi y *deuddeg apostol, a Zacheus, a Lazarus, a Mair, a Martha*, a llaweroedd heblaw hynny, fel tyfion digonol i'w wrth-brofi.—Fe gyfarwyddodd [ein Harglwydd] ei ddisgyblion (eb efe, dal. 24.) i bregethu i deuluoedd, a *dinasoedd*, fel y cyfryw. Wrth hynny, ac yn ol ei ymrefymmiad ef, ped suafai *llywiau* dwyr y *dinasoedd*

dinasoedd yn credu, mae'n debyg y buasai gan y *trigolion* ell hawl i fedydd, ar eu ffydd hwy, yr un wedd a'r *tuluoedd*, ar ffydd y penteulnaid.—Yr hwn a allo ei gredu, creded.—Yn yr un lle y mae ef yn brysur iawn yn son am *genedl Jerusalem*; yr hon fydd yn fath genedl, na chlywais i son am dani erioed o'r blaen. Yr wyf yn addef, fod y fath iaith a hon ymhell uwchlaw fy nghyrraedd i. Ni ddylid dim rhyfeddu pe clywid yr awdur cymmen hwn ryw bryd neu gilydd yn son hefyd am *genedl y Dre-wen*, neu *genedl Sir Aberteifi*.—Ychydig yn y blaen y mae ef yn dweud, fod yr Iuddewon yn dadleu dros enwaediad eu plant yn Act. xxi. 21. Ond nid oes air o son am hyn (eb efe) ynghylch *bedydd*. Ond y mae hynny yn brawf, na ddarfuasai i'r apostolion erioed eu dysgu hwy, i fod *bedydd* wedi dyfod yn lle enwaediad; pe amgen, ni fuasent hwy ddim yn dangos y fath aflonyddwch am esgeuluso'r ddefod honno.—Tu a godre'r ddalen, y mae ef yn dweud, “Cyhyd ag yr arhosodd y rhieni yn anghrediniol, yr oeddent hwy a'u plant yn rhan o'r clamp ag oedd yn *sanctaid*.” Peth rhyfedd yw hyn, os gwir a ddywedasai ef ychydig o'r blaen, i'w *hanghrediniaeth* eu *difeddiannu* hwy o'u *enedl-fraint*.

Yn LLYTHYR VI. dal. 27. y mae ef yn son am aelodaeth eglwysig babanod, fel *braint* fydd *etto* yn aros. Os gwir yw hynny, y mae'n rhaid fod ymadrodd yr apostol yn un tra diffygiol a gwallus. lle y dywed, mai y rhai sy o ffydd, y rhai hynny yw plant Abraham.—Dylasai ddweud, y rhai sy o ffydd, a'u HAD BABANOL. Ped fuasai ein hawdur yn lle Paul, mae'n debyg y buasai yn llefaru yn fwy cymmwys ac amlwg; ac na cherydd'fai ef ddim o'r *Galatiaid* am geisio ymberffeithio yn y cnawd. Fe ymddengys eu bod hwy yn gystal ag yntef yn sawr eu gofal am y pwngc o aelodaeth eglwysig babanod. Fel efe hefyd yr oeddent hwy yn cyfrif i fod had Abraham dan yr efengyl yn cynnwys *babanod*. Yn dal. 29. y mae ef yn dweud fod y geiriau *hell genhedloedd* yn y comisiwn, yn eiriau *cyffredinol*, dan ba rai y cynhwysir *pob oedran*, &c. Wrth hynny y mae'n rhaid fod *pregethiad* yr efengyl hefyd yn perthyn i *bob oedran*—hyd yn oed i *fabanod newydd eni*! Ac yn wir, pa ryw anghymmwylder a ddichon fod yn y gwaith o bregethu yr efengyl i *fabanod*, gan eu bod

hwy eisoes yn *ddisgyblion* i Grist, yn ol barn Mr. *Benjamin Evans*. Y mae'r gwr hwn, yn ddiau, yn byw y drws nefaf i SANT ANTWN, o *Badua*, a SANT FRANCIS, y rhai, druain gwyr, a gymmerent arnynt i bregethu hyd yn oed, i'r *pysgod*.

Yn y nod ar odre dal. 29. y mae ef yn dadleu, "Y dichon babanod fod yn ddeiliaid o ordinhad bendant, heb fod yn ddeiliaid o'r gorchymmyn i'w harferyd." Pwy, attolwg, a glywodd ef erioed yn gwadu hyn? Y peth yr y'm ni'n ei wadu yw, na ddichon babanod ddim bod yn gymmwys ddeiliaid bedydd, am fod deddf yr ordinhad honno, ynghyd â'r hanes ysgrythurol o'i gweinyddiad, yn dangos yn amlwg, fod arwyddion ffydd ac edifeirwch yn ofynol oddiwrth ei holl ddeiliaid. — Yn dalen 31. y mae ef yn dirfawr wyrdroi'r ysgrythur, trwy gymhwyso amryw o brophwydoliaethau, sydd etto heb eu cyflawni, at gyflwr presennol crist'nogrwydd: un o honynt yw'r brophwydoliaeth ynghylch y *nefoedd newydd a'r ddaear newydd*; "geiriau (medd ef) sy'n eglur yn nodi allan orchwyliaeth y Testament Newydd." Os felly, pa fodd y gallfai PEDR ddweud, yn ei ail Epistol, ei fod ef yn *disgwyl* y *nefoedd newydd a'r ddaear newydd*? Sicr yw, mai nid peth ag oedd *merwn disgwyliad*, bryd hynny, oedd gorchwyliaeth y Testament Newydd. Y mae y prophwydoliaethau eraill y mae ef yma yn eu henwi, yn perthyn yn gyffredinol i gyflwr gogoneddus teyrnas Crist yn y dyddiau diweddaf, pan y caffo anghrist ac anwiredd eu dileu oddiar y ddaear: am hynny, ni's gall ei resymmiadau ef oddiwrthynt hwy ddim haeddu pellach sylw. Y geiriau, "Eiddo'r cyfryw rai yw teyrnas nefoedd," mi a'u hystyriais o'r blaen, Athr. Bed. Dwfr, 23, 24.—Y deyrnas hon (medd ein hawdur, dal. 32.) yw yr hon a gymmerwyd oddiar yr Iuddewon anghrediniol, ac a roddwyd i *genedl arall*---trosglwyddwyd i *genedl arall* (medd ef) 'stad fabwysiadol eglwysig yr Iuddewon, fel cenedl o rieni a phlant, ac *eiddo* BABANOD Y GENEDL *bonno* *340 hi*. Ond attolwg, pwy genedl yw honno? Ai *cenedl* y CYMRY, neu *genedl* y SAESON, neu *genedl* y FFRANGOD, neu ynte rhyw genedl arall? Attolwg dywedded yn ei lyfr nefaf, pa rhyw genedl ydyw. Y mae ef yn wir yn gofyn yn dal. 78, Pa le y mae'r niweid o gyfrif mai eglwys *genhedlig* yw eglwys Dduw yn

yn awr, a bod eglwys Dduw ym Mrydain yn cynnwys yr *holl genedl*, fach a mawr, drwg a da? Wrth hyn y mae'n lled debyg ei fod ef yn cyfrif, fod 'stad fabwysiadol yr Iuddewon, fel cenedl o rieni a phlant, wedi cael ei throsglwyddo i drigolion presennol Brydain-Fawr. Os felly, i ba bwrpas y dadleuai ef dros hawl plant y ffyddloniaid yn neillduol? Canys os oes hawl gan *fabanod y genedl*, fel y cyfryw, ni's gall ei fod o unrhyw ganlyniad yn y ddadl, p'un ai ffyddloniaid ai anffyddloniaid yw y rhieni. Pan y mae'r dadleuwr hwn yn son am GYMMYSGEDD TERFYSGLYD Mr. *Jenkins*, y mae yn ddiau yn rhoi desgrifiad tra chymmwys o'i lafur ei hun. Y mae ef yn dweud yn yr un ddalen (sef 32) am waith yr apostol yn galw y plant yn *sanetaidd*, yn 1 Cor. vii. 14. mai yr un ydyw a phed fuasai ef yn galw hwy yn SAINT; yn ganlynol, y mae yn rhaid iddo ef eu cyfrif hwy yn *saint* hefyd pan ddelont i oedran, os yw ef yn dal yr athrawiaeth o *barhad mewn gras*. Yn dal. 33. y mae ef yn dadleu, ei fod yn eglur i'r *cenbedloedd* a'u plant gael eu cyd-impio i mewn i'r olewydden, o ba un y torrasid allan yr Iuddewon am eu hanghrediniaeth. Os wrth y *cenbedloedd* y mae ef yn meddwl *holl genhedlaethau'r ddaear*, heblaw'r Iuddewon, y mae'r amryfusedd yn rhy noeth i ofyn atebiad: ac os rhyw genhedlaethau neillduol oedd yn ei olwg, megis y *Gwyddelod*, neu'r *Cymry*, neu'r *Scotiaid*, neu'r *Saesfon*, neu'r *Ffrangcod*, neu yr holl rai hyn ynghyd; y mae'r dyb mor afresymmol a phlentynnaidd, ag y bydd ei hadrodd yn ddigon o wrthbrawf iddi. Oni buasai ei fod ef yn dadleu mor eglur yn ei lyfr newydd, mai eglwys genhedlaethol yw yr eglwys efangylaidd, a bod 'stad fabwysiadol yr Iuddewon wedi cael ei throsglwyddo i *genedl* ac nid i gynnulleidfa, fel y cyfryw (dal. 79.)—mi a fuafwn yn barod i farnu, mai y ffyddloniaid ymysg y cenhedloedd, ynghyd â'u had babanol, yr oedd ef yma yn cyfeirio attynt.—Peth tra anghyffredin, yn ddiau, yw clywed ymneillduwr yn dadleu dros natur genhedlaethol eglwys Dduw yn awr! Pa'm, attolwg, y mae'r gwr hwn yn peidio uno â'r eglwys sefydledig?—Yn yr un ddalen, ynghyd â'r un ganlynol, y mae ef yn dweud, fod yr apostol yn gwneuthur amgylchiadau eglwys Israel yn y môr ac yn yr anialwch yn deipiau neu gysgodau o amgylchiadau

yr eglwys griſt'nogol, &c. Y mae hynny yn wir mewn yſtyr : ond nid mor belled a bod yr eglwys griſt'nogol yn un genhedlaethol fel yr un Iuddewig ; ac nid mor belled, chwaith, a chynnwys babanod mewn ſefyllfa eglwyſig, mwy nâ'r anghrediniol a'r anifeiliaid ; canys ni's gallant hwy ddim bod yn ddeiliaid ordinhadau a gwafanaeth yr eglwys efangylaidd. Am yr *anifeiliaid*, y mae ef yn wir yn dweud (dal. 35.) i fod eu cyflwyno hwy i'r Arglwydd yn ddyledſwydd ar bob dyn : ond gan nad y'nt hwy yn ddeiliaid crefydd, ni's gall ei fod yn ddyledſwydd i'w cyflwyno hwy mewn ordinhad grefyddol. Yr y'm ninnau hefyd, ar gyſtal fail, yn gwrthddadleu yn erbyn cyflwyno babanod i'r Arglwydd *trwy fedydd*. O ran yr hyn a ddywed ef am *ddeddf natur*, mewn ffordd o gymhwysiad at y pwngc mewn dadl, nid oes yn ymddangos ynddo ond y cymmysgedd mwyaf anniben. Gallid ei arfer mor rhesymmol, o leiaf, dros rod-di ſwpper yr Arglwydd i fabanod, a thros eu bedyddio hwy.---I fod bedydd (eb eſe) fel arwydd cyſammod Duw, yn *fraint*, ſy ddiarmheuol ; a bod rhieni yn rhwym i wneud eu goreu tu ag at leſau eu plant, ſydd eglur ; am hynny y mae yn ddyledſwydd ar rieni criſt'nogol i fynnu bedyddio eu plant. (dal. 34.) I'r hyn y gellid ateb---I fod *ſwpper yr Arglwydd*, fel arwydd cyſammod Duw, yn *fraint*, ſy ddiarmheuol ; a bod rhieni yn rhwym i wneud eu goreu tu ag at leſau eu plant, ſydd eglur ; am hynny y mae'n ddyledſwydd ar rieni criſt'nogol i ddwyn eu plant i *fwrdd yr Arglwydd*.---Ac os dywed neb i fod *byrdra cynbeddfau naturiol*, mewn babanod, yn eu hanghymmwyſo hwy i dderbyn ſwpper yr Arglwydd, am ei fod yn ofynol oddiwrth ddeiliaid yr ordinhad honno i ddangos marwolaeth yr Arglwydd, a choffa am dano ef, ynghyd â holi eu hunain. Yr wyf yn ateb, os felly, yna y mae yr unrhyw fyrdra o ran *cynbeddfau naturiol* yn eu hanghymmwyſo hwy hefyd i dderbyn *bedydd*, am ei fod yn ofynol oddiwrth y deiliaid i ddangos arwyddion o ffydd ac edifeirwch. Hefyd, os yw perthynas gyſammodol, o ran *bedydd*, yn rhwymo i ufuddod a diolchgarwch, onid yw yn gwneud yr un peth hefyd, o ran *ſwpper yr Arglwydd*? --- (Gwelwch dal. 35. a 91.)---Yn dal. 19. y mae ef yn gofyn, " Onid oes cyfattedbiad rhwng bedyddio babanod y crediniol

ac achubiaeth teulu Noah; gan mai ef yn unig oedd yn gyfiawn o honynt? ”--- Babanod y crediniol! Beth ynte, a ddaeth yn awr o'r babanod *cenbedlaethol*? Hefyd, *nid babanod* bryd hynny oedd *teulu Noah*. A pha fodd y gŵyr ef mai Noah yn unig oedd yn gyfiawn yn y teulu?---Yn dal. 34. y mae ef yn chwanegu, “ Cyn y bo *bedydd* yn *gyfattedbol* gyffelybiaeth, oni raid bod plant gyd â'r rhieni yn ddeiliaid o honi? O'r goreu, fyr, wrth hyn, y mae hawl y plant yn parhau pan y delont i oedran; canys y cyfryw bryd hynny oedd plant Noah.---Y mae ef yn fynych yn dwyn i'm cof ei ddywediad am *Mr. Jenkins* --- “ Y cyfryw yw cymmysgedd terfysglyd yr awdur hwn.”

YN LLYTHYR VII. dal. 37. ef a ddywed, mai *geiriau o ystyr helaeth* yw *BAPTIZO* yn y *Groeg*, a *TABAL* yw yr *Hebraeg*, am eu bod weithiau yn arwyddo *lliwo*, *golchi*, &c. Ond cystal y gallfai ef ddadleu, mai *gair o ystyr helaeth* hefyd yw y *gair Saesonaeg DIP*; canys y mae hwnnw weithiau yn arwyddo *lliwo* a *golchi*, yn gyftal a *throchi*, fel y gallai ef yn hawdd i ddysgu pe rhoddai dro ymysg lliwyddion dinas *Norwich**. Er hynny, pwy ddyn yn ei bwyll, (oddieithr, ysgatfydd, *Mr. B. E.*) a gymmer arno ddweud, mai *lliwo*, yw *ystyr flaenaf* y *gair DIP*? Ond fe fyddai hynny mor wirioneddol a dywediad y gwr hwn, mai *lliwo*, *gwlychu*, a *golchi*, yw *ystyriaethau blaenaf* y *geiriau Tabal* a *Baptizo*. Gyd â llawer mwy o gymhwysder, dybygwn, y gallid dweud, mai *cyntaf-anedig digywilydd-dra*, yw *ystyr flaenaf* y *geiriau Mr. Benjamin Evans o'r Dre-wn*.---Ni chlywais i erioed o'r blaen am neb a feiddiai ddweud mai *lliwo*, *gwlychu*, a *golchi*, yw *ystyr flaenaf* y *geiriau* a enwyd uchod---Ac yr wyf yn barod i feddwl mai ein hawdwr yw y *cyntaf oll* a feddodd y fath eondra.

Mae ef ymhellach yn nodi yn wirioneddol, mai y *gair Baptizo*, ac *nid Bapto*, a arferir *am fedydd* gan ysgri-fenwyr y Testament Newydd.---Yr amgylchiad hwn y mae ef yn ceisio ei ddefnyddio tu ag at gryfhau ei haerriad ef, mai *gair o ystyr helaeth* yw *Baptizo*. Ond

---

* I have myself, among the inhabitants of that city, heard the words *DIP*, *DIPPING*, &c. used in the sense of *DYEING*.

nid oes unrhyw le i feddwl, mai hynny oedd yr achos a barodd iddynt hwy i arfer y gair hwnnw; eithr yn hytrach, o blegid iddynt hwy *fenthycce eu biaith a'u hymadrodd cddiwrth gyfeithwyr Groegaid yr Hen Testament*, y rhai nid y'nt unwaith yn arfer y gair *Bapto* i arwyddo *trochi* neu *olchi* yr *holl gorph*, eithr ydynt yn arfer *Baptizo* i arwyddo hynny; ond nid un gair arall, oddieithr *LUO*; ac y mae yn ficer nad yw hwnnw ddim yn fwy dilys neu amlwg yn arwyddo trochiad neu *olchiad* yr *holl gorph*, nag yw y gair *Baptizo*.—See MICHAELIS'S *Lectures*, Sect. v. vi. vii. & PRID. CON. vol. 3. p. 49. Edit. 14. Also, *Letters to B. Hoadley*, No. 2, 4, 5. Also DR. H. OWEN'S *modes of quotation used by the evangelical writers explained & vindicated*, published last year, and sold by Nichols.

Yn dal. 38. y mae rhyw chwanegiad yn erbyn y farn, fod bedydd yn arwyddo *claddiad*.—Y mae ef yn dadleu yma, mai'r un yw *puro*, *glanhau* a *bedyddio*: ac mai *puredigaeth* a *glanhau* y mae bedydd yn arwyddo. Pa fodd gan hynny (eb efe) y gall bedydd arwyddo *claddu*; pan nad oes un gyffelybiaeth rhwng *claddu* a *glanhau*? Os yw hyn yn galw am ateb, bydd yr uncanlynol, dybygwn, yn llawn ddigon—Y mae Paul yn dweud, (Rhuf. vi. 4.) *Claddwyd* ni gyd ag ef *trwy fedydd*; ac onid yw yn amlwg oddiyno fod *claddiad* yn cael ei arwyddo yn y *bedydd*? Pa fodd gan hynny y gall bedydd arwyddo *puro*, pan nad oes un gyffelybiaeth rhwng *puro* a *chladdu*?—Yn dal. 39. y mae ef yn dweud i fod gwneuthur bedydd i arwyddo yn bennaf *gladdedigaeth* Crist, yn rhannol ac yn anghyfiawn, o blegid fod yr ordinhad yn dal allan holl fendithion gras, &c. Ond, a yw hyn ddim yn croesi yn rhyw fesur yr hyn a ddywedasai ef o'r blaen yn *Llythyr I.* lle y mae ef yn ymddangos fel ped fai yn gwadu fod bedydd yn arwyddo *marwolaeth* Crist, am fod hynny yn cael ei arwyddo yn swpper yr *Arglwydd*.—Yn awr y mae yn gwneud bedydd o arwyddocad mor helaeth a'i bod yn cynnwys holl fendithion gras, &c. Y mae *marwolaeth* Crist, yn ddiau, yn un o fendithion gras.

Y mae LLYTHYR VIII. o'r argraphiad *cyntaf* wedi ei adael allan o'r argraphiad newydd; a'r *nawfed* *Llythyr* o'r argraphiad hwnnw yw yr *wythfed* yn awr; ond gan nad oes yn y *Llythyr* hwnnw ddim chwanegiad, nid

nid oes achos i mi gymmeryd pellach sylw arno. Yr wyf yn awr yn gadael dan eich ystyriaeth chwi a'm hanwyl gydwladwyr yn gyffredinol y sylwiadau hyn ar yr ail argraphiad o'r *Llythyrau at Gyfaill ar y Pwngc o Fedydd*,—gan orphwys, anwyl syr, eich ferchiadol a rhwymediccaf gyfaill,

W. R.

LYNN, Ionawr 17, 1790.

LLYTHYR II.

Garedig Syr,

NI wn i yn y byd, braidd, am un anferthach gwrthddrych nag *ymneillduwr* neu *brotestant* yn ymdrechgu ym mblaid taenelliad babanod. — Y mae ef yn proffesu ei fod yn credu dwyfol ysbrydoliaeth yr ysgrythurau, a'u digonolrwydd fel rheol ffydd ac ymarferiad; ac y mae ef, yr un pryd, yn arfer ac yn hyderus yn dadleu dros ddwyfol awdurdod y ddefod a enwyd; er ei fod yn gwbl hysbys. ac yn cael yn gyffredin ei addef, nad yw y 'sgrifenadau sanctaidd hynny gymmaint ag unwaith yn ei chrybwyll. Er mor amlycced yr ymddengys *anghyffondeb a gwrthuni y fath ymddygiad*, y mae lluoedd fyth o brotestaniaid yn parhau i ymfoddloni iddo. Y fath, syr, yw effaith ysbryd y cyfeiliorni, ar y rhai sydd dan ei lywodraeth, ag y gwelir synychaf y cynghorion mwyaf difrif a chyffrous, a'r rhesymmau mwyaf pwyfig a grymmus, yn annigonol tu ag at eu troi hwy oddiwrth eu hamryfusedd.

Ymysg lliaws, y rhai a broffesant grist'nogrwydd y dydd heddyw, fe ymddengys fod nifer fawr iawn yn fwy parod i gymmeryd eu hyfforddi gan y *diwygwyr* nâ chan apostolion ein Harglwydd Iesu Grist. — Darfu i'r *DIWYGIAD*, yn ddiammau, siglo teyrnas anghrist yn ddirfawr. Gosododd y digwyddiad hwnnw ei ddeiliaid ef i ymrafaelio yn erbyn eu gilydd, a gwnaeth y fath derfysg o fewn ei derfynau, nad yw yn debygol y bydd ef byth yn abl ei lonyddu. Bryd hynny y dechreuodd ei deyrnas ef adfeilio, ac fyth gwedi'n gellid galw ei dŷ ef yn *dŷ wedi ymrannu yn ei erbyn ei hun*; ac yn awr y mae lle i feddwl nad yw dydd ei gwmp ef ddim

ddim yn heppell. Ond ni ddarfu ddim i'r *diwygiad* i adferu y ffydd apostolaidd, neu brif grist'nogrwydd: ac ni ddarfu iddo, chwaith, i ffurfio *cysfionach* ffydd nâ ffydd Rhufain. Canys pa fantais bynnag a ddichon crefydd y diwygwyr ei ymhonni uwchlaw y grefydd babaid, y mae'n dra sicr mai *nid y fantais o gysfiondeb* ydyw. Yr oedd crefydd y diwygwyr, o ran ei nhattur a'i hagwedd, o'r un fath a'r grefydd babaid—Yr oeddent eill dwy yn caethiwo rhydd-did ymofyniad ac ymrefymmiad, yn coleddu gormes ac erledigaeth, ac yn gwbl groes a gwrthwynebol i'r deyrnas honno yr hon *nid yw o'r byd hwn*.

Y mae yn dra eglur, fyr, i fod llygriadau crist'nogrwydd yn gyffredinol wedi tarddu oddiwrth yr anghrediniaeth o gyffes hynod yr Iesu ger bron *Pilat*, ynghyd â'r chwenychiad i gyfaddasu yr efengyl at arfer ac archwaeth y byd.—Ped faem ni yn olrhain y prif wrthgiliad, o'i ddechreuad, yn ymddygiad anhyd yn yr athrawon Iuddewaidd, ymlaen trwy yr holl ymddangosiadau canlynol yn yr *Ebioniaid*, y *Gnosticiaid*, y *Marcioniaid*, ynghyd â'u holl gyfoedon a'u canlynolion gwyrdraws, se ellid gweled yn gyffon, mai anfoddlonrwydd i drefn ac amcan y Testament Newydd, ynghyd â thuedd cryf i wneud crist'nogrwydd yn fwy cyttunol â rhagfarn ac ymgais y digred, oedd yn wastad yr egwyddorion llywodraethol. Ar yr egwyddorion hyn y ffurfiwyd ac yr impiwyd yn y broffes grist'nogaidd, y *philosophyddiaeth ddwyreiniol*, a'r hyn a elwid y *blatoniaeth newydd*.—Yma hefyd y mae i ni ymofyn am dadogaeth *eglwysf centedlig*: ac y mae yn gwbl sicr i fod *taenelliad babanod* ei hun o'r un gwaedoliaeth.

Yr oedd y prif brotestaniaid, yn eu gwaith yn addef dwyfol awdurdod bedydd babanod, yn euog o'r ffolineb o goleddu arferiad ag oedd yn elynol a dinystriol i'w hegwyddorion sylfaenol hwy eu hunain.—*Digonolrwydd* yr *ysgrythur*, fel rheol ffydd ac ymarferiad, oedd y sylfaen ar ba un y cymmerasant hwy arnynt i wrthwynebu pabyddiaeth: ond y mae yn gwbl hysbys, nad yw'r *ysgrythur* yn cynnwys un gorchymmyn enwedigol, neu amlwg, i fedyddio babanod. Os tybir, gan hynny, fod yn y Testament Newydd sail ddigonol i fedydd babanaidd, er na wnair son yno gymmaint ag unwaith am y fath ddefod, nac mewn ffordd o archiad, nac ychwaith

ychwaith mewn ffordd o siampl, rhaid yw fod y *llyfn hwnnw*, yn lle bod yn fwy goleu ac eglur, o'r tu arall, yn *llawer mwy tywyll a dyr*ys nâ'r Hen Destament: gan fod dyledswyddau pendant yr Hen Destament oll yn gorphwys ar ymadroddion amlwg a diamheuol, neu, mewn geiriau eraill, ar erchion enwedigol ac eglur.—Am hynny nid oedd ddim o bobl Israel yn gorfod ymofyn cyfarwyddyd yn y cyflawniad o ddyledswyddau pendant yr orchwyliaeth honno, oddiwrth y fath foddion anghymmwyys ac annigonol ag yw *casgliad*, *canlyniad*, *cyfladdiad*, *cydmariad*, a'r *cyffelyb*. Y *caled waith dirmygus* hwn, syr, yn ol ymrefymmiad ein hawdur a'i frodyr, a adawyd i'r trueiniaid hynny ag fydd yn byw dan yr orchwyliaeth efangylaidd.

Y mae Mr. E. yn dadleu dros *barbad* y cyffelyb freintiau, yn awr, ag oedd mewn bod dan yr Hen Destament; ac yn dweud, nad yw Duw yn tynnu un fraint yn ol, wedi ei rhoddi, &c. (dal. 79.) Os felly, dylasai ef hefyd ddadleu dros yr *awdurdod penteuluaid*, ag oedd yr hen batriarciaid yn ei feddiannu; a thros *ddyrchafiad* y *cyntaf-anedig* uchlaw ei frodyr: canys nid yw y rhai hyn ddim wedi cael eu tynnu yn ol yn fwy eglur nâ'r rhai y mae ef yn dadleu drostynt. Attolwg, ynte, a oes gan benteuluaid crist'nogol gyffelyb awdurdod ag oedd gan y penteuluaid duwiol gynt? Neu, a oes gan gyntafanedigion rhieni crist'nogol gyffelyb oruchafiaeth ag oedd gan y cyntafanedigion gynt? Os dywed ef, mai breintiau *cyfgodol* oedd y rhai'n—gallid dweud yr un peth am y breintiau babanaidd dan yr hen gyfammod.—Tu ag at fod yn gyffon ag ef ei hun, dylasai ef ddadleu hefyd, gan fod deddfau pendant crefydd, gynt, yn *ddigonol ynddynt eu hunain* i hyfforddi addolwyr Duw i'w iawn gyflawni, heb un achos iddynt i redeg i'r gorchwyliaethau *blaenorol*, i ymofyn cyfarwyddyd, mewn ffordd o gasgliad, cydmariad, &c. ei fod yn rhaid ein bod ni etto yn yr un sefyllfa.—Os nad y'm felly, onid yw raid ein bod ni yn awr mewn *gwaeth* sefyllfa nag aelodau yr eglwys Iuddewig? — Y fath oedd natur y deddfau Iuddewaidd, a bod pob amrywiaeth yn y cyflawniad o honynt, oddiwrth eu hamlgw ystyr, yn cael ei gyfrif yn anefugodol a beius. — Felly, yn enwedigol, yr oedd amrywiad *Nadab ac Abihu—Uzzah—Jero-boam—Y Samariaid—Y Phariseid*, a'r lleill o ddilynwyr

wyr yr hen draddodiadau. Ac os nad yw y fath amrywiad dan yr orchwyliaeth efangylaidd hefyd, yn anefgusodol a beius, onid yw raid fod yr orchwyliaeth honno yn swy penrydd, ac yn llai ei goleuni a'i pherffeithrwydd na'r un Iuddewaidd?

Tu ag at amddiffyn a rhyddhau y Testament Newydd, syr, oddiwrth y fath gyfrifiad ammharchus, a'i fod ef yn *fwy tywyll a dyrus na'r Hen Destament*, mi dybygwn na's gallwn lai na bod dan angenrheidrwydd anhepcorol i ymwrthod â thaenelliad babanod; canys y mae yn beth gwbl sicr, na's gallir cwrdd trwy gydol yr Hen Destament â chymmaint ag un ddyledslydd bendant ag fydd yn cael ei gorchymmyn yn y fath fodd tywyll ac ammherrfaith ag y mae ein gwrthwynebwyr yn cymmeryd arnynt i ddadleu i fod taenelliad babanod yn cael ei orchymmyn yn y Testament Newydd.

Y mae y rhywogaeth honno, syr, o grist'nogrwydd (os gellir ei galw felly) ag fydd yn cynnwys taenelliad babanod, wedi ei chyfansoddi o ddefnyddiau tra thebygol i'r rhai hynny o ba rai y cyfansoddwyd traed a byfedd delw fawr y brenin Nebucodonosor. (Dan. ii. 41---43.) Am hynny y mae ei hamddiffynwyr yn wastadol yn agored i ddirmyg a gwawd eu gwrthwynebwyr. — Y mae eu teyrnas hwy fel yr hon a grybwyllir gan y prophwyd, yn un ymrannol.---Y mae o ran yn gref, ac o ran yn frau. Ni ddichon gorcheft eithaf pob rhyw fedrusiwydd neu ddyfais dynol, i gyffylltu neu uno defnyddiau mor wahanol a rhanedig ag yw *haiarn a phriidd*---neu, ag yw *taenelliad babanod ac athrawiaethau yr efengyl*.---Amlwg yw, mai i rai mewn oedran yn unig yr amcanwyd gweinidogaeth a gorchwyliaeth yr efengyl; ac mai i'r cyfryw ddynion mewn oedran ag fydd yn derbyn athrawiaeth Crist, y mae ei ordinhadau a'i wafanaeth ef yn briodol yn perthyn: ond o ran athrawiaeth taenelliad babanod, y mae yn gwbl ddilys, ei bod yn ymgynnyg yn uniawngyrch i ddadymchwelyd *crist'nogaeth a phrotestaniaeth* hefyd.

Y mae hwn, syr, yn bwngc tra theilwng o sylw: mi a'i hystyriaf, gan hynny, ryw faint ymhellach.---“ Bedydd babanod (medd un awdur diweddar) yw un o golofnau pabyddiaeth; a'r hyn fydd o ddirfawr ddefnydd tu ag at ei chadarnhau; ac oddiwrth ba un y mae'r pabyddion yn tynnu un o'u rhesymmau pennaf yn erbyn
y pro

y protestaniaid; ac o blaid eu traddodiadau eu hunain; ar ba rai y mae pethau hanfodol pabyddiaeth yn cael eu sylfaenu. Y maent hwy yn dyryffu y protestaniaid ag fydd dros fedydd plant, yn aethus, ar y pwngc o daenelliad babanod; ac yn galw arnynt, naill ai i'w brofi trwy'r ysgrythur, o ran y dull a'r deiliaid, neu addef grym traddodiadau anysgrythurol, ac awdurdod yr eglwys, neu ynte ei rodidi i fynu. Ac os addefent awdurdod traddodiadau anysgrifenedig, ac arfer yr eglwys, mewn un pwngc, pa'm lai mewn pyngciau eraill hefyd?—Cadd y modd hwn o ymresymmu ei arfer gan y *Cardinal Du Perron*, yn ei wrthwynebiad i ateb y brenin *Iago'r cyntaf*; a chan *Ioan Ainsworth*, yn erbyn *Henri Ainsworth*, yn y ddadl a fu rhyngddynt hwy; a chan *Fisber y Jesuit*, yn erbyn yr *archesgob Laud*. Y mae gennym siampl arall o'r un fath, yn yr ymddadleu rhwng yr enwog *Monfieur Bossuet*, *esgob Meax*, a rhyw ysgrifennydd dysgedig, *Monfieur de la Roque*, fel y tybygir, bugail yr eglwys brotestanaidd gynt yn *Roan yn Normandy*.—Mewn trefn i amddiffyn y gwaith o attal y cwppan yn y cymmun, oddiwrth y lleygion* (*laity*) yr oedd yr esgob yn dadleu, mai defod anysgrythurol oedd taenelliad babanod, a'i bod yn gorphwys yn hollol ar awdurdod traddodiad a hen arfer; i'r hon yr oedd y blaid ddiwygiol, fel ei gelwid, er hynny yn ymostwng; ac am hynny, ei fod mor rhesymmol a gweddaidd iddynt ymostwng hefyd yn y pwngc arall:—yr hyn a dynnodd oddiwrth ei wrthddadleuwr yr addefiad onest hwn—*Fod TAENELLI, yn sicr, yn gam-arfer, a dros-glwyddasid yn anystyriol o eglwys Rhusain*, ynghyd ag amryw bethau eraill, y rhai yr oedd ef a'i frodyr yn foddlon i'w cywiro: ac efe a ddiolchodd i'r esgob am eu didwyllo hwy.—Ac o ran babanod, yr oedd ef yn barod i gyfaddef, *Nad oedd yn yr efengyl un warant amlwg, neu enwedigol, am eu taenelli*; ac nad oedd y testunau a grybwyllid ar yr achos, yn profi dim mwy na bod hynny yn cael ei oddef, neu ei genniattau, neu YN HYTRACH, NAD OEDD EF DDIM YN CAEL EI WAHARDD, &c.—Ond dylasai'r gwr da gofio, nad yw

* Yn y CYMMUN PABAIDD nid oes neb ond yr OFFEIRIAD yn yfed y GWIN.

ymgrymmu i'r Pab, a *chysanu ei faswd ef*, ddim oll yn cael ei *wahardd* yn y 'sgrythur, mwy nâ thaenelli babanod.—Y fath, syr, oedd y dyryffwch i ba un darfu i'r synhwyrol a'r cyfrwys *Bossuet* ddwyn y protestant dysgedig hwnnw, yn y ddadl a fu rhyngddynt hwy. Ac nid yw bosibl i unrhyw brotestant a fo'n dal bedydd babanod i ddiangc rhag cael ei drin yn y cyffelyb fodd, bryd bynnag y cwrddo ef â'r fath wrthwynebwyr a'r Ffraingcwr hyawdl hwnnw.—Y mae pob rhuthr *pabaid*, syr, ar yr ochr hon, wedi bod yn wastad mor effeithiol a ffynnadwy, ag y gallir yn dra chymmwys i *gyfrif* TAENELLIAD BABANOD yn DARIAN A CHLED-
DDYF RHUFAIN, ac yn WARADWYDD A MELL-
DITH PROTESTANIAETH.—Gŵyr y pabyddion, syr, yn dda ddigon, fod gwrthod taenelliad babanod yn eu difeddiannu hwy o'r pennaf o'u holl arfau *rhesymiadol* yn erbyn y protestaniaid: am hynny, pan y cwrddont hwy â neb o'r bedyddwyr, os na feiddiant eu gwrthwynebu â'r fath arfau a'r *cleddyf*, neu'r *ffagoden*, nid y'nt yn priso oll i ymddadleu â hwynt. Y mae y rhagddywededig esgob *Bossuet*, yr hwn oedd un o'r ffraethaf a godidoccaf o holl amddiffynwyr eglwys Rhufain, yn dweud, i fod profiad wedi cwbl hyfysu, mai gwan ac ofer yw pob cynnyg ac ymgais o eiddo'r diwygiadon i wrthwynebu y bedyddwyr o'r ysgrythur: am hynny (eb efe) y maent yn gorfod dadleu yn eu herbyn hwy oddiwrth *arfer yr eglwys*. Ac ychydig yn y blaen y mae ef yn dweud, “Nad yw y diwygiadon, pan y digwyddo fod gair Duw yn amlwg o'u tu, ddim yn chwannog i adeiladu ar arfer wastadol yr eglwys: ond yn y gorchwyl hwn (medd efe—sef eu hymdrech dros daenelliad babanod) gan na's gallant ganfod unrhyw amgylchiad yn yr ysgrythur, â pha un y b'ont yn abl i gau safnau yr ail-fedyddwyr, y maent yn gorfod ymorphwys ar ryw beth arall, ac yn cyfaddef i fod, yn y *matter yma*, ARFER YR EGLWYS o awdurdod dig-enol.” Ac mewn lle arall, ef a ddywed, yn ol sylwi, nad oedd y diwygiadon*, yn ei amser ef, ddim yn dal yr *angenrhaidd* o fedydd i iachawdwriaeth; eithr eu bod yn ei sylfaenu ar y farn, *fod babanod y crediniol wedi*

* The reformed.

eu geni yn y cyfammod, yn gyfattebol i'r addewid honno, Mi a fyddaf yn Dduw i ti, ac i'th bad, &c. gan ddadleu oddi yno, yn gymmaint a bod *rhinwedd a sylwedd bedydd* yn perthyn i'r cyfryw fabanod, y byddai yn beth tra chamweddus i attal yr *arwydd* oddi wrthynt. Yn ol yr un fath ymrefymiad (medd efe) hwy a ddylent roddi'r *cymmun* iddynt yn *gystal a bedydd*: canys, os yw babanod y crediniol yn y cyfammod, y mae'n rhaid eu bod hefyd mewn undeb â Chrïst, ac felly yn feddiannol o *rinwedd a sylwedd y cymmun*. Am hynny hwy a ddylent ddweud, megis y dywedant ym mherthynas i fedydd, na's gallir attal yr arwydd oddi wrthynt heb ddirfawr gamwedd. Y mae'r ailfedyddwyr yn dal (medd efe) nad oes dim mwy o rym yn y geiriau hynny, *Holed dyn ef ei hun, ac felly bwytaed*, tu ag at ofyn oedran dealldwriaeth yn y rhai a dderbyniant *swpper yr Arglwydd*, nag fydd yn y geiriau eraill, *Y neb a gredo ac a fedyddier a fydd cadwedig*, tu ag at ofyn yr unrhyw oedran yn y rhai a gânt eu bedyddio*.

Fe ddengys hyn, syr, yn amlwg iawn, beth oedd barn y pabydd enwog hwn, am y gwaith o geisio amddiffyn taenelliad babanod o'r *ysgrythur*. Ac y mae'n debyg ei fod ef o'r farn, nad oedd, mewn un modd, yn bosibl i ddadymchwelyd egwyddorion y bobl a eilw ef yr ailfedyddwyr, *trwy air Duw*: ac yn wir fod pob cynnyg a wnelyd i'w dadymchwelyd hwy, gan eu gwrthwynebwyr protestanaidd, yn orchwyl cwbl amhwylllog ac ofer. Hefyd y mae yn dra eglur, nad oedd ef, fel aelod o eglwys Rhufain, yn prifio un gronyn am leng o wrthwynebwyr a fai yn arddel taenelliad babanod: canys yr oedd ef yn gwybod o'r goreu ei fod yn ddigon abl i'w gwrthsefyll a'u gorthrech hwynt, trwy rinwedd neu gynnorthwy yr arferiad hwnnw o'r eiddynt.—Ef a amlyga yr hyn a ganlyn, y ddirfawr fantais fydd gan *fedyddiwr* neu *brotestant cysson-farn*, uwchlaw ei frodyr a arddelant daenelliad babanod, yn y rhyfel hwn yn erbyn y pabyddion.

---

* Y mae, hyd yn oed MR. B. EVANS, EI HUN, yn dyf, ac yn brawf, o rym y rhesyfmiad hwn; fel y gallir gweled, yn y modd egwan ac anniben y mae ef yn ceisio ei ateb yn dal. 91, a 92.—Pwy bynnag a ddichon ei ddadymchwelyd, y mae yn amlwg i fod hynny yn orchwyl rhy galed iddo ef.

Yn amser y brenin *SIARLS yr ail*, yr oedd yn byw *Mr. Jeremiah Ives*, un o weinidogion y bedyddwyr, ac un o'r dadleuwyr mwyaf enwog yn y dyddiau hynny. Darfu i'r brenin, unwaith, ddanfôn am dano ef i ymddadleu â rhyw *offeiriad pabaidd*. Ymddangosodd *Mr. Ives* yng ngwygiad gweinidog o eglwys *Loegr*; a chynhaliwyd y ddadl ger bron y brenin ac amryw o'i bendefigion. Yn y cyfamser yr oedd *Mr. I.* yn gwthio yr *offeiriad* yn dra gwrol, gan ddangos, nad oedd ddim yn bosibl i allu profi, fod athrawiaethau ac arferiadau ei eglwys ef wedi dyfod oddiwrth yr apostolion, o blegid nad ydynt yn cael eu crybwyll yn neb o 'sgrifennadau yr oes apostolaidd. I'r hyn yr atebodd yr *offeiriad*, wedi hir geccru, *Fod yr ymrefymiad bawn o gymmaint grym yn erbyn taenelliad babanod, ag yn erbyn athrawiaethau a defodau eglwys Rhufain.* Addefodd *Mr. I.* yn rhwydd ei fod ef, yn ddiau, felly.—*Rhoes* yr addefiad hwn gyfle i'r *offeiriad* i adnabod ei wrthwynebwr; a darfu iddo, yn y fan honno, roddi synu'r ddadl; gan achwyn, iddo gael ei dwyllo, ac am hynny nad ymorchestai ef ddim ymbhellach; o blegid mai â gweinidog o eglwys *Loegr* y daethai ef i ymrefymmu, eithr ei fod yn amlwg yn awr, mai gweinidog o'r aillfedyddwyr oedd ei wrthddadleuwr.

Yr oedd yr *offeiriad* yn barnu, syr, i fod gwahaniaeth mawr, yn enwedig ym maes y ddadl babaidd, rhwng gweinidog o eglwys *Loegr* a'r hyn a alwai ef yn weinidog o'r aillfedyddwyr; ac fe ymddengys ei fod ef yn wir yn cyfrif hwn yn elyn anarcholladwy; canys pan ddeallodd ef fod *Mr. I.* yn gyfryw un, ni chynnygai ef gwedi'n, mewn modd yn y byd, i ymgydio ag ef.—Nid oedd ef ddim oll yn ei ofni tra y tybiafai, mai un o' *offeiriaden eglwys Loegr* ydoedd; ac yr wyf yn dra hyderus, na throisai 'mo'i gefn arno, ped fuasai ef yn un o weinidogion y *presbyteriaid* neu'r *independiaid*; canys ym mhob un o'r sefyllfaoedd hynny, buasai yn dra hawdd iddo ymgadw rhag cael ei faeddu, trwy rinwedd, neu dan gysgod athrawiaeth taenelliad babanod; ac fe dybygid y medrai ef yn dda iawn ddefnyddio pob mantais ag oedd yn tarddu oddiwrth yr amgylchiad hwnnw, a rhoddi cystal rhesymanu dros holl arferiadau eglwys *Rhufain*, ag a allai neb o'i wrthwynebwyr eu rhoddi dros daenelliad babanod. Y mae hefyd yn dra eglur

eglwur ei fod ef yn cyfrif gwaith ei wrthddadleuwr yn dal taenelliad babanod, fel ei amddiffynfa bennaf, a'r noddfa olaf ef ei hun; canys pan rhoes Mr. Ives i fynw y ddefod honno, nid oedd gan yr offeiriad air i ddywedyd wrtho yn 'chwaneg.

Ac megis y cymhellir y *protestaniaid* yn gyffredinol a arddelant fedydd plant, ar y sail hon i dderbyn y traddodiadau pabaidd, felly hefyd y mae'r *presbyteriaid* a'r *independiaid*, yn neillduol, yn cael eu cymhell gan amddiffynwyr eglwys Loegr, ar yr unrhyw sail, i ymofwng i'r defodau hynny a dderbyniodd yr eglwys honno oddiwrth eglwys Rhufain. Y mae gennym siampl o hyn yn DR. WHITBY, yr hwn yn ol darfod iddo ddadleu dros drin y neillduwyr mewn modd tyner, er mwyn eu cymmodi hwy â'r eglwys sefydledig, a ddywed—"Ac o'r tu arall, os cyttunant hwythau, er cymmaint yw'r amlygrwydd, fod bedydd trwy drochiad yn gyfattebol i ofodiad ein Harglwydd a'i apostolion, ac iddo gael ei sefydlu ganddynt hwy i arwyddo ein *eladdedigaeib* ni gyd â Christ, ac felly, oin marwhad i bechod, a'n cydsturfiad â'i adgyfodiad ef, trwy newydddeb buchedd, fel y dengys yr apostol yn dra eglur ystyr yr ordinhad honno: os cyttuna ein neillduwyr (meddaf) er hyn ei gyd i *daenelli* eu babanod, pa'm nad ymoftyngant hefyd i arfer y defodau arwyddol a ddarfu i'n heglwys ni eu sefydlu? Canys gan ei fod mor gyfreithlon i 'chwanegu defod arwyddol at ofodiadau Crist, ag ydyw i fwrw ymaith ddefod arwyddol a ddarfuasai iddo ef neu ei apostolion ei hordeinio, ac arfer un arall yn ei lle, yr hon nid ordeiniafant hwy; pa reswm a ddichon fod ganddynt hwy i wneuthur y naill orchwyl a gwrthod y llall? A pha'm na bai eu gofal i gynnal *beddwch* ac *undeb* yr eglwys, gymmaint yn eu tueddu hwynt i gyflawni y naill, ag y mae eu *tofturi* tu ag at gorph y baban yn eu tueddu hwynt i esgeuluso'r llall?" (*Prot. Reconciler.*)

Y fath, fyr, yw'r defnydd a wnair o daenelliad babanod gan y llafurwyr yng ngwinllan anghrist! Chwi welwch fod y ddefod lygredig hon yn cael ei defnyddio fel y prif reswm i beriwadio dynion i gydymffurfio â gwafanaeth eglwys Rhufain, ac eglwys Lloegr hefyd. Y mae yn ateb yr un diben i bob un o'r ddwy eglwys. Nid oes dim achos i un aelod synhwyrol o eglwys

Lloegr, a fo'n gwybod natur a defnydd y ddefod hon, i ofni wyneb un *presbyteriad* neu *independiad* yn y deyrnas; gan y bydd yn hawdd iddo ef ddwyn cystal rhesymau dros arferion coelgrefyddol yr eglwys sefydledig, ag y ddichon ei wrthwynebwr eu dwyn dros y ddefod a nodwyd. — A gwirionedd yw, fod *taenelliad babanod* wedi tarddu oddiwrth egwyddor gwbl elynol i grefydd y Testament Newydd; ac am hynny, nid yw yn un math o ryfeddod ei fod yn cael ei ddirfawr hoffi gan y rhai sydd yn llygru'r gwirionedd dwyfol, ac yn ceisio amddiffyn eglwyfi cenhedlig. Y mae yn wastad o fawr ddefnydd iddynt hwy, gan ei fod yn tueddu i rwystro un o brif amcanion yr efengyl—sef sefydlu teyrnas yr hon nid yw o'r hyd bawn. Y mae yn amlwg iawn i Iesu Grist fwriadu i'w eglwys ef fod yn wahanol oddiwrth y byd: ond y mae yn amlwg hefyd i fod y ddefod hon yn wastadol yn ymgynnyg i ddistrywio'r gwahaniad hwnnw, a chyfnewid anian a ffurf eglwys Crist, ac i wneud ei deyrnas ef yn hollol o'r BYD HWN.

Un arall o'r melldithion afrised a ganlynant daenelliad babanod, yw yr achlyssur y mae yn ei roddi i'r gelynyon hynny o eiddo Crist, sef y *DEISTIAID*; i ddirmygu ei air, a gwaradwyddo ei enw ef. — Y mae pawb yn cofio mor effeithiol a thycciannus, trwy gynnorthwy y ddefod wrthun hon, y bu rhuthr *DODWEL* yn ei lyfr hynod a elwir, *Christianity not founded on Argument*. — Darfu i'r awdur llym a chyfrwys hwnnw daenu braw a dychryn trwy holl annedduau taenellwyr plant. Trallodwyd a chythryblwyd yr holl blaid. *Eglwysfawr a neillduwyr* a unafant eu galluoedd yn ddi-oed, ac a aethant allan o unfryd, gyd â'r brys a'r angerdd sydd yn ofynnol mewn awr o berygl, i yrru ymaith, a distrywio, os byddai bosibl, y gelyn diffaith ac anfad. Ni wnaeth torf o ryfelwyr ysbrydol erioed ymddangosiad mwy ysmala. Yr oeddent oll, fel *Mr. Benjamin Evans*, yn cyffesu digonolrwydd yr ysgrythur; ond yr oeddent yr un pryd, mewn effaith, yn rhoddi synu awdurdod ysgrythurol taenelliad babanod; ac er hynny hwy a barhaufant, maen debyg, i'w arfer a'i goleddu hyd ddiwedd eu bywyd. Yr oeddent gan mwyaf, yn cymmeryd arnynt i fawr feio ar eu gwrthwynebwr anffyddiog, am gymmeryd ei bortreiaid o fedydd o wasanaeth yr eglwys sefydledig, ac nid o'r Testament

tament Newydd. Dangosodd y dadleuwyr *ymneilldu-aid* anfoddlonrwydd mawr i hyn: ac yr oeddent yn haeru, gan fod taenelliad babanod yn cael ei arfer yn eu mysg hwy yn wahanol oddiwrth y modd ei harferyd yn yr eglwys sefydledig, nad oedd ymrefymiad eu gelyn digred ddim yn eu cyrraedd hwynt. Ond ffordd annheg a gwael, yn ddiau, oedd hon i ochelyd awch a grym ymrefymiad eu gwrthddadleuwr, gan ei fod yn dra hysbys y gallasai ef yn hawdd iawn, trwy ychydig o draws-ffurfiad, ei gyfeirio ef yn eu herbyn hwy gyd â chymmaint o bwys ac effaith, ag y darfuasai iddo ei gyfeirio yn erbyn aelodau yr eglwys sefydledig.

Ni bydd, ysgatfydd, nac anghymmwyys nac anneyddiol i sylwi yma ryw beth yn fwy neillduol, ar y ddadl nodedig hon.—Yr oedd y deist enwog a grybwyllwyd, yn dadleu oddiwrth afresymoldeb amlwg taenelliad babanod, fel ei gwelid yn eglwys Loegr, a'r tybygiad (*supposition*) fod sail iddo yn y Testament Newydd, mai crefydd ddireswm oedd crist'nogaeth.—I'r hyn y mae Dr. DODDRIDGE yn ateb, Fod yn ddrwg dros ben ganddo ef os oedd unrhyw ffurf o fedydd yn y byd crist'nogol ag oedd yn rhoi cyfle i wneuthur y fath gasgliadau, neu a allasai esgusodi y fath ymadrodd: ond ei fod ef yn dra hyderus nad yw yr ysgrythur yn dysgu dim o'r fath hynny; ac mai oddiyno, ac nid o wasanaeth unrhyw eglwys neillduol, pa un bynnag ai pabaidd ai protestanaidd, y dylai'r pwngc gael ei drin.—Ac y mae Dr. BENSON yn taeru, fod y gwrthddadl wedi ei sylfaenu ar *olygiad camfynniol o fedydd*, ac y gwyddai yr awdur o'r goreu, fod rhai crist'nogion yn gwrthod taenelliad babanod, ac y buasai gwell iddo yntef wneuthur felly, nâ bwrw ymaith ei ddealldwriaeth, a rhesymoldeb crist'nogrwydd ar unwaith. — Dr. LELAND hefyd a ddywed, fod grym rhesymiad ei wrthwynebwr yn gorphwys ar y darluniad gwawdiol y mae yn ei rododi o natur bedydd: ond nid rhaid gwneud dim mwy (eb efe) tu ag at ddatguddio ei wendid a'i hocced, nâ dangos yr ordinhad, yn *oly portreiad efangylaidd o boni*; ac nid yw crist'nogrwydd yn atebol am ddim ymhellach." — Yn awr, syr, daliwch sylw ar y dangosiad y mae ef yn ei rododi o'r *portreiad efangylaidd o fedydd*; yr hyn sydd yma yn canlyn, ac i ba un nid yw taenelliad babanod ddim yn perthyn.

perthyn. — “ Pan sylfaenwyd yr eglwys grist’nogol, y gorchwyl cyntaf oedd arwain dynion i ffydd yr efengyl, trwy ofod ger eu bron y prawf ag oedd yn ei gwirio: ac yna ar eu dychweliad i’r ffydd, yr oeddent, yn ol y drefn ddwyfol, i gael eu bedyddio; yn yr hyn yr oeddent yn gwneud proffes ddifrif o’r grefydd grist’nogol, ac yn eu gosod eu hunain dan y rhwymau mwyaf diofrydog i ufuddhau i’w deddfau. Ac nid oes yma (eb efe) ddim a ddichon wrth-brosi rhesymoldeb a digon-olrwydd sylfaen y ffydd: chwaithach y gallir dwyn unrhyw ddadl oddi yma tu ag at brosi, yn gymmaint a bod dynion i gael eu bedyddio yn ol dyfod yn gredinawyr, nad oeddent ddim yn cymmeryd eu tywys i’r grediniaeth honno gan eu rheswm neu eu dealldwriaeth.” — Ac (eb efe) yn y blaen, “ Yr oedd ein hawdur yn gwybod hyn, am hynny ef a ofododd *bwys ei resymiad ar fedydd babanod*, yr hyn y mae ef yn ei ddarlunio yn ei ffordd ei hun.” — Y mae’r doctwr gwedi’n yn chwane-gu, “ Gadewch i ni, gan hynny, ddadleu ag ef ar y *tybygiad* [SUPPOSITION] fod Duw yn ewyllysio, nid yn unig i’r rhai mewn oedran a fyddont yn derbyn ffydd Crist, ond i’w *babanod hwynt hefyd gael eu bedyddio*, &c.” — Gwael, a blin, a thosturus, yn ddiau, yw tynged crist’nogrwydd, os rhaid iddi gael ei llwytho â neb rhyw ddefodau direfwm. — A gwael, a blin, a thosturus hefyd raid fod tynged y dadleuwyr dros daenelliad babanod, os na feiddiant ei amddiffyn yn *wyneb deist*, ar well sylfaen nâ *thybygiad* neu *suppositiion*! — Y mae holl resymiad y doctwr dan y pen hwn, yn ei ddau lythyr yn erbyn y llyfr a enwyd, yn ymddangos i mi yn dra annheg a dirmygus. Ac nid llai annheg a dirmygus yw ei resymiad dan yr un pen, yn ei *olwg ar yr ysgrifenydd deistaidd*. (vol. 1. p. 226. edit. 1754.) — Mwy teg ac onest o lawer oedd ymddygiad yr *ysgrifennydd o RYDYCHEN*, yn y ddadl honno. “ Yr ydych chiwi yn haeru yn hyderus (medd efe wrth y deist) mai ewyllys ac ordinhad Duw ydyw bedyddio babanod; am mai hynny ond odid a atebai yn oreu eich diben chiwi: canys chiwi a wyddech yn dda ddigon, nad yw pawb a elwir yn grist’nogion ddim o’r un farn yn y matter hwn; ac y mae eich gwaith chiwi yn dal gafael ar *arferiad dadleus*, ac adeiladu arno, fel gorchymmyn eglur a phendant o eiddo Crist, yn dangos eich bod chiwi mewn prinder

prinder mawr am resymau yn erbyn crist'nogtwydd." Ac eb efe ymhellach. "Nid wyf fi ddim yn cofio am un testun yn y Testament Newydd y sydd yn dweud yn amlwg y dylid obedyddio babanod; ac y mae gwell barnwyr yn hysbysu i mi, er ei fod yn hen arferiad, nad yw yr argoelion o hono yn y prif amferoedd, ddim yn cyrraedd yn gwbl mor belled a'r oes apostolaidd*.

Yn awr, syr, mi a derfynaf y llythyr hir hwn, gan eich gadael chwi a phob darllenydd ystyriol a diduedd i farnu, a ddichon taenelliad babanod, yr hyn sydd mor elynol i amcan y Testament Newydd, ac mor wasanaethgar i'r rhai sydd yn ei lygru, a'r rhai sydd yn gwadu ei ddwyfol awdurdod, fod yn un o ofodiadau Iesu Grist.

LYNN, *Chwefror* 5, 1790.

LLYTHYR III.

Urddasol Gyfaill,

UN o'r aml wrthddadleuon y mae yr anghred yn eu dwyn yn erbyn crist'nogtwydd, yw, yr amryw-iaeth ddiderfyn, mewn ffydd ac ymarferiad, a welir ymysg ei phroffeswyr. Ond pan y galwom i gof, fod yr amgylchiad hwnnw yn cael yn fynych ei ragfynegi yn y Testament Newydd, fe ddiflanna y gwrthddadl ar unwaith, ac ymddengys yn ei le reswm node- dig a chadarn, ymhlaid gwirionedd a dwyfol awdurdod yr efengyl: canys pe na's gwelsid y fath amrywiaeth ymysg y rhai a elwir yn grist'nogion, ni's gallai y Testament Newydd, yr hwn sydd yn rhagfynegi hynny, fod wedi cael ei roddi gan ysbrydoliaeth Daw. Eithr gan ei fod yn amlwg a dilys, i fod y rhai sydd yn

* Am fwy cyflawn olwg ar y ddadl uchod, gwelwch Y LLYFR DEISTAIDD a enwyd, a'r ATTEBION iddo, gan DODDRIDGE, BENSON, LELAND, a'r AWDUR o RYDYCHEN; ynghyd â Mr. MOLE, Dr. RANDOLPH, ac YSCRIFENNYDD Y LLYTHYR o GAERGRAWNT. Am olwg led gywir o honi, mor belled ag y mae yn ymdraffod â BEDYDD, gwelwch lyfr a elwir, REMARKS ON THE SEVERAL ANSWERS TO CHRISTIANITY NOT FOUNDED ON ARGUMENT, gan y diweddar GRANTHAM KILLINGWORTH, Esq. Y mae yr olwg a roddir gan Dr. LELAND, yn ei waith enwog a elwir, "A View of the Deistical Writers," yn dra diffygiol.

myned dan enw Crist yn amrywio, fel y nodwyd, y mae yn gadarnhad o ddwyfol awdurdod y Testament Newydd, fod y prophwydoliaethau a gynhwysir yno yn rhag-hysbyfu y fath amrywiaeth. — Ond er ei fod yn eglur oddi yma, yn gyftal ag oddiwrth ystyriaethau eraill, mai Duw yw awdur y Testament Newydd, nid yw ddim yn canlyn, mai efe hefyd yw awdur y gwahaniadau a'r cyfeiliornadau a ganfyddir ymysg y rhai a'u galwant eu hunain yn grist'nogion. Y mae'r byd defosiynol yn gyffelyb i faes helaeth, lle y mae gwenith ac efrau yn cyd-dyfu: ac os gofyn neb, “ Oni hauodd Duw had da yn ei faes? O ba le gan hynny y mae'r efrau ynddo?” — Yr ateb yw, *Y gelyn-ddyn a wnaeth hyn*. A geilw'r ysgrythur y gelyn-ddyn sy'n llygru'r efengyl, yn *angbrist*, yn *ddyn pechod*, *mab y golledigaeth*; yr hwn fydd yn gwrthwynebu, ac yn ymddyrchafu, hyd onid yw ef megis Duw, yn eistedd yn nheml Dduw, ac yn ei ddangos ei hun mai Duw ydyw, 2 Thef. ii.

Gallid yma nodi ymhellach, megis nad yw yn canlyn oddiwrth y prophwydoliaethau a rag-fynegant yr amrywiaeth a welir ymysg y rhai a broffesant grist'nogrwydd, mai Duw yw awdur y cyfryw amrywiaeth; felly hefyd, nad yw ddim mewn un modd yn canlyn, oddiwrth yr unrhyw amrywiaeth, ei fod yn amhosibl i adnabod y gwirionedd; nac ychwaith, nad oes dim o'r fath beth ag *undeb* neu *unffurfiad*, yn briodolodd berthynol i'r gwirionedd. — Yn yr eglwys efangylaidd, nid oes, yn ddiau, ond UN FFYDD; ac y mae holl athrawiaethau, a gosodiadau, a gwasanaeth yr eglwys honno, yn cyfeirio, ac yn ymgynnyg tu ag at *gyfanguysylltu* yr aelodau oll, yn *yr un meddwl*, ac yn *yr un farn*; fel y bo iddynt i sefyll yn *un ysbryd*, ac *un enaid*; gan gydymdrech gyd â ffydd yr efengyl. Ac y mae *gwaith gweinidogaeth yr efengyl* wedi ei amcanu, er adeilad corph Crist: hyd oni ymgysfysdom oll yn *undeb ffydd* a gwybodaeth Mab Duw, &c. Fel na byddom mwyach yn blantos yn bwhwman, ac yn ein cylch-arwain â phob awel dysgeidiaeth, trwy hocced dynion, trwy gyfrwyfdra, i gynllwyn, i dwyllo, &c. Un gwrth-ddrych hefyd o weddi neu *eiriolaeth Crist* dros ei bobl, yw, *fel y bant oll yn un*. A gwaith ei Ysbryd ef yn ei eglwys, yw, tywys ei weision i *bob gwirionedd* — a rhaid fod y tywyfiad hwnnw yn cyfeirio tu ag at eu gwneud

gwneud hwy yn un yn y gwirionedd. — 1 Cor. i. 10. Phil. i. 27. Eph. iv. 12—14. Io. xvii. 20, 21. a xvi. 3. Wrth ddarllain yn y 'sgrythur am grediniaeth ddiambheuol, (Luc i. 1.) ac am sicrwydd deall, (Col. ii. 2.) fel rhai o freintiau eglwys Dduw; yr wyf fi yn golygu, eu bod hwy yn awr yn gyrraeddadwy; ac mai ar y fail honno y mae crist'nogion yn chael eu galw i gyd-ymdrech gyd â ffydd yr efengyl, ac i ymdrech ymblaid y ffydd a rodded unwaith i'r saint, (Phil. i. 27. Jude iii.) Ond y mae Mr. EVANS yn gwadu, ac yn gwawdio, yr athrawiaeth hon, fel un gwbl anghariadus, afresymol, a phabaid. Er hynny, gan fod yr ysgrythur mor eglur yn ei harddel, mi dybygwn nad yw ei farn gablaidd ef ddim yn gwbl ddigonol i'w dadymchwelyd. — Yn ddiau, os nad yw y fath sicrwydd deall, neu'r fath grediniaeth ddiambheuol, yn awr yn gyrraeddadwy, y mae yn hen bryd i roi heibio bob ymddadleu ynghylch crefydd. Ond gan fy mod i yn cyfrif, mai nid o Dduw y tarddodd y gwrthwynebiad i'r athrawiaeth hon, ac hefyd i fedydd neu fadsuddiant y crediniol, mi a brysuraf yn awr i ofod ger eich bron, yr hyn fy'n ymddangos i mi fel ei gwir wreiddyn.

Y mae yn dra hyfbys, fyr, fod y Testament Newydd yn mynych grybwyll am ryw blaid, neu allu, a gyfodai yn erbyn gwir grist'nogrwydd, dan rith mawr gariad a pharch at ei bendigedig a dwyfol awdur. — "Cyfyd gau gristiau, a gau prophwydi, (medd EIN HARGLWYDD) ac a roddant arwyddion mawrion a rhyfeddodau, hyd oni thwyllant pe byddai bosibl, i.e., yr etholedigion." (Mat. xxiv. 24.) Dywed PEDR hefyd wrth ei frodyr, "Bydd gau athrawon yn eich plith chwithau, y rhai yn ddirgel a ddygant i mewn heresiau dinystriol, &c.---Llawer a ganlynant eu distryw hwynt, o herwydd y rhai y ceblir ffordd y gwirionedd," &c.— (2 Ep. ii. 1, 2.) Y mae JUDAS hefyd yn llefaru i'r un perwyl, ac yn difrifol gynghori ei frodyr i gadw mewn cof y geiriau a ragddywedpwyd ynghylch y matter hwn, gan apostolion ein Harglwydd Iesu Grist, adn. 18.

Ond o bawb o ysgrifenydd y Testament Newydd, PAUL a IOAN yw y rhai fydd yn siarad yn helaethaf ar y pwngc hwn. Y mae'r cyntaf yn ei grybwyll yn fynych, ac mewn llawer modd. Y mae ef yn darlunio dirgelwch drygioni o'i ddechreuad, a'i weithrediadau blaenaf,

blaenaf, hyd oni fyddai y *dyn pechod* yn ymddyrbasu goruwch pob peth a elwir yn Dduw, neu a addolir; ac hyd onid yw ef megis Duw yn eistedd yn nheml Dduw, ac yn ei ddangos ei hun mai Duw ydyw.---Ie, ac hyd oni ddatguddir yr *anwir hwnnw*, yr hwn a ddifetha yr Arglwydd ag ysbryd ei enau, ac a ddilea â *disgleirdeb ei ddyfodiad*. Y mae'r apostol hwn yn galw blaenoriaid ac athrawon y blaid felldithiol hon, yn *steiddiau blinion*, *gwyr yn llefaru pethau gwyrddrws*, i dynnu disgyblion ar eu hol---rhaf yn ymadael oddiwrth y ffydd, gan roddi coel i ysbrydion cyfeiliornus, ac i athrawiaethau cythreuliaid; yn dywedyd celwydd mewn rhagrith, a'u cydwybod eu hunain wedi ei serio â haiarn poeth---Gau apostolion---gweithwyr twyllodrus, wedi ymrithio yn apostolion i Grist---Gweinidogion satan, wedi ymrithio fel gweinidogion cyfiawnder: a chanddynt satan ei hun yn benllywydd iddynt; nid, yn wir, yn ei ddull priodol ei hun, ond wedi ymrithio yn angel goleuni, 2 Thes. ii. 3, &c. Aët. xx. 29, 30. 1 Tim. iv. 12. 2 Cor. xi. 13, 14.

Mwy neillduol etto, a helaeth, yw ymadrodd yr *apostol* IOAN ar y pwngc hwn. Efe yn unig fydd yn darlunio y *dyn pechod* dan enw ANGHRIST*: ac y mae ef yn cyfeirio atto ym mhersonau y gau brophwydi hynny, a'u canlynwyr, ag oedd yn byw yn ei ddyddiau ef; y rhaf oeddent yn gwadu y Tad a'r Mab; ac yn gwadu

---

* Ef a oddef tadogaeth y gair ANGHRIST i ni ei ddeongli mewn DAU ystyr: canys ef a all arwyddo, naill ai UN A GYMER ARNO LE A SWYDD CRIST, neu ynte UN A FO YN ELYNOL A GWRTHWYNEBOL IDDOEF.---ANTICHRISTOS---ANTI, yn arwyddo DROS yn gyftal ag YN ERBYN. Yr ydys yn gyffredin yn cyfrif, fod yr apostol yn arfer y gair yn yr ystyr OLAF; ond yr wyf fi yn barnu y gallir ei gymhwyso, ymhob un o'r ddau ystyr, at y blaid dan ein hystyriaeth, yn gyfattebol i amcan yr hanes yfgyrthurol yn ei chylch: canys ef a ymddengys wrth yr hanes hwnnw, fod y cyfryw blaid yn CYMMERYD ARNI LE CRIST A CHRIST NOGRWYDD, yn gyftal a'u bod yn GWEITHREDU YN WRTHWYNEBOL IDDYNT. Tu ag at sefydlu yr ystyr OLAF, nid oes unrhyw angenrhaid i'r blaid anghristaidd mewn gair neu broffes i WRTHOD Crist: yr hyn yn ddiau ni's gwna; eithr digon yw, ei bod yn gweithredu mewn gwrthwynebiad i wir amcan ei athrawiaeth ef---yr hyn y mae yn sicr ac yn amlwg yn ei wneuthur. See Bp. HURD on the Prophecies, vol. 2. p. 10, 11. edit. 1776.

nad

nad Iesu yw'r Crist; a'r rhai nid addefent ddyfod Iesu Grist yn y cnawd. Y mae ef yn portreiadu anghrist fel person, plaidd, neu allu, a gynhyrfid gan dymmer neu anian groes a gwrthwynebol i'r eiddo Crist.

Y mae'r apostol hwn hefyd yn son am *ysbryd anghrist*, fel un ag fydd yn tueddu y blaid honno i wrthod goruchafiaeth neu bennogaeth ac awdurdod Crist yn ei eglwys; yr hyn, fel y gwyddoch, fydd yn tarddu oddiwrth ei ddyfodiad ef yn y *cnawd*, neu ei fod ef yn *fab dyn*, Ioan v. 27. Pob ysbryd (medd efe) ar nid yw yn cyffesu ddyfod Iesu Grist yn y *cnawd*, nid yw o Dduw: eithr hwn yw ysbryd anghrist (1 Io. iv. 3.) Er cymmaint yw'r parch, gan hynny, y mae gwyr y blaid hon yn cymmeryd arnynt ei ddangos i Grist, y mae'n sicr eu bod oll mewn effaith yn gwrthod ei awdurdod ef, neu eu bod, yn eu hymddygiad, yn dweud cymmmain un, Na fynnant hwy ef i deyrnasu arnynt. (Luc xix. 14.) Fel y gwagedd y mae Esau yn son am danynt, y maent yn galw eu hunain ar *ei enw ef*; ond er hynny, ni fynant na bwyta ei fara, nac ymddilladu â'i wisgoedd, nac ychwaith ymostwng i'w ewyllys ef. (Pen. iv. 1.)---Mewn byr eiriau, fyr, yr un, dybygid, yw *ysbryd anghrist*, ag ysbryd y diafol, pan y byddo ef wedi ymrithio yn *angel goleuni*.

Wrth ANGHRIST, yn ein dyddiau ni, yr ydys yn gyffredin yn deall Y PAB O RUFAIN yn *unig*; yr hyn fydd gamfyniad amlwg: canys y mae'n ddilys fod yr apostol yn rhoi yr enw hwnnw i'r holl au-athrawon oeddent yn ei amser ef yn llygru yr efengyl; neu eu bod hwy, yn ei farn ef, yn gynnifer o *angbristiau*: am hynny efe a ddywed, "Yr awr hon hefyd y mae *angbristiau lawer*; wrth yr hyn y gwyddom mai yr awr ddiweddaf ydyw. (1 Io. ii. 18.) Ond yn y geiriau hynny, "*Clywsob y da-w anghrist*," y mae ef, dybygid, yn arfer y gair mewn ystyr mwy helaeth a chyflawn, fel yn cynnwys yr holl blaid honno, ben a chynffon; y canlynwr a'r disgybl, yn gyftal a'r blaenor a'r athraw.---O ran y *Pab*, yn wir, nid oes unrhyw le i ammau, na's gallir yn gymmwys ac yn briodol iawn ei alw ef yn *angbrist*; er nad yw ddim yn ymddangos i mi, fod y testun a enwyd ddiweddaf yn cyfeirio yn *neillduol*, neu yn *wahanredol* atto ef. Mi dybygwn, fod yr apostol yno, yn golygu rhyw draddodiad pro-

phwydol, ag oedd yn adnabyddus i'r prif grist'nogion, ac yn eu tueddu hwy i ddisgwyl ymddangosiad ebrwydd rhyw allu gelynol ac ofnadwy, a adwaenid oddiwrth bawb gelynion eraill, wrth ei waith yn llwyr wyrdroi athrawiaeth Crist, dan rith dirfawr hoffder a sel tu ag at ei enw a'i wasanaeth ef. Hwn a eilw ef yn *anghrift*; ac y mae'r gair yn y testun hwn, yn fy ngolwg i, yn amlwg yn cynnwys yr holl blaid.

Ni's gallir, ysgatfydd, enwi cymmaint ag un athrawiaeth ysgrythurol, ag fydd yn fwy, neu yn fynychach yn cael ei cham-ddarlunio, nag yw yr athrawiaeth ynghylch anghrist. O'r holl yfgrifenwyr a welais i ar y pwngc hwn, nid wyf yn cofio, braidd, am neb ag fydd wedi sylwi yn ddigon gofalus a diduedd ar yr hyn y mae'r Ysbryd Glân wedi ei draethu yn ei gylch.—Y maent gan mwyaf, dybygid, yn cael eu llywodraethu yn ormodol, naill ai gan eu *belw* neu gan eu *farhad* eu hunain, wrth drin yr athrawiaeth hon —Y mae y *pabyddion* yn hyderus yn taeru, Nad yw anghrist yn un lle i'w weled, ond ymysg gormeswyr *Rhufain baganaidd*. O'r tu arall, y mae'r *diwygwyr* hwythau, a'r cyfryw a deimlasant angerdd echryslawn y gorthrymder *pabaid*, yn dadleu yn dra phrysur, mai *eglwys Rhufain* yw y blaid anghristaidd, ac mai y *pab* yw anghrist yr ysgrythur. Eraill hefyd, wedi bod yn hir yn penydio dan ddwylo gorthrymmus rhyw egiwyfi *protestanaidd*, a wnaethant gymhwyfiad tra *neillduol* o'r prophwydoliaethau ynghylch anghrist, at y cyfryw eglwyfi.—Ond er na ddylid cyfyngu yr enw anghrist, nag at eglwys Rhufain, nag ychwaith at unrhyw eglwys brotestanaidd yn neillduol, y mae, er hynny, yn beth tra dilys, mai oddiwrth anghrist y tarddodd holl lygriadau crist'nog-rwydd, ynghyd â phob rhyw ormes crefyddol, neu erledigaeth, y mae y rhai hynny a elwid yn grist'nogion wedi bod yn euog o honynt.

Y mae'r apostol IOAN yn llyfr y *Datguddiad*, yn darlunio y frawdoliaeth anghristaidd dan enwau—*Celwyddwyr a ddywedent eu bod yn apostolion*—*Synagog Satan*, y rhai yn gableddus a ddywedent eu bod yn Iuddewon, ac nid oeddent—*Nicolaiaid*—*Disgyblion Balaam*—*Cariadon*, a *planta Jesebel*, y wraig honno oedd yn ei galw ei hun yn brophwydes, ac yn dysgu a thwylllo gwasanaethwyr Crist, i odinebu ac i fwytta pethau

pethau wedi eu haberthu i eilunod — *dysgeidiaeth* parai, y mae efe hefyd yn ei galw yn *adnabyddiaeth o ddyfnderau satan*. (Dat. pen. ii. a'r iii.)—Y desgrifiadau hyn, syr, yn gymmaint a'u bod i'w gweled yn yr *ail* a'r *drydedd* bennod o'r *Datguddiad*, lle y cynhwysir y llythyrau at eglwysî Asia, a berthynant i blaid anghrist fel yr ydoedd yn ymddangos yn yr *oes apostolaidd*. Ac nid oes, yn fy ngolwg i, unrhyw le i dybygu, gyd ag esgob Caerwrangon, i fod IOAN yn ei *epistolau*, yn cymhwyso y gair *angbrist* at y gau-athrawon yn ei amser ef mewn ystyr *ammbriodol*, neu mewn ffordd o *rag-olygiad*, fel cyfrannogion o ysbryd yr anghrist ag oedd i *ddyfod*; neu nad oedd ef ddim yn ystyried yr oes apostolaidd fel *rhan o'r amser diweddas*, neu'r *awr ddiweddas* honno, ym mha un y prophwydasid y cyfodai y gwir neu'r priodol anghrist: canys y mae ef yn llefaru yn groyw, “O blant bychain, yr *awr ddiweddas* ydyw; ac megis y clywsoch y daw anghrist, yr awr hon hefyd y mae anghristiau lawer; wrth yr hyn y gwyddom mai yr *awr ddiweddas* ydyw. (1 Ep. ii. 18.)—Y mae'r esgob yn llefaru yn llawer mwy rhesymmol, pan y dywed, — Megis y mae y gair CRIST yn yr ysgrifennadau apostolaidd weithiau yn arwyddo *athrawiaeth Crist*, ym mha ystyr y dywedir, ein bod yn *gwyfgo Crist*, yn *cynhyddu i Grif*, yn *dysgu Crist*, a'r cyffelyb; felly hefyd, fe ddichon ANGHRIST, mewn ystyr neillduol, ddal allan athrawiaeth a fo yn gwyrddroi yr athrawiaeth grist'nogol: a phan ei cymhwyfir at ryw ddyn neillduol neu at dyrfa o ddynion, gall arwyddo y cyfryw a fo yn gwrthwynebu ysbryd neu amcan yr athrawiaeth honno.”—See Bp. HURD, *as before*, p. 12.

Y mae *llyfr y Datguddiad*, syr, yn portreïadu y blaid elynol hon, o'i hymddangosiad cyntaf, yn y gau brophwydi a enwyd uchod, trwy holl gydol ei pharhad.—Y mae yn ei darlunio trwy holl raddau ei chynnydd, hyd onid ymddangoso fel *bwyfifil yn codi o'r ddaear*, a chanddo ddau gorn tebyg i oen, a llais megis draig: ac yn arfer holl allu y bwyfifil cyntaf ger ei fron ef; ac yn peri i'r ddaear a'r rhai sydd yn trigo ynddi addoli y bwyfifil cyntaf, yr hwn yr iachawyd ei glwyf marwol. (Pen. xiii. 11, 12.) Hynny yw, hyd onid ymddangoso yn allu daearol, yn derbyn ac yn perchennogi awdurdod a llywodraeth yr hen ormeswyr paganaidd, ac yn def-

nyddio yr unrhyw awdurdod a llywodraeth, tu ag at orthrymmu a chaethiwo dynolryw. — Fe ga'dd hyn ei ATTAL, *ne's y tynnwyd ymaith* yr ymerodron pagan-aidd. (2 Thes. ii. 7.) Ond fel yr oedd anghrist mewn bod o'r blaen, fe all hefyd fod etto mewn bod, yn y cyfryw leoedd ag y digwyddo i'w allu a'i ewyllys gael mewn rhyw fefur eu *battal*, neu eu cyfyngu. Hefyd yn ei gyflwr mwyaf goruchel a llwyddiannus, yr oedd ei *enw* fyth yn *grist'nogol*; ond yr oedd ei *lais*, sef ei fuchedd, a'i ymarweddiad, neu ei ymddygiad, yn *ddi-efig*, neu *megis draig*.

Y mae yr apostol, gwedi'n, yn olrhain yr anghenfil aruthrol a melldigedig hwn, oddi ar pan y cyrraedd-afai ef uchder ei allu a'i rwyfsg, hyd ddydd ei ddinystr; ac yn neillduol yn disgrifio buddugoliaeth ogoneddus a pherffaithein Iachawdwr, pan ddalier y bwyffil, a chyd ag ef y gau brophwyd, yr hwn a wnaethai wyrthiau ger ei fron ef, trwy ba rai y twyllasai efe y rhai a dderbyniafent nod y bwyffil, a'r rhai a addolasent ei ddelw ef—a phan y caffent hwy yn fyw eu bwrw ill dau i'r llyn tân yn llosgi â brwmstan. (xix. 20.)—Y mae ef hefyd yn rhoddi i'r frawdoliaeth hon yn amfer-oedd ei mawredd, y fath enwau a—DIRGELWCH—BABILON FAWR—MAM PUTTEINIAID A FFI-EIDD-DRA'R DDAEAR.—Y mae yn ei darlunio fel *dinas* fawr ei chadernid, ei golud, a'i marfandaeth—yn marchnatta yn holl werthfawr a godidog bethau'r ddaear, ac hyd yn oed, CYRPH AC ENEIDIAU *dynion*. Efe a'i harddengys hefyd megis *puttain fawr* yn eistedd ar ddyfroedd lawer—*Swynyddes*—*Gwraig wedi ei dilladu â phorphor ac ysgarlad*; a chweddi ei gwychu ag aur a main gwerthfawr a pherlau; a chanddi gwppan aur yn ei llaw, yn llawn o ffeidd-dra ac aflendid ei phutteindra—*gwraig yn feddw gan waed y saint*, a chan waed *merthyron Iesu*, &c. (xvii. a xviii.)

Dros holl ysbaid teyrnasiad anghrist, fe ymddengys y bydd eglwys Crist yn parhau mewn cyflwr isel a chystuddiol—yn gyffelyb i wraig egwan a thrallodus, a ffoisai i'r *diffeithwch*; lle y mae genddi le wedi ei barottoi gan Dduw, fel y porthent hi yno fil a dau cant a thrugain o ddyddiau: neu, fel y dywedir mewn lle arall, lle yr ydys yn ei maethu hi yno, *dros amser ac amsercedd*, a *banner amser*, oddiwrth wyneb y *jarph*:
neu,

neu, mewn geiriau eraill, hyd oni ddychwelo ei phlentyn gwarryw, yr hwn a gymmerafid i fynu at Dduw, ac at ei orfeddfaingc ef; a'r hwn oedd i fugeilio yr holl genhedloedd â gwialen haiarn. Pen. xii.

Wrth amser dychweliad y *plentyn gwarryw*, neu amser ymwared a gollyngdod yr eglwys o'i chyflwr isel a thrallodus, yr wyf fi yn deall *ail ddysfodiad Crist*, pan yr adgyfodir y faint meirw, ac y cyfnewidir y rhai byw a adewir hyd ei ddysfodiad ef, y rhai ni ragflaeniant eu brodyr a hynafent, yn y meddiant o wynfyd a gogoniant ei deyrnas ef. (1 Thef. iv. 15.)—Y bydd i'r *meirw yng Nghrist* gyfodi yn *gyntaf* fydd gwbl ddilys. (1 Thef. iv. 16.) Y mae yn ddilys hefyd y bydd ysbaid *mil o flynyddau* rhwng y ddau adgyfodiad; ac mai yn yr ysbaid *hwnnw* y bydd teyrnasiad hollawl a gogoneddus ein Harglwydd ar y ddaear. (Dat. xx. 4, 5.)—Pan ymddangoso y Pen-bugail, efe a ddifetha anghrist ag ysbryd ei enau, ac a'i dilea â disgleirdeb ei ddysfodiad; ac a ddaw i'w ogoneddu yn ei faint, ac i fod yn rhyfeddol yn y rhai oll fydd yn credu. Yna y rhwyma ef satan dros fil o flynyddoedd, ac a'i bwria ef i'r pydew diwaelod; ac yn ganlynol, caiff y ddaear ei llenwi o wybodaeth yr Arglwydd, megis y mae'r dyfroedd yn toi'r môr. Gwel y gwylwyr lygad yn llygad; adferir hefyd i'r bobl wesus bur, fel y galwo pob un o honynt ar enw'r Arglwydd, i'w wasanaethu ef ag un ysgwydd; a'r Arglwydd a fydd yn Frenin ar yr holl ddaear; a'r dydd hwnnw y bydd un Arglwydd a'i enw yn un: canys aiff teyrnaloedd y byd yn eiddo ein Harglwydd ni a'i Grist ef.—2 Thef. ii. 8. a i. 10. Dat. xx. 2, 3. Esay xi. 9. a lii. 8. Seph. iii. 9. Zec. xiv. 9. Dat. xi. 15.

Y mae y prophwydoliaethau ynghylch dyfodiad neu ymddangosiad ANGHRIST, wedi cael eu gwirio, a'u cyflawni o oes i oes, yn y llygriadau a ddychymmygwyd, ac a goleddwyd ymysg y rhai a elwid yn grist'nogion. I anghrist, yn ddiau, y mae pob gwyrddroad o'r athrawiaethau a'r deddfau crist'nogol yn perthyn. A chan nad oes unrhyw sail neu archiad, yn neddf bedydd efangylaidd, i gyflawni y fath ddesod a *thaenelliad babanod*, nac unrhyw argoel chwaith am dani, o fewn yr holl hanes ysgrythurol o weinyddiad yr ordinhad honno, fe ellir yn rhesymmol ac yn ddiogel ei chyfrif

yn un o ordinhadau, neu yn rhan o wafanaeth anghrist; neu, mewn geiriau eraill, yn un o lygriadau crist'nog-rwydd. Hefyd fel y mae yn debygol y bydd i grefydd anghrist i barhau hyd ail ddyfodiad Crist, fe allir disgwyl y bydd *taenelliad babanod*, cyhyd â hynny, yn bod mewn arferiad, a chymmeriad, a rhwyfsg, yn y byd. Nid y'm ni, gan hynny, ddim yn gwrthwynebu y ddefod hon mewn disgwyliad y bydd i'w harddelwyr ymwrthod â hi, yn ol i ni ddadymchwelyd eu rhesymau a'u hegwyddorion hwy; ond yn hytrach, mewn disgwyliad y bydd y fath orchwyl yn gymmeradwy gyd â Duw, ac y bydd i ninnau, yn y cyflawniad o hono, dderbyn y fendith a ddarfu iddo ef yn raslawn ei chyfsylltu wrth y gwaith o *ymdrechu gyd â ffydd yr efengyl*.

Yr y'm ni yn foddlon iawn i addef, yn y ddadl hon, i fod taenelliad babanod yn *ben arfer*: ond gan nad ydyw yn cael ei chrybwyll yn y deddfau crist'nogol, ac nad oes unrhyw argoel am dani yn hanes gweinidogaeth yr apostolion, yr ydym ni yn barnu, na's gallir, mewn un modd, ei chyfrif yn un o ofodiadau Iesu Grift. Y mae'r ysgrythur yn hybysu i ni, fod *dirgelwch anwir-edd yn gweithio* yn yr oes apostolaidd: a phe gallid profi i *taenelliad babanod* ddechreu mor gynnar a'r oes honno, ni byddai, yn ein golwg ni, yn un math o ryfeddod, pan ystyrier ei chyfattebiad a'i chysaddafrwydd i anian ac ymgais y prif athrawon anghristaidd. Ond pan y galwom i gof, nad oes neb rhyw argoelion i'r ddefod hon gael ei dychymmygu yn gynt na'r *drydedd oes*, y mae yn dra rhyfedd gennym i anghrist adael yr ordinhad o fedydd cyhyd heb ei hanffurfio a'i llygru.— Y mae Mr. Evans yn dweud i fod WALL, BREKEL, TOWGOOD, a BINGHAM, wedi profi fod bedydd babanod mewn ymarferiad yn y *ddwy oes gyntaf*. Ond, attolwg, ym mha le y darfu iddynt hwy brofi hynny? Minnau a ddarllenais eu hysgrifennadau hwy yn ofalus, eithr ni's gallais yn un lle gwrdd â'r fath brawf yno. Dangosfed, os gall, ym mha le y mae i'w weled. Yn awr, fyr, y mae yn llawn bryd i mi ddiweddu y llythyr hwn: am hynny, anwylaf gyfaill, mi a gymmeraf fy nghennad dros hyn o dro; ac a ddywedaf mewn cywirdeb calon, Byddwch wych.

LYNN, *Chavesfor* 23, 1790.

LLYTHYR

L L Y T H Y R IV.

Anawyl Syr,

PAN y mae ein Harglwydd Iesu Grist yn hyspyfu i ni, *Nad yw ei deyrnas ef ddim o'r byd hwn*, nid oes ddim i ni ddeall, na chaffai ei deyrnas ef ei sefydlu yn y byd, neu ar y ddaear, eithr yn hytrach, na chaffai hi ddim ei ffurfio yn ol portreiad y teyrnasfoedd daearol, na'i threfnu a'i llywodraethu yn ol cwrs neu arferiad y byd llygredig hwn: neu, mewn geiriau eraill, na fyddai unrhyw debygolïaeth rhyngddi hi â dim oll a welid dan yr haul.

Ond o ran *teyrnas anghrist*, fe allid dweud, gyd â'r cymhwysder a'r gwirionedd mwyaf, mai *teyrnas fydol ydyw hi*: canys y mae pob priodoledd hanfodol neu berthynol i deyrnas fydol, i'w gweled yma yn eu hagwedd mwyaf gwrthun ac atgas. Ac fe ymddengys, nad yw *ysbryd anghrist* ddim arall ond *ysbryd y byd*; neu, mewn geiriau eraill, *chwant y cnawd*, *chwant y llygad*, *a balchder y bywyd*, DAN ORCHUDD. Yn ganlynol, *am y byd* y llefara y dysgawdwy'r anghristaidd; A'R BYD A WRENDY ARNYNT; eithr yr hwn fydd o Dduw fydd yn gwrando'r apostolion (yr hyn ni's gwna yr hwn nid yw o Dduw.) Ac wrth hyn yr adwaenir ysbryd y gwirionedd ac ysbryd y cyfeiliorni. i Ioan ii. 16. a iv. 3—6.

Oddi yma, fyr, mi dybygwn y gallid casglu yn dra chymmwys, nad oes dim lle i ddisgwyl y bydd i bregethiad athrawiaeth y groes, neu athrawiaeth yr apostolion, fod mewn cymmeriad gan y byd; neu y bydd ei phregethwyr yn cael derbyniad parhaus neu sefydlog gan y lliaws. Bryd bynnag yr ymddango o gweinidogaeth yr efengyl mewn rhith poblogaidd, rhyw beth allanol, yn wastad. yw yr achos o hynny—megis ei newydd-der (*novelty*) neu ryw elw tymhorol. Yr oedd gweinidogaeth IOAN FEDYDDIWR yn boblog iawn, tra yr oedd rhyw amgylchiadau o'r fath hynny yn ei chymmeradwyo; ond nid oedd hynny ddim yn hir. Ymadawodd y dyrfa mewn byr amser: ac nid oedd, yn y man, braiddd ddim ymorol neu gof am y pregethwr, i wrando pa un yr aethai allan yn ddiweddar, *Jerusalem a holl Judea, a'r holl wlad o amgylch y Iorddonen*. Yr

Yr oedd gan ein HARGLWYDD hefyd, dros dro, liaws mawr iawn o wrandawyr; ond fe ymddengys, mai y gwyrthiau porthiannol, a iachaol, oedd yr achos, ac nid unrhyw hoffder tu ag at eiriau bywyd tragywyddol, y rhai a lefarid ganddo ef. Ond yn ol ymgynnesfno â'r amgylchiadau hynny, a phan aeth ef i draethu yn fwy neillduol a phennodol, am athrawiaeth y groes, a'r angenrheidrwydd o fwytta ei gnawd ac yfed ei waed ef; a thystio, nad yw y cnawd yn llefau dim, eithr fod ei eiriau ef yn ysbryd ac yn fywyd; fe dramgwyddodd y dyrfa, fel na's gallent aros i'w wrando ef yn hwy, neu rodio ymhellach gyd ag ef. (Ioan vi.) — Yr oedd gwrandawyr yr APOSTOLION hefyd, rai prydiau, yn dra aml; a dywedir, unwaith, eu bod yn cael *ffastr gan yr holl bobl*; ond yr oedd hynny yn wastad o fyr barhad, ac yn cael ei beri gan y *gwyrthiau* rhyfeddol a ganlynent eu gweinidogaeth hwy. Pan ddelai yr achosion hyn i fod yn fwy cynnesfno, neu i gael eu cyflawni yn fwy ansynych, yr oedd y lliaws yn gyffredin yn ymadael, heb fawr gwedi'n yn ymlynu wrth yr apostolion, heblaw y rhai hynny a gredent eu hathrawiaeth. Yn gyfattedbol i hyn, fe ymddengys fod *ty annedd* un o aelodau y prif eglwyfi yn abl cynnwys, fynychaf, yr holl gynnulleidfa. Hefyd yr ydym yn darllain i fod PAUL unwaith dros ysbaid *dwy flynedd* yn pregethu yn Rhufain, yn *ddiwabardd*; ac er hynny fe dybygid fod *ei dy ardrethol ei hun* (yr hwn nid oes dim lle i feddwl ei fod yn dra ehang) yn abl yn hawdd iawn i gynnwys ei holl wrandawyr. Mae'n debyg na wnaeth ef nemmor o wyrthiau yn y cyfamser; ac nad oedd y gwaith o *athrawiaethu y petbau am yr Arglwydd Iesu Grist*, ddim *ei hun* yn ddigonol i ddwyn y lliaws i'w wrando a'i hoffi. Ac o ran *newydd-der* y gorchwyl o bregethu Crist, yr ydoedd, o bosibl, *wedi darfod* erbyn hynny yn Rhufain; canys cawsai yr efengyl *ei chyhoeddi* yro, mae'n debyg, dros dalm o amser cyn dyfodiad yr apostol.—Oddiwrth yr ystyriaethau hyn, fyr, yrghyd â'r hanes cyffredinol a rydd yr ysgrythur yng-hylch cyflyrau y prif eglwyfi, fe allid casglu, nad oedd y weinidogaeth ddim yn boblog, ymhellach nag yr oedd y *newydd-der*, neu'r *gwyrthiau*, a'r amgylchiadau allanol eraill yn gweithredu; ac yn ganlyrol, nad yw gweinidogaeth yr efengyl, *ynddi ei hun*, ddim yn debygol,

bygol, yn sefyllfa bresennol y byd, i ennill cymmeriad y lliaws.—Bryd bynnag, gan hynny, y gwelom bregethwyr yn boblog, neu fod eu gweinidogaeth yn dderbyniol gan y byd yn gyftal a'r eglwys, fe ellir hyderu fod rhyw beth arall heblaw yr efengyl yn cael ei ddal allan ganddynt hwy.

Gŵyr y rhai hynny, fyr, sydd wedi cymmeryd sylw gofalus ar y natur ddynol, mai y ferch at bleffer, ac elw, ac anrhydedd, neu chwant y cnawd, a chwant y llygad, a balchder y bywyd, yw y prif egwyddorion sydd yn cyffroi, ac yn llywodraethu cwrs y byd hwn, a'r prif wrthddrychau tu ag at ba rai y mae plant y byd yn cyfeirio eu hymgais.

Y mae yr hanes a rydd Moses am gyflwr cyntaf dyn, yn ein dysgu ni, fod cydymagweddiad cyffredinol plant dynion, yn eu hymegniad am ddedwyddwch yn y byd hwn, a'r byd i ddyfod, yn tarddu oddiwrth sefyllfa wreiddiol dynolryw.—Trefnwyd dyn, yn y dechreuad, i feddiannu y rhan hon o'r greadigaeth fel ei etifeddiaeth briodol ei hun; ac oddi yma y tarddodd *ei ferch at y byd hwn*: trefnwyd ef i fwynhau daionus bethau'r ddaear, mewn cyflawn fwyniant o bob blys cyfreithlon; ac oddi yma y tarddodd *ei ferch at bleffer*: a threfnwyd ef hefyd i fod yn bennaf o holl greaduriaid Duw yma; ac o hyn y tarddodd *ei ferch at anrhydedd a llywodraeth*.—Ymhellach, fe'i trefnwyd ef i fwynhau ffafr ei Wneuthurwr, yr hyn oedd ei briodol fywyd *fel dyn*; ac yr oedd hyn yn ymddibynnu ar ei ufudd-dod ef; ac yn hyn yr oedd yn cael ei wahaniaethu oddiwrth y creaduriaid eraill, y rhai oeddent oll, yn ol eu galluoedd, yn gyd-gyfrannogion ag ef yn y mwyniant o bethau daearol.—Am hynny, fe ellir dweud, ei fod yn *naturiol*, neu *gyttunol â natur*, i ddyn roddi ei ferch ar y byd hwn, a chwenych pleffer ynddo, ac ymestyn at ei anrhydedd. Hefyd, y mae yn gyttunol â natur, i ddyn ymgeisio y mwynhad o ffafr ei Wneuthurwr trwy ei ufudd-dod ei hun.

Pan y peidiodd dyn roddi ei oglud ar Dduw, ef a a gollodd yn gyfangwbl ei wynfyd creaduraidd, fel pennadur y byd hwn; ond yr oedd etto yn beth naturiol iddo ei geisio, er fod y fath ymgais yn *ofer* yn awr, ac hefyd yn wrthryfelgar yn erbyn y ddedryd honno, Gen. iii. 17—19. *Am wrando o bonynt ar lais dy wraig,*

*wraig, &c. melltigedig fydd y ddaciar o'th achos di-
trwy lasur y bwyttai o boni holl ddyddiau dy einioes,
&c. &c.* Ac fel y darfu i ddyn trwy bechod, golli ei
ddedwyddwch daearol, ef a gollodd hefyd, yr un modd,
y teimlad o ffafr ei Wneuthurwr, yr hyn oedd yn gyf-
fylltiedig â'i ufudd-dod; ac yn lle hynny, ca'dd ei gyd-
wybod ei llwytho â'r teimlad o'i anfoddlonrwydd ef,
yr hyn a'i difeddiannodd ef o'r bywyd hwnnw, a ber-
ch'nogasai ef ar y cyntaf uwchlaw ei gyd-greaduriaid.
Oddiwrth y teimlad hwn o'r anfoddlonrwydd dwyfol,
neu'r golled o ffafr y Duwdod, y mae trueni dynolryw
yn tarddu; ac oddi yma hefyd y tarddodd yr amrywiol
foddion a ddych'mygydd mewn ffordd o iawn i Dduw
am drosedd dyn. Canys nid yw ddim yn beth cwbl
eglwyr y dichon *ufudd-dod ammerffaith y pechadur*
wneuthur y Duwdod yn gymmodlon; am hynny y
mae'r byd yn gyffredinol wedi barnu fod rhyw fath o
gymmod yn angenrheidiol, er eu bod fyth yn methu
cyttuno, pa beth a ddylai hwnnw fod.—Gallir ymhonni
odd yma, fod cwrs y byd hwn, a'i holl ffeidd-dra
gwladol a chrefyddol, yn cadarnhau y portreiad ysgry-
thurol o gyflwr a gosodiad dyn; megis y mae hefyd y
ffyrdd y mae'r offeiriaid yn llygru'r efengyl, a'r gwa-
worwyr yn ei dirmygu, yn gwasanaethu i brofi ei dwy-
fol awdurdod, trwy eu cyfattebiad i'w rhaghyspyfiadau.

Y tuedd cyffredinol hwn, syr, yn y natur ddynol at
bethau daearol, yw yr hyn y mae'r ysgrythurau yn ei
alw yn HUNAN briodol dyn: pan y maent hwy yn ei
alw ef i ymwrthod â'r gwrthddrychau daearol a enwyd,
a cheisio rhagorach golud, a *phleffer*, ac *anrbydedd*, y
maent yn ei alw, i *ymwadu ag ef ei bun*. Wrth yr
hunan-ymwadiad hwn yr adwaenir gwir ddisgyblion
Crist, fel ei ganlynwyr ef, yr hwn ydoedd y patrwn
mawr o hono, yn ei fywyd o ymddarostyngiad a dio-
ddefiadau. Am yr *esmwythdra* a'r *pleffer* y mae dynion
yn eu chwennych yn y byd hwn, ef a ddywed ein Har-
glwydd, *Os ewyllysia neb ddyfod ar fy ol i, ymwaded*
ag ef ei bun, a choded ei groes beunydd a dilyned fi.
Canys prwy bynnag a ewyllysio gadw ei einioes a'i cyll;
ond prwy bynnag a gollo ei einioes o'm bachos i, hwnnw
a'i ceidw bi.—Ac o ran elw a *chyfoeth*, ef a ddywed,
Pa lesad i ddyn er ennill yr holl fyd a'i ddisetba ei bun,
neu fod wedi ei golli.—Ac ymherthynas i *anrbydedd*
bydol,

bydol, y mae ef yn dywedyd, *Pwy bynnag fyddo cywilydd ganddo fi a'm geiriau, hwnnw fydd gywilydd gan Fab y Dyn, pan ddelfo yn ei ogoniant ei hun, a'r Tad, a'r angylion sanctaidd*, Luc. ix. 23, 26.

Yn y modd hwn, syr, y mae Iesu Grift yn dysgu hunan-ymwadiad yn wrthwynebol i gwrs y byd hwn, ac yn cynnyg i ddisgwyliad ei ganlynwyr dragywyddol *olud*, a *phlesser*, ac *anrhydedd*. Yn ganlynol, fe adwaenir ei wir ddioglybion ef ym mhob oes, wrth eu hymoftyngiad iddo ef, mewn buchedd hunan-ymwadol. Fe ymddengys, o'r tu arall, fod y rhai a ymfoldlonant mewn proffes llygredig o'i enw ef, i'w gweled, ym mhob oes ymysg y blaenaf o'r rhai a gydymffurfiant â'r byd hwn. Mewn gair, megis ag mai *hunan-ymwadiad* yw nod gwir grift'nogrwydd, *hunan-fodddhad*, mewn rhyw ddull neu gilydd, yw nod anghrist'nogrwydd.

Y mae bucheddau y prif grift'nogion, syr, mor belled ag y mae'r ysgrythur yn eu darlunio, yn eglurhad ymarferol o'r athrawiaeth grift'nogol o hunan-ymwadiad; ac yn dangos ddarfod iddynt hwy gredu eu Harglwydd, pan ddywedasai efe, *Ni ddichon un gwas wasanaethu dau arglwydd: canys naill ai efe a gasa y naill ac a gâr y llall; ai efe a lŷn wrth y naill, ac a ddirmyga'r llall. Ni ellwch wasanaethu Duw a mammon.* (Luc xvi. 13.) Ni roddes ef ddim lle iddynt, yn y bywyd hwn, i ddisgwyl golud, ac *anrhydedd*, a *phlesser* bydol; eithr, o'r tu arall, efe a'u galwodd hwynt i'w ddilyn ef mewn *tlodi*, *gwaradwydd*, a *dioddefiadau*; gan hysbysu iddynt, yr un pryd, mai hyn, yn rhyw fesur, fyddai cyflwr ei ganlynwyr ef, ym mhob oes, ac ym mhob cenedl. Canys yn y modd hwn y rhagrybuddiai efe hwynt—*Yn y byd gorthrymder a gewch.*—*Hwy a'ch traddodant chwi i'ch gorthrymmu, ac a'ch lladdant: a chwi a gaseir gan yr holl genhedloedd er mwyn fy enw i.* (Io. xvi. 33. Mat. xxiv. 9.) — Mor gynted ag y daethant hwy i ymfoddloni i'r fath sefyllfa yn y byd hwn, ni's gallent lai nâ gweled cymhwysder yr ymadrodd hwnnw. (Mat. x. 25.) *Digon i'r disgybl fod fel ei athro, a'r gwas fel ei arglwydd. Os galwasant berchen y tŷ yn Feelsebub, pa faint mwy ei dylwyth ef?*—Rhoes y disgyblion a ganlynent yr Iesu pan oedd ef yn y cnawd, y rheswm hwn am eu hymlyniad wrtho ef. (Ioan vi. 68.) *Gennyti y mae geiriau bywyd tragywyddol.* Ond nid oeddent hwy ond

ond nifer fechan iawn; a'r cyfryw hefyd, gan mwyaf, ag nad oedd ganddynt nemmor i'w golli trwy ei ganlyn ef; tra yr ydoedd lliaws y doethion, goludogion, a'r bobl anrhydeddus, yn ei ddiystyru ef a'i eiriau, ac fyth yn myned rhagddynt yn ol cwrs y byd hwn. Ac yn yr ychydig nifer oedd yn ei ddilyn ef, yr oedd yn fynych yn ymddangos, ddirfawr duedd at bethau dae-arol, a hyderus ddisgwyliad y byddai i'w Harglwydd, yn ebrwydd, dderbyn brenhiniaeth *fydol*, ac y byddai iddynt hwythau yno, gael eu dyrchafu i'r fwyddau mwyaf goruchel dano ef. Ac er cymmaint a ddywed-asai yr Iesu i'r gwrthwyneb, hwy a barhaufant yn y camfyniad hwn, hyd oni adgyfodasai ef o feirw, pan y llwyr newydiwyd eu tymmer a'u disgwyliad hwynt. — Mor rhyfeddol oedd effeithiau adgyfodiad Crist, a'r cyfranniad canlynol o ddawn yr Ysbryd Glân, fel y darfu i'r eglurdeb ei fod ef yn Fab Duw, symmud ymaith yn gyfangwbl yr elyniaeth tu ag atto o galon-nau miloedd o'i wrthwynebwyr, y rhai yn awr a unafant ag arddelwyr ei enw ef. Yn ganlynol, fel rhai o ffrwythau blaenaf a hynottaf eu troedigaeth, hwy a roifant i fynu, yn llwyr foddlongar, anrhydedd, a chyfoeth, a phlefferau y byd hwn; ac hyd yn oed y meddiannau a roifai Duw i'w tadau yn anwyl-wlad yr addewid. Ac fel y darfuasai i'w Harglwydd, yn lle y llawenydd a ofodwyd iddo, ddioddef y groes, gan ddiystyru gwaradwydd; felly *hwythau*, yn y gobaith o'r gogoniant fydd oddiwrth Dduw yn unig, a aethant *atto ef o'r tu allan i'r gwerfyll, gan ddwyn ei waradwydd ef.* (Heb. xii. 2. Io. v. 44 Heb. xiii. 13.) — Y fath gyfnewidiad dirfawr, syr, yn eu calonau a'u bucheddau hwy, ni's gallai darddu oddiwrth ddim yn amgen nâ'u gwaith yn credu ei fod ef yn ol ei addewid, wedi myned i barottoi lle iddynt, ac y deuai ef drachefn, ac a'u cymmerai hwynt atto ei hun, Ioan xiv. 2, 3.

Oddiwrth yr olwg hon ar y natur ddynol, fel yn tueddu dynion i chwennych *anrhydedd*, a *phlefferau*, a *meddiannau*, yn y byd hwn, a bod y prif gristnogion, o'r tu arall, yn dewis yn hytrach *waradwydd*, *tlodi*, a *dioddefiadau*, ac felly yn gweithredu yn wrthwynebol i gwrs y byd presennol, fe ganlyn, yn *gyntaf*, mai crefydd oruwch-naturiwl yw yr hon a draddododd yr Iesu i'w ddisgyblion, gan iddi eu cynnal hwy a'u gwneud yn ddedwydd

ddedwydd yn eu buchedd hunan-ymwadol, neu, tra yr ydoedd yn eu harwain hwy i ymddwyn yn groes i dueddiad naturiol a chyffredinol dynolryw tu ag at bethau daearol. Yn ail, mai nid ei grefydd ef, er y dichon ei enw ef gael ei roddi arni, yw yr hon sy'n goddef i'w harddelwyr i roddi eu ferch ar *feddiannau*, ac *anrhydedd*, a *pbleserau* y byd hwn. A mwy eglur a grymmus etto yw y canlyniad yn erbyn y rhai a arferant broffes o grist'nogrwydd, fel y ffordd a'r modd i fwynhau y cyfryw bethau. Canys dilys yw na's gall gwir grist'nogrwydd ymddangos yn y byd mewn un rhith arall, heblaw hwnnw ym mha un ei gadawyd gan Grist a'i apostolion. Etto nid oes un peth amlyccach yn y Testament Newydd, nâ'r rhybuddion a roddir yno ynghylch y fath broffes lygredig o grist'nogrwydd, ag a gydymagweddaï â'r trachwantau a nodwyd, neu a oddefai berffaith gydymffurfiaid â hwynt. Ni ddichon ei fod yn un math o ryfeddod i fod crefydd mor gyfaddas yn cael cymmeriad ac anrhydedd yn y byd; canys y byd a gâr yr eiddo: ond y mae crefydd Crist yn gommedd i'w harddelwyr ddisgwyl dim o'r fath hynny. Fe fydd gelyniaeth y byd yn wastad yn cael ei ennyn, tra y rhodder yr unrhyw achlyssur ag a roddes disgyblion Crist yn y dechreuad. — "Pe byddech o'r byd, y byd a garai'r eiddo; eithr o blegid nad ydych o'r byd, eithr i mi eich dewis allan o'r byd, *am hynny y mae'r byd yn eich casau chwi.*" (Ioan xv. 19.) Cofiwch yr ymadrodd a ddywedais i wrthyh, "Nid yw'r gwas yn fwy nâ'i arglwydd. Os erlidiant fi, hwy a'ch erlidiant chwithau." (adn. 20.)

Fe fydd y rheswm hwn, syr. mewn grym, tra byddo'r byd yn *wahanol* oddiwrth ddisgyblion Crist; canys nid y'nt *hwy* ddim yn awr *o'r byd* mwy nâ phan oedd ef yma gyd â hwy. Ac er hynny, pa mor groes bynnag i'r ysgrythur ydyw, y mae wedi dyfod yn arfer gyffredin i son am *y byd crist'nogol*, oddiar pan ddarfu i gynnifer o genhedloedd eu galw eu hunain ar enw Crist. A rhaid oedd yn wir i hyn i ddigwydd, fel y cyflawnid yr ysgrythurau. Ond bydd yn hawdd iawn i'r fawl a ddarlleno y Testament Newydd yn ystyriol, heb unrhyw wybodaeth o sefyllfa y byd crist'nogol, i weled yn ddigon amlwg, y bydd yn rhaid i grefydd Crist gael ei dirfawr lygru, cyn y gallo gael cymmeriad,

neu dywys i esmwythdra ac anrhydedd, yn unrhyw genedl ar wyneb y ddaear

Dywedodd Crist wrth ei ddisgyblion, y rhai oeddent yn fawr eu chwennychiad i uno eu proffes o grist'nogrwydd ag esmwythder, a dyrchafiad, a diogelwch bydol, "Na thybygwch fy nyfod i ddanfon tangnefedd ar y ddaear: ni ddaethum i ddanfon tangnefedd ond cleddyf. Canys mi a ddaethum i ofod dyn i ymrafaelio yn erbyn ei dad, a'r ferch yn erbyn ei mam, a'r waudd yn erbyn ei chwegr. A gelynyon dyn fydd tylwyth ei dŷ ei hun." (Mat. x. 34, &c.) — Ar y cyfrifon hyn, syr, braidd y bydd yn bosibl i neb a gymmero yn lle gwir grist'nogrwydd, y grefydd fydd mewn bri, neu a broffesir ac a arferir yn y wlad hon, neu yn un wlad arall o'r hyn a elwir y *byd crist'nogol*, i weled y rhan fwyaf o'r Testament Newydd o ddim mwy o ddefnydd nâ *ben almanac*. Ac ni byddai dim lle lai nâ chyfrif y prif grist'nogion yn euog o'r gwallgofrwydd mwyaf gwrthun, yn eu gwaith yn dewis yn hytrach oddef adfyd gyd â phobl Dduw, nâ chael mwyniant pechod dros amfer. Ni's gallid, chwaith, ar y sail hon, esgusodi eu gwaith hwy yn cymmeryd eu hyspeilio am y pethau oedd ganddynt yn llawen. (Heb. xi. 25. a x. 34.)

Mawr, a thra hynod, yw'r annhebygolrwydd fydd rhwng prif grist'nogrwydd a'r hyn fydd yn awr yn cael ei goleddu yn y deyrnas hon.—Nod y naill yw *human-ymwadiad*, a nod y llall yw *human-feddbad*.—Y mae hyn yn dangos, naill ai fod ysbryd y byd wedi dysod yn dra hynaws a chymmodlon tu ag at grist'nogrwydd, neu ynte, fod crist'nogrwydd wedi ei dirfawr lygru. Fe gyfrifir yn gyffredin, mai'r cyntaf yw'r gwir achos: ond y mae hynny mor groes i'r hyn a ddyfsgodd Iesu Grist i'w ddisgyblion ei ddisgwyl yn y byd presennol, ac mor anghyfattebol i'r elyniaeth a gyfrifir ei bod rhwng ysbryd y byd a'r ysbryd fydd o Dduw, ag y mae'n rhaid i ni, naill ai rhoddi fynu'r Testament Newydd, neu ynte, farnu fod y grefydd y mae yn ei dysgu wedi ei gwyrddroi'n ddirfawr. Caiff y farn olaf ei chadarnhau ymhellach, os bydd i ni ddal sylw ar ragfynegiadau y Testament Newydd, y rhai a gynhwysant y rhybuddion mwyaf eglur o'r fath wyrdroad, ac o'r esmwythdra a'r anrhydedd a fyddai yn gyffylltiedig ag ef.

Y mae

Y mae y rhybuddion a gynhwyfir yn y Testament Newydd yn rhag-ddangos y byddai ferch at bethau daearol yn achos o ymadawiad oddiwrth y ffydd; ac yr arferai dynion broffes o grist'nogrwydd tu ag at wellhau eu bywoliaeth, a dyrchafu eu sefyllfa yn y byd hwn. Pan welom, gan hynny, unrhyw grefydd dan enw Crist, a'i blaenoriaid naill ai'n mwynhau, neu ynte yn ymestyn at esmwythdra ac anrhydedd bydol, fe ellir golygu mai yr un ydyw ag y darfu i Grist a'i apostolion ein rhybuddio mor fynyched yn ei chylch. O leiaf, fe ellir dweud ei bod yn hyn yn ei chymmeradwyo ei hun i blant y byd, sef, ei bod yn rhydd oddiwrth y peth annymunol a thramgwyddus hwnnw, *Groes Crist*; ac nad yw yn gofyn yr hunan-ymwadiad apostolaidd, na chynnorthwy Ysbryd y gras. Ac os ymddengys y cyfryw broffes yn gyfattebol a gwafanaethgar i gwrs y byd hwn, fe ellir yn dra hyderus a chymmawys ei galw yn *grefydd anghrist*.

Yn awr, syr, y canlyniadau uniawngyrch oddiwrth yr hyn a grybwyllwyd yw y rhai'n.—Yn *gyntaf*, Mai ferch at y byd yw gwir wreiddyn llygriadau y ffydd grist'nogol. Ac yn *ail*, Fod trefniadau, neu ordinhadau Crist, gan eu bod yn gofyn *hunan-ymwadiad*, yn myned yn groes i gwrs y byd hwn, ac am hynny yn anghymmeradwy gan blant y byd. Ac yn *drydydd*, Fod trefniadau, neu ordinhadau anghrist, o'r tu arall, gan eu bod yn tywys i *hunan-foddhad*, oll yn gyttunol â chwrs ac ysbryd y byd, ac am hynny, na's gall y byd lai nâ'u cymmeradwyo.—Gan hynny, fe adwaenir ordinhadau anghrist, wrth eu bod yn wrthddrychau o foddlonrwydd ac ewyllys da'r byd: ac, o'r tu arall, fe adwaenir ordinhadau Crist, wrth eu bod hwythau yn wrthddrychau o anfoddlonrwydd a drwgewyllys y byd. — Gedwch i ni yn awr i wneud cymhwyfiad o hyn at y pwngc mewn dadl rhyngof fi a Mr. B. Evans. Mi a ddechreuaf â'r ordinhad o *fedydd*, neu *safuddiant y crediniol*. A ydyw hon attolwg mewn cymmeriad gan y byd? Nag ydyw yn wir. *Yr ydys ym mhob man yn dywedyd yn ei berbyn*. Y mae holl liaws y bydolion—y bucheddol yn gystal a'r anfucheddol, yn gyffredin yn ei llwyr ddirmysgu a'i ffieiddio. Ac nid yw hyn ddim yn beth priodol i'r *oes hon*: yr un fath oedd y derbyniad a gafas *ym mhob oes*, oddiar amser

planniad crist'nogrwydd. Ca'dd y prif grist'nogion, fyr, yn gyftal a ninnau, eu gwaradwyddo gan eu gelynyon o herwydd eu hymlyniad wrth yr ordinhad hon. Yr oedd y rhai a breswylent yn *Judea* yn yr *oes gyntaf*, fel y tyfina *Dr. Gill*, (Mat. iii. 6.) yn cael eu galw gan yr Iuddewon anghrediniol, mewn ffordd o ddirmyg, “*GWARTHGILWYR a dderbyniasant athrawiaeth bedydd, ac a drochwyd yn y Iorddonen.*—Y mae hyn mor debycced, fyr, i'r driniaeth y mae'r bedyddwyr yn awr yn ei chael yn y byd, ag y gellir yn hyderus ddywedyd, mai oddiwrth yr un ysbryd y tarddasant.—Oddiwrth y dirmyg y mae'r byd yn ei dafu ar yr ordinhad hon, fe ymddengys, nad yw hi ddim o ddynion, neu o'r byd; canys y byd a gâr yr eiddo: a rhaid fod y ddefod grefyddol nad yw o ddynion, yn ddiammau o'r nef. Y mae hyn yn cael ei gadarnhau yn y cwestiwn hygof hwnnw — “Bedydd Ioan o ba le yr oedd? Ai o'r nef ai o ddynion?” — Megis pe dywedafid, fod pob arferiad crefyddol yn tarddu oddiwrth y naill neu'r llall o'r ddau wreiddyn hyn.—Yma ynte, fe ellir feilio un rheswm da dros ddwyfol awdurdod yr athrawiaeth yr wyf fi yn ceisio ei hamddiffyn.

Yn y lle nesaf, fyr, mi a geisaf gennad i gymhwyso yr unrhyw resymmiad at y ddefod o *daenelliad babanod*. Goddefwch i mi yn awr i ofyn mewn prysurdeb, *O ba le y daeth yr arfer hynod hon? Ai o'r nef ai o ddynion? Os o'r nef*, rhaid ei bod, fel holl drefniadau yr eglwys efangylaidd, ac yn gyttunol â'r driniaeth a dderbyniodd Pen bendigedig yr eglwys honno ar y ddaear, yn cael ei *dirmygu a'i gwrihad gan ddynion*.—Ond, ai hyn, yn wir, yw cyflwr *taenelliad babanod*? Nage, yn ddiau. Nid oes gymmaint ag un o holl liaws y *traddodiadau dynol*, yn fwy ei fri, neu yn fwy ei gymmeriad gan ddynion, nâ'r ddefod orwag hon. Y mae yr holl ddaear yn rhyfeddu ar ei hol, megis y rhyfeddant ar ol y bwystfil ei hun. Pe na fuasai neb yn ymlynu wrthi, ond yn unig yr *offeiriad* a'u gosgordd, gallfid etto, wrth ystyried eu hymddangosiad a'u hymgais hwy, ddadleu yn dra rhesymol ei bod yn ddefod gwbl gyttun ag ysbryd y byd.—Byddai yn hawdd egluro yr ymlyniad hwn o'r eiddynt hwy, wrth reol nodadwy hen grefftwyr Ephesus, — “Wrth yr elw hwn (ebe hwy) y mae ein golud ni.” Ond pan y gwelom ymysg car-
iadon

iadon a choleddwyr y ddefod hon, blaid neu dyrfa y bydolion yn gyffredinol, ac hyd yn oed y rhai ydynt bellaf oll oddiwrth olud a gwobrau'r offeiriadaeth, se fydd y canlyniad yn amlwg ac anocheladwy — mai o ddynion, ac nid o'r nef, y daeth.

Nid oes dim, syr, dan yr haul a'r lloer, yn fwy eglur a dilys, nâ bod yr arferiad dros ba un y *Mr. B. Evans* mor egniol yn ymorchestu, mewn cyflawn feddiant o ewylllys da a hoffder y byd. — Pa fodd ynte, y gallir lai nâ'i gyfrif yn ganlyniad naturiol ac uniawngyrch oddi yma, mai dychymmyg ddynol, neu mewn geiriau eraill, *mai un o arddinbadau anghrist yw taenelliad babanod?* — Yn enwedig pan y galwom i gof y rheol ddwyfol honno, “fod cyfeillach y byd yn elyniaeth i Dduw.”

Weithian, anwyl syr, mi gana'n iach i chwi dros hyn o bryd, gan ddymuno i Gyfrannwr pob rhodd berffaith a phob dawn daionus ein dyfgu ni i brofi y pethau fy a gwahaniaeth rhyngddynt, a neillduo'r gwerthfawr oddiwrth y gwael, fel y gallom dalu yr *eiddo anghrist i anghrist*, yn gyftal a'r eiddo Duw i Dduw*. Amen.

LYNN, *Mawrth* 12, 1790.

LLYTHYR V.

Fy Nghyfaill caredig a bynaws,

GAN ddarfod i mi yn fy llythyrau diweddaf adrodd fy marn yn lled neillduol a helaeth ynghylch ANCHRIST, a'i YSBRYD, mi a gynhygaf yn awr i ofod ger eich bron arddangosiad cryno o'i weithrediadau a'i gynnydd ef, dros rai o oesoedd cyntaf criff' nogrwydd. Ac megis yr ymddengys, nad yw *ysbryd anghrist* ddim amgen nag ysbryd y byd dan orchudd, felly hysyd y mae yn ymddangos i fod gweithrediadau anghrist o'r dechreuad yn ymgynnyg i ddistrywio ysbryd yr efengyl, yr hwn ydoedd yn wastad yn gwbl groes i ysbryd y byd.

* See the subject here treated of handled very judiciously in a late anonymous publication entitled, THE RELIGION OF ANTICHRIST. For many of the strictures contained in this letter, the writer acknowledges his obligations to the unknown author of that work.

Y mae hyn yn dra amlwg oddiwrth ymddygiad yr *athrawon Iuddewaidd*, y rhai oeddent elynion cyntaf crist'nogrwydd a ymddangosent mewn rhith cariadus, ac ym mha rai y dechreuodd anghrist fod yn weledig. I fod yr athrawon hyn yn ymgynnyg i ddistrywio ysbryd, ac anian, a rhydd-did yr efengyl, fydd dra amlwg; canys yr oeddent yn ceisio dal disgyblion Crist drachefn dan iau caethiwed, *dattroi* ei efengyl, a gwneud ei eglwys ef yn gyffegr bydol. Yr oedd eu gweinidogaeth hwy yn cau y ffordd i fynydd Sion, ac i ddinas y Duw byw, y Jerufalem nefol; ac yn ei wneuthur yn amhosibl i'w canlynwyr i sefyll yn y rhydd-did â'r hwn y rhyddhaodd Crist ei bobl.—Y mae yn hyfbys i fod yr apostolion yn cyfrif gweinidogaeth yr athrawon hyn yn wrthwynebol a dinystriol i wir grist'nogrwydd, yn rhwymo y disgyblion i gadw yr holl ddeddf, yn peri iddynt fyned yn ddifudd oddiwrth Grist, a syrthio ymaith oddiwrth ras; ac, mewn ystyr, yn eu hynfydu â'u llygad-dynnu hwy, fel nad ufuddhaent i'r gwirionedd. Yr oeddent hefyd yn cyfrif y dysgawdwyr, yn rhai ag oedd yn *trallodi* yr eglwys, yn *dattroi* efengyl Crist, ac yn ewyllysio *ymdecau yn y cnawd*, Aët.xv. Gal. i. 7. iii. 1. v. 3, 4. a vi. 12.

Yn ol fy marn i, fe allir yn dra chymmwys alw ymdrechadau y frawdoliaeth hon, yn ei gwrthwynebiad i'r athrawiaethi apostolaidd, yn *weithredoedd cyntaf anghrist*. Yma yr ydym yn ei weled ef yn ymorchestu yn lew ymhlaid y grefydd Iuddewig, ac yn ei chymmeradwyo fel gwir sylfaen a phatrwn crist'nogaeth. Ond nid oes ddim i ni ddeall, i fod ei ymlyniad a'i ferch ef yn cael eu cyfyngu at yr athrawiaeth Iuddewaidd yn unig. Yr oedd ef yn ffafrio yr eglwys Iuddewig am ei bod yn eglwys genhedlaethol neu wladol; ac yr oedd ef, am yr unrhyw achos, yn ffafrio'r amrywiol ofodiadau paganaidd: canys pa le bynnag y byddai yr efengyl yn ymdannu ymysg y cenhedloedd, yr ydym yn ei weled ef yn ymboeni yn yr un fath wafanaeth cyfaddafol ag y darfuasai iddo ef o'r blaen ei gymmeryd yn llaw yn Judea.—Yn y *dwyreinsyd* yr oedd ef i'w weled yn wastad yn llafurio â'i holl egni i gymmodi ffydd Crist â'r ddyfgeidiaeth goelgrefyddol ag oedd yno mewn cymmeriad; sef y philosophyddiaeth *ddwyreiniol* neu *Aistiaidd*, yr hon a elwid *Gnosis*. — Yn *Asia leiaf*, ac ardal oedd

oedd *Groeg*, lle yr oedd y philosophyddiaeth *Roegaid* yn cael ei choleddu, yr oedd ef yn ddiwyd yn ymdraffod yn yr unrhyw wasanaeth mewn perthynas i'r ddyfgeidiaeth honno. — Yn *Rhufain* hefyd, yr oedd ef yn gynnar iawn i'w weled yn ymdrin mewn cyffelyb fodd â'r goelgrefydd ydoedd mewn bri, a chwedi ei sefydlu, ymysg yr hen Rufeinwyr. Ac o'r un fath yn hollol oedd ei ymddygiad ef gwedi hynny yn y tueddau *gogleddol*, ac yn amryw ardaloedd y *gorllewin*, mor gynted ag yr ymdannodd yr efengyl yno. — Pa ryw grefydd bynnag a ddigwyddai fod mewn bri yn unrhyw wlad, byddai ef yn oestadol yn ymegnio i'w chymmodi a'i hymngorpholi hi â'r grefydd grist'nogol. Y drefn hon hefyd, syr, a ddarfu i anghrist yn dra chyffion ei harfer yn ei holl weithrediadau canlynol; yn enwedig, yn ol darfod iddo ennill ffafr a nawdd y galluoedd bydol. Ar yr egwyddor gymmodlonaidd a chyfaddafol hon, yn ddiau, y ffurfiwyd y grist'nogaeth, fel ei gelwyd, a ddarfu i'r ymeroddr *Custenyn*, a'i ganlynolion, ei choleddu a'i sefydlu: a thyna yr hyn a'i gwnaeth mor llwyr gyfaddas i anian ac archwaeth dynion llygredig, a'r hyn a'u dygodd hwy mor ewyllysgar i'w chosleiddio. Yr oeddent yn amlwg yn canfod agwedd ac ysbryd yr hen goelgrefydd yn yr un newydd; ac ni's gallent lai nâ gweled i fod hon wedi ei sefydlu ar yr un sylfaen, a chwedi ei llunio yn ol yr un portreiad, ac hefyd, wedi ei hadeiladu, mewn mesur helaeth, â'r unrhyw ddefnyddiau a'r llall. Darfu i'r grefydd anghenfilaidd hon, mewn amser, genhedlu eraill ar ei llun a'i delw ei hun: y pennaf o honnynt hwy oedd y rhai *Groegaid* a *Rhufeinaidd*. Oddiwrth anghristaidd grefydd Rhufain y deilliawdd yr amrywiol grefyddau sefydledig y fydd i'w gweled yn y rhan hon o'r byd: ac y mae yn rhaid addef i fod yr eppil yn dra lliosog. Pa beth, syr, yw yr holl sefydliadau eglwyfig a darddasant oddiwrth y diwygiad, oddiar amser Luther ac ynfydion Munster, hyd yn awr, ond hiliogaeth y buttain Rufeinaidd? Y mae eu hwynebpryd, a'u moesau, a'r cwbl fydd yn perthyn iddynt, yn groch yn datgan y berthynas.

Satan wedi ymrithio yn angel goleuni—Gweinidogion satan wedi ymrithio fel gweinidogion cyfiawnder—Gweithwyr twyllodrus, wedi ymrithio yn apostolion i Grist—Gau apostolion—Bleiddiau blinior—Gau brophwydi

phwydi yn dyfod yng ngwisgoedd defaid, ond oddi mewn yn fleiddiaid rheipus, ydynt rai o'r ymadroddion ysgrythurol, fel y nodais o'r blaen, ag sydd yn darlunio y blaid anghristaidd. Y mae'r fath ymadroddion, yn sicr, wedi cael eu hamcanu i arwyddo eu hymddangosiad ymrithiol neu ffugiol: canys diau yw, mai math o fiswrnlu*, (*masquerade*) yw y blaid anrasol hon. Am hynny nid yw ei gwrthwynebiad i'r gwirionedd ddim yn noeth ac addefol, eithr yn ddi-chellgar a dirgelaidd; a-than rith o fod yn ei ddirfawr hoffi. Oddi yma fe ymddengys, mai nid trwy ddileu ei henw oddiar y ddaear, yn gyffelyb i'r hen elynion paganaidd, eithr trwy ei LLYGRU, y mae anghrist yn ceisio distrywio crist'nogrwydd.

Yr wyf yn meddwl mai yr un gyntaf o'r athrawiaethau crist'nogol a ddarfu i anghrist gynnwys eu llygru, yw yr hon a gynhwysir yng nghysfies Crist ger bron Pilat—"Fy mrenhiniaeth i nid yw o'r byd hwn." Pan ystyriom mor chwannog yr oedd lluoedd o'r prif grist'nogion i roi coel i chwedl yr athrawon Iuddewaidd, "Fod ffordd y cyffegr bydol, a'r mynydd teimladwy, yn arwain yn uniawn i fynydd Sion, ac i'r Jerusaleml nefol," y mae yn rhaid i ni addef, fod yr athrawiaeth honno yn y cyfamfer yn cael ei llygru yn aethlyd.—Ond ni ddarfu ddim i anghrist i orphwys yma; eithr ef a aeth rhagddo yn gyflym at rannau eraill y grefydd grist'nogol. *Cnawdoliaeth Crist*, neu ei ddyfodiad ef yn y *cnawd*, oedd un arall o'r athrawiaethau efangylaidd a ddarfu iddo ef yn gynnar iawn i geisio ei dynchwelyd. Fe'i cyhuddir ef, hyd yn oed yn yr oes apostolaidd, am nad oedd yn cyffesu ddyfod Iesu Grist yn y *cnawd*, (1 Io. iv. 3. a 2 Io 7.) yr hyn sydd yn amlwg yn arwyddo, ei fod ef eisoes yn gwadu ei *gnawdoliaeth*, yn gyttal a'i briodol *bennogaeth ef*. Darfu i'r farn wrthun hon ymledu yn ebrwydd, a bu o wasanaeth nid bychan i achos anghrist, Ei ddisgyblion ef y *Grofficiaid*, oeddent ym mysg y rhai cyntaf a'i coloddodd. Yr oedd rhai o honynt hwy yn taeru na's daethai ein Harglwydd ddim mewn gwir *gnawd*, eithr yn unig mewn *rhith*, trwy yr hyn y darfuasai iddo ef hudo golygon dynion. Eraill o honynt, yn gweled fod hyn yn gwbl groes i'r iaith a'r hanes ysgrythurol, a addefent i Iesu Grist i ddyfod yn wir mewn *cnawd*; ond

ond nad oedd ef ddim o ran ei natur yn weledig, gan ei fod wedi ei gyfansoddi o ddefnydd nefolaidd ac anllygradwy, a chwedi ei ffurfio o'r unrhyw ddefnydd â'i enaid ef, ac yn weledig yn unig trwy rinwedd neu effaith ewyllys Duw. Ond er yr ymddangosiad hyn o amrywiaeth, yr hyn fydd ryw beth cyffelyb i anghrist wedi ymrannu yn ei erbyn ei hun, y mae etto yn dra hysbys i fod y ddwy blaid yn cwbl gytuno yn y prif wrthddrych; sef llygru, neu daslu dirmyg ar yr athrawiaeth ysgrythurol o ddyfodiad Iesu Crist yn y cnawd: canys yr oedd yr athrawiaeth honno yn cael ei gwadu gan y naill du yn gyftal a'r llall; gan nad oedd y rhai a addefent mewn cynnifer o eiriau, ddyfod ein Harglwydd, yn wir, yn y cnawd, ddim yn meddwl, cnawd wedi ei gyfansoddi o gig a gwaed, neu wir gorph dynol, eithr un o natur nefolaidd ac ysbrydol.—Yr oeddent, yr un pryd, yn eraill o'u daliadau, yn eglur yn gwadu priodol *ddurwdd* Crist: ac yr oeddent, wrth ddal na's daethai ef mewn natur *gnawdol*, am fod pob peth o'r fath hynny (meddent hwy) o hanfod *ddrawg*, yn gwadu hefyd ei briodol *ddynoliaeth* ef. (FORMEY Eccl. Hist. vol. 1. p. 43. & MOSHEIM Eccl. Hist. vol. 1. p. 110.)

Yn ol gwadu dyfodiad Crist yn y *cnawd*, yr oedd yn naturiol i ddisgwyl y deuai dynion yn fuan iawn i wadu hefyd ei *ddioddefaint*, a'i *farwolaeth*, a'i *adgyfodiad* ef. Ac fe ymddengys oddiwrth y bennod gyntaf o efengyl *Ioan*, fod ei *ddurwdd* ef hefyd yn cael ei wadu o ddautu yr un amser. Am athrawiaeth yr *adgyfodiad*, y mae yn dra hysbys ei bod yn cael ei gwrthwynebu mor gynnar a dyddiau yr apostol *Paul*. Dechreuodd anghrist daeru yn dra haerllug, yn y cyfamser, mai digwyddiad rhannol oedd yr adgyfodiad, a'i fod, yfywaeth, *wedi darfod eisoes*; fel nad oedd gan y saint oeddent yn fyw bryd hynny, un lle i obeithio y byddai iddynt hwy gael cyfran ynddo. Fel hyn, syr, y cynhygai ef, yn hy, a diofn, i ysbeilio y credadyn o'r diddanwch a'r gorfoledd fydd yn tarddu oddiwrth y gobaith o'r bywyd a'r anllygredigaeth a ddygir i oleuni trwy'r efengyl. Cymmwys iawn, ynte, y dywedai'r apostol, fod ffydd y rhai a roddent goel i'r hudoliaeth hon yn cael ei *dadymchwelyd*. (1 Cor. xv. 12, 35. a 2 Tim. i. 10. a ii. 18.) Dyma'r modd, syr, y darfu i'r dyn pechod i drin athrawiaethau

rawiaethau pennaf crist'nogrwydd! Ni ddichon, gan hynny, ei fod yn un math o ryfeddod i'w gosodiadau pendant i dderbyn oddiwrtho ef gyffelyb driniaeth.

O'r ordinhadau efangylaidd yr wyf yn meddwl mai *swpper yr Arglwydd* oedd y gyntaf a ddarfu i anghrist i gynnwys ei llygru. Dechreuodd ef yn gynnar iawn i gymmeryd yr ordinhad hon yn llaw, tu ag at ei gweddwid a'i hanffurfio: fel y dengys y 15fed bennod o'r llythyr cyntaf at y *Corinthiaid* yn dra amlwg. I'r gelyn cyfrwys ac enbyd hwn, yn ddiau, y mae i ni dadogi y gweithrediadau gwaradwyddus a adroddir yno; y rhai oeddent yn cyfeirio yn amlwg ac uniawn-gyrch i lygru yr ordinhad, a llwyr ddistrywio ei nhat-tur a'i defnyddioldeb; ac, am hynny, yr oeddent, yn ficer, yn gwbl deilwng o'u hawdur. Ymddygodd ef, trwy yr holl orchwyl, fel ped fuasai o lwyr fryd calon yn amcanu traws-ffurfio yr ordinhad hon ar wir ddelw y *Baccanalia* paganaidd: yr hyn, yn ddilys, a fuasai yn fodd tra uniawn ac effeithiol i'w chyfaddasu at arch-waeth y *bydolion*—y peth yr oedd ef yn wastad yn ei amcanu yn ei holl weithrediadau. Y mae'n bosibl i'r apostol *Paul* attal ei yrfa ef y pryd hwnnw yng Nghorinth; ac i'r gwrthwynebiad a ga'dd ef yno, ei ddigalonni, dros amser, rhag cyffwrdd ymhellach â'r ordinhad hon. Ond pa fodd bynnag y bu hynny, y mae'n dra hysbys iddo ef, ymhen encyd, ei chymmeryd hi drachefn yn llaw; ac iddo ef, bryd hynny, lwyddo hyd eithaf ei ddymuniad. Darfu iddo ef, yn ebrwydd, ei chysnewid yn *DIRGELWCH ecbrydus**; yr hyn a'i gwnaeth

---

* Wrth y gair *DIRGELWCH* y dyellid gynt, y rhannau mwy dirgelaidd o'r addoliad paganaidd; y rhai ni oddefid i neb eu cyffwrdd ond rhyw ddynion dewisol; a hynny hefyd dan ddiofryd cyfrinachol. (*OATH OF SECRECY*) Gelwid y dirgelion hyn hefyd yn *EGWYDDORIADAU*. (*INITIALIA*) Ac yr oeddid yn ystyried, fod y rhai a gaffent eu hegwyddor, yn bur ac yn sanctaidd; eithr i fed y lleill oll yn ammhur a halogedig. Yr oedd y defodau hyn, uwchlaw pob peth arall, yn cadarnhau ymlyniad y paganiaid wrth eu crefydd ofergoelus. Parodd hyn i'r crist'nogion (nifer-oedd o ba rai a droifid oddiwrth baganiaeth, ac a barhaent syth i fawr hofsi rhwyfsg a dirgelwch crefyddol) i chwennych cael hefyd ryw beth o'r un fath yn y grefydd grist'nogol. A darfu iddynt yn ebrwydd olygu *SWPPER YR ARGLWYDD*, fel peth a

gwnaeth yn dra gwafanaethgar i'w amcan a'i achos ef. Yn ol ei chyfrif yn *ddirgelwch*, yr oedd yn dra naturiol a hawdd i gyfrif hefyd, i fod rhinwedd *wyrthiol a chadwedigol* yn perthyn iddi. Ac fe ymddengys i hyn yn wir i ddigwydd yn dra ebrwydd. Daeth dynion yn gynnar iawn i ymhonni, fod yn yr ordinhad hon ryw rinweddau tra godidog; y rhai oeddent oll o'r fath ag oedd yn gwbl anadnabyddus i'r prif grist'nogion. Ca'dd ei chyfrif yn fuan yn feddyginiaeth arbennig i'r amrywiol glefydau corphorol*, ac yn ddiogeliad anffael-edig rhag peryglon mewn teithiau ar dir a môr. "Yr oedd rhai o grist'nogion y prif amferoedd (*medd Dr. Priestley*) yn arfer claddu gyd â'r meirw y bara sacramentaidd, mewn disgwyliad, yn ddiau, y byddai iddo fod, yn y daith faith honno, o gymmaint defnydd iddynt ag y buasai o'r blaen mewn teithiau eraill."—Mewn gair, yr oeddid yn golygu fod yn yr ordinhad hon y fath rinweddau iachutol ag a wnelai y CORPH yn *anllygradwy*, ac a sicrhaf iddo ddedwydd a gogoneddus adgytodiad. Ac nid oedd ddim yn llai rhyfeddol y

---

allai yn hawdd iawn i ateb eu diben. Mewn amser, daeth yn beth arferol i alw y ddefod honno yn *DDIRGELWCH ECHRYDUS, EDMYGEDD OFNADWY, AC ARSWYDUS I ANGYLION*. Daethpwyd hefyd yn fuan i olygu *BEDYDD* o'r un fath natur, ac i alw y ddwy ordinhad yn *DDIRGELEDIGAETHAU DWYFOL---* mewn cyfatebiad, yn ddiau, i'r defodau paganaidd a enwyd. Ac fel y byddai y gyffelyblaeth etto yn fwy perffaith, fe ordeiniwyd yr hyn a elwyd y *DDISGYBLAETH GYFRINACHOL (DISCIPLINE OF SECRECY)* mewn cyfatebiad hefyd, yn ddiammau, i'r rhag-grybwylledig *DDIOFRYD GYFRINACHOL*. See *PRIESTLEY Hist. Cor. vol. 2. p. 4, 5. & MOSHEIM Eccl. Hist. vol. I. p. 165, 235.*) Yr ydys yn meddwl i fod *TERTULLIAN* yn golygu y dychymygion hyn pan y dywed---"Y mae o wir hanfod *DIRGELEDIGAETHAU* i fod dan gel, fel y rhai hynny o'r eiddo Ceres yn *Samothracia*." (*Apol. cap. vii.*)

* "Pan y clafycho neb (*medd St. Awstin*) cymmered gorph a gwaed Crist, a chadwed gyfran o'r corph bychan hwn, fel y derbynio gyflawniad o'r hyn a ddywed *St. Iago*, "Eled y rhai sydd gleision i'r eglwys i dderbyn grym corphorol." Y mae yr hen dad hwn yn son hefyd am ryw wrachan a wnael ei bara sacramentaidd i wella llygaid toftion. Yr *Awstin* hwn yw un o dystion pennaf *Mr. E.* o'r prif amferoedd dros fedydd babanod! Yr oedd ef yn wr mawr ei fel, dros roddi *SWPPER YR ARGWYDD* hefyd i fabanod. Ond nid yw *Mr. E.* ddim yn dewis ei gymmeryd yn batrwn yn hynny.

rhin-

rhinweddau iachusol a gyfrifid eu bod ynddi mewn perthynas i'r *ENAFD*; canys yr ydoedd yn gynnar iawn yn egwyddor sefydledig, ei bod (yn gyfsylltiedig â *bedydd*) yn sicrhau y bendithion o faddeuant pechodau, gwreiddiol a gweithredol; ail-enedigâeth; mabwyfiad; sancteiddhad; cyfiawnhad; a bywyd tragywyddol.—(PEIRCE'S *Essay*, 26, 99.) Darfu i'r tybiau gwrthun hyn genhedlu lliaws o arferiadau nad oeddent un gronyn yn llai eu gwrthuni—megis gweini swpper yr Arglwydd i *fabanod*—i'r *cleifion*—i'r rhai a orweddent ar eu *gwely angeu*—a'i chynnyg, hyd yn oed, i'r *meirw*. “Y mae siamplau yn Affrica yn y 4edd oes (*medd FORMEY*) o offeiriaid yn *bedyddio'r meirw*, a chynnyg iddynt swpper yr Arglwydd.” Ac yn wir, onid oedd hyn mor ysgrythurol a chymmwyys, ag ydyw gweini y cyfryw ordinhadau i *fabanod*? O'r diwedd, syr, ni adawyd braidd ddim yn ei gyflwr dechreuol, neu heb ei gyfnewid, ag a berthynai i swpper yr Arglwydd. Y *gwin*, yr hyn oedd ar y cyntaf yn gwneud un o'r ddwy elfen yn yr ordinhad, ydoedd mewn amser yn arferol i gael ei *gymysgu â dwfr**. Ymhen ennyd fe adewid y *gwin* allan yn hollol mewn rhai manau, ac arferid *dwfr* yn ei le. Gwedi hynny fe drefnwyd i attal y cwppan yn llwyr oddiwrth y lleygion (*laity*) mewn gwrthwynebiad amlwg i eiriau ein Harglwydd (Mat. xxvi. 27.) *Yfawch BAWB o hwn*: yn gyftal ag i arferiad

---

* CYPRIAN yr hwn oedd un o dadmaethod cyntaf TAENELL-IAD BABANOD, yn gyftal a CHYMMÜNDEB BABANOD, ydoedd hefyd yn fawr ei sel dros GYMMYSGU Y GWIN sacramentaidd A DWFR; ac y mae ef, yfywaeth, yn cymmeryd arno ddw n ysgrythur dros h nny. Un o'i resymmau pennaf ef am y fath cymmysgiad (Epist. 63.) yw, ei fod yn arwyddo yr undeb fydd rhwng Crist a'i bobl: canys megis y mae y GWIN yn arwyddo GWAED CRIST, felly y mae y DWFR (eb efe) yn arwyddo Y BOBL, yn gyfatebol i Dat. xvii. 15. “Y dyfroedd a welaisf, POELOEDD ydynt,” &c.---Yr oedd yr hen dad hwn hefyd yn dadleu dros fod cyfartalwch (equality) o ras yn cael ei roddi i fabanod ac i ddynion mewn oedran, oddiwrth waith y prophwyd ELISEUS yn ymestyn ar fab y Sunamites, 2 Bren. iv. 34. Ac ef a ddywed, fod yn y lle hwnnw GYFARTALWCH YSERYDOL, a'r fath ag fydd yng nghyfrif Duw, yn cael ei arddangos i ni.---Wrth ystyried y siamplau hyn o ddwin-wybodaeth St. CYPRIAN yn yr ysgrythur, ni's gall ei fod yn un math o ryfeddod iddo ef gyfrif bedydd babanod yn arferiad ysgrythurol.---Mawr lles a wnelo ei dystiolaeth ef i Mr. Benjamin Evans a'i frodyr!

cyff-

cyffredinol y prif eglwys. Mewn amser, fe gafas y *bara* hefyd ei adael allan, mewn trefn i arferyd afrllad (*wafers*) yn ei le: ac y mae yr *afrllad* yn cael ei arferyd yn lle y *bara* yn eglwys Rhufain hyd heddyw. O'r diwedd, darfu i athrawiaeth *traws-sylweddiad*, a *chyd-sylweddiad* ddiweddu gyrfa Mab y Golledigaeth yn y llwybr hwn, a dwyn y llygriad yn hollol i'w *ne plus ultra*.

Y mae yn dra dilys, fyr, i had y llygriadau mwyaf gwrthun ac anghenfilaid, a dyfasant yn yr oesoedd canlynol, gael eu hau gan rai o'r enwocaf o DADAU yr ail, a'r *drydedd*, a'r *bedwaredd oes**. Oni raid ei fod

---

* **IGNATIUS**, yn llefaru yn erbyn yr hereticiaid, a ddywed, "Y maent hwy yn ymatal oddiwrth y cymmun, a gweddi, am nad y'nt yn addef i fod y cymmun yn gnawd ein iachawdwr Iesu Grist, yr hwn a ddiodeffodd dros ein pechodau, ac a ddarfu i'r Tad, o'i ddaioni, ei gyfodi o feirw. Y maent hwy gan hynny, a lefariant yn erbyn dawn Duw, yn marw yn eu cynnen. Ond byddai gwell iddynt ei garu, fel y cyfodont drachefn." (Ei lythyr byrraf at eglwys-Smyrna, § 7.) Mewn lle arall y mae ef yn llefaru fel hyn, "Torri un bara, yr hwn yw meddyginiaeth anfarwoldeb, cyfaredd i'n gwared rhag angau, fel y byddom fyw yn Iesu Grist yn oes oesoedd." (Llythyr at yr Ephes. § 20.) "Nid ydym ni, (medd **JUSTIN** y merthyr) ddim yn cyrif y bara a'r gwin, yn fara a gwin cyffredin. Canys megis y gwnaethpwyd Iesu Grist yn gnawd, a'i fod ef yn gyfrannog o gig a gwaed, er mwyn gorphen ein iachawdwriaeth, felly yr ydym yn dysgu fod yr ymborth hwn, y gweddiaid drosto, wedi cael ei **GYFNEWID**, a bod yr hyn sydd yn meithrin ein cig a'n gwaed ni, yn gorph a gwaed Iesu Grist. Canys y mae yr efangylwyr yn ein haddysgu ni, i Iesu Grist gymmeryd **BARA**, a dywedyd, Hwn yw fy nghorph. Cymmerodd ef y **GWIN** hefyd, ac a ddywedodd, Hwn yw fy ngwaed." (**Justin. Opera.** p. 408.) "Pa fodd (medd **IRENÆUS**) y dywedant hwy, fod y cnawd yn troi i lygredigaeth, ac nad yw yn meddiannu bywyd, pan y mae yn cael ei feithrin gan gorph a gwaed yr Arglwydd? Boed iddynt, gan hynny, naill ai newid eu barn, neu ymatal rhag siarad fel hyn. Eithr y mae ein barn ni yn gyttunol â'r cymmun, ac y mae'r cymmun yn cadarnhau ein barn. Yr ydym yn cynnyg iddo ef y pethau ydynt yr eiddo ei hun, gan dystio yn gyflon y cyffylltiad a'r undeb sydd rhwng y cnawd a'r ysbryd. Canys megis nad yw y bara a ddaeth allan o'r ddacae, ddim mwyach, yn ol y weddi gyffegrol, yn fara cyffredin, eithr y cymmun; ac yn gynhwysedig, o ddau beth, y naill yn ddacaeol, a'r llall yn nefolaidd; felly nid yw ein **CYRPH NINNAU** yn ol derbyn y cymmun, ddim mwyach yn **LLYGRADWY**, gan eu bod yn derbyn gobaith adgyfodiad i fywyd tragywyddol." (**Lib. iv. c. 2.** p. 327.) "Gan i Grist ddweud, **HWN YW FY NGHORPH**, (medd **CYRIL** o Jerusalem) pwy a ddichon ei wadu? --- Gan iddo ef

fod yn beth cwbl afresymmol, ynté, a llwyr anweddaidd, i brotestaniaid, neu neb rhyw ddynion synhwyrol, i ymorphwys ar awdurdod y tadau hyn, neu eu cymmeryd hwy yn batrwn iddynt, mewn materion crefyddol?— Nid oes dim, ysgatfydd, yn fwy hynod yn ymddygiad yr hen lasurwyr hyn yng ngwinllan llygredigaeth, nâ'u hymlyniad hwy wrth yr ofergoelion a'r defodau *pagan-aidd*. Oddiwrth eu serch at y rhai hyn, nid oedd dim yn abl eu gwahanu hwy. Mor ofalus a manol yr oeddent yn cydffurfio â'r portreiaid cenhedlig, fel nad esgeulusent gymmaint a'r arfer o *gufanu bawd yr archoffeiriad* (yr hyn a ddychymygwyd yn hygoſ offeiriadaeth CALIGULA) nac ychwaith *eillio* neu *foelu coryn yr offeiriad*, yr hyn oedd un arall o'r defodau *pagan-aidd*. Mor gyffelyb iddo ef y gwnaethant hwy ddelw y bwystfil!! Rhwysg a rhodres bydol, oedd prif wrthddrychau eu chwennychiad hwynt. Am hynny yr oedd eu Hais a'u hymgais hwy o'r un fath a'r eiddo yr hen Israeliad, y rhai a ddywedent, "Brenin fydd arnom ni, fel y byddom ninnau hefyd fel yr holl genhedloedd." (1 Sam. viii. 19, 20.) Mynnent hwy bennaethiaid i dra-arglwyddiaethu, a rhai mawrion i dra-awdurdodi; er bod Crist wedi cwbl warafun hynny. (Mat. xx. 26.) Yr oedd gan y *pagan-iaid* eu PONTIFEX MAXIMUS, a lliaws o swyddwyr eraill is ei law ef, i lawr o radd i radd, hyd flaenoriad y defosiynau pentrefol a gwladaidd, neu hyd y cardotwyr brattiog, y rhai, mewn rhith sancteiddrwydd, a elent o dŷ i dŷ, â'u cw dau ar eu cefnau, i ofyn elusen, o arian, bara, gwin, a phob math o luniaeth.—Yma, fyr, *ymysg y pagan-iaid*, y gwelir ach, neu dadogaeth, *pabau*, *patrieirch*, *archesgobion*, *esgobion taleithog* a *rhaglas-iaid*, *offeiriad*, &c. i lawr yn raddol, hyd y *cardotwyr mynach-iaid*, a'r *meud-woyon*—neu hyd y *periglorion*, *curadiaid*, a'r *clochyddion*, yn yr eglwyf plwyfol. (See HERODOTUS, *Littleb.* edition 1720.

---

ddweud, HWN YW FY NGWAED, pwy a ddichon ddweud, nad gwir ydyw? Darfuafai iddo ef o'r blaen droi y DWFR yn WIN, ac oni haedda ef ei gredu pan y dywed iddo droi y GWIN yn WAED? Gan hynny, boed i ni, gyd â llawn hyder ffydd, dderbyn CORPH A GWAED CRIST. Canys dan ddull bara y mae ei gorph, a than ddull gwin y mae ei waed ef yn cael ei gfrannu." (See PRIESTLEY'S Hist. of Corruptions, vol. 2. p. 8.)

vol. i. p. 157. & MIDDLETON's *Letters from Rome*, & MOSHEIM I. 163. 319, &c. ABSTRACT *with the impr. of the Hist. of Popery*, vol. i. & WALSH's *Hist. of the Popes*.)

Cafodd nid yn unig y *fwyddwyr eglwysig paganaidd*, ond hefyd y GWYLIAU, eu trosglwyddo gan anghrist i'w ffurfiad ef o'r grefydd grist'nogol. — “Yr wyl a gyfieithais i NADOLIG (medd awdur diweddar) a elwid *Iol*, neu *Iul*; hynny yw, *gwledd foethus*; ac a adwaenir etto wrth yr enw hwnnw yn Denmarc, Norway, Iceland, a Sweden; ac hyd yn oed yng Ngogledd Brydain. Oddi yma y galwai yr hen *Saesón* fis Ionawr *Giuli**, sef yr *wyl*. A chan ddarfod i'n hynafiaid *paganaidd* gyffegru yr wyl hon i'r HAUL, eu Duw pennaf hwynt; fe ddarfu i'r crist'nogion hwythau, er mwyn boddhau eu brodyr *paganaidd*, ordeinio iddi gael ei chynnal mewn coffadwriaeth o enedigaeth Crist. Ac felly, y mae gwedi bod dros oesoedd yn wledd, neu wyl, o orfoledd a difyrwrch. Yr ydym yn rhwymedig i *Procopius* am yr hanes gyntaf ynghylch yr wyl hon.” (*Fragments of the English and Irish Hist. transl. fr. the Icelandic*, and published in the *Bibliotheca Topog. Brit.* No. 48.) Oni buasai y fath achos a'r un a nodwyd, braidd y buafid yn cynnal Nadolig yn y *Gauaf*; canys nid yw debygol, mai yn y tymmor hwnnw y ganwyd Crist.—Yr oedd gan y *paganiaid* hefyd *wyl* arbennig yn y *Gwanwyn*, wedi ei chyffegru i'r dduwies *Easter*, yr un, medd rhai, ag *Astoreth*, hen dduwies y *Sidoniaid*; a'r hon, yn ol barn *Lucian (de Dea Syria)* ydoedd yn arwyddo y LLEUAD. Ar y cyfrif hwn, mae'n debyg, y daeth y cenhedloedd crist'nogol, fel eu gelwir, i gadw gwyl y *Pasg*: ac y mae yn dra nodadwy, i fod yr wyl honno, hyd heddyw, yn cael ei galw *EASTER* ymysg y *Saesón*.—Fe allid nodi ymhellach, i anghrist i drosglwyddo i'w grefydd ef, heblaw y *gwyliau*, y *defodau paganaidd* hefyd: un o ba rai yw yr arfeirad o *daenellu dŵfr glân*, neu *ddigymmysg*. Nid yw y *Testament Newydd* yn un lle yn gorchymmyn y fath ddefod: ac nid ymddengys, chwaith, ei bod unwaith yn cael ei gorchymmyn o fewn holl *ddeddf Moses*. Fe sonir yno yn wir (fel y

* Y mae y gair Cymraeg GWYLIAU, o dra chyffelyb fain ac ystyr,

noda un awdur synhwyrol) am daenellu dwfr yn gymmysgedig â gwaed; ac am daenellu dwfr yn gymmysgedig â lludw anner. Ond ni's gwnaer son am daenellu dwfr digymmysg. O ran y dwfr neillduaeth, er ei fod yn cael ei grybwyll yn unigol, y mae, er hynny, yn hysbys ei fod ef yn gymmysgedig â lludw anner, coed cedar, isop, ac ysgarlad.—Yn y Temlau Paganaid, syr, y mae i ni edrych am ddechreuad y ddefod o daenellu â dwfr digymmysg. Yno, gerllaw'r porth, mewn sefyllfa dra chyffelyb i'r lle y mae y bedyddfaen i'w weled yn awr yn y temlau plwyfol (fel y nodais yn y llyfr cyntaf, dal. 67.) yr oedd llestr wedi ei osod, yn llawn o ddwfr glân bendigaid, â pha un y taenellid y gynnullidfa. Ac fel y mae yn hysbys i fod y paganiaid yn dwyn eu plant i gyfrannogi gyd â hwynt o'u hordinhadau crefyddol, fe allir, debygid, sefydlu yma, yn ddibryder, ddechreuad taenelliad babanod. Nid oes dim argoel, syr, i'r arfer hon gael ei derbyn ymysg y rhai a elwid yn grist'nogion, hyd y rhan olaf o'r dryddedd ganfed o oedran Crist. CYPRIAN oedd y cyntaf a glywir yn dadleu drosti: ac y mae yn dra theilwng o sylw, mai o'r *Hen Testament*, ac nid o'r *Newydd*, yr oedd ef yn ceisio ei hamddiffyn. Y cleision, mae'n debyg, oedd yr unig rai yr oeddid, bryd hynny, yn esgeuluso eu trochi. Ac fe ymddengys i fod CORNELIUS, *esgob Rhufain*, DIONYSIUS, o *Alecсандria*, a lliaws heb eu llaw hwy, yn dra anfoddlon i'r arfer newydd: ond yr oedd CYPRIAN, yntef, yn ceisio ei chyfiawnhau oddiwrth y taenelliadau Iuddewig. Ni wnaethai ddim o'r tro, iddo geisio ei hamddiffyn oddiwrth neb rhyw ddefodau paganaid—buasai hynny yn gynnyg rhy wrthun i ateb ei ddiben ef. (CYPRIAN'S *Works*, Epist. 69. EUSEB. *Eccl. Hist.* b. vi. c. 42. & b. 7. c. vii.—BARKER'S *Duty, Circumst. & Benef. of Bapt.* 107. 108, 110, 111.—MIDDLETON, *as before*—POTTER'S *Archæol. Græca.* vol. 1. p. 220.)

Wrth hanefion rhai ymdeithwyr dysgedig a synhwyrol, y mae yn ymddangos, i fod taenellu dwfr digymmysg yn ddefod o ddirfawr gymmeriad, fyth, yn rhai o'r gwledydd pabaid. Yr ydys yno, syr, o wir ddefosiwn, ysywaeth, yn taenellu yr anifeiliaid yn gystal a'r plant. Nid yw Presbyteriaid ac Independiaid Brydain, o'r tu arall, yn taenellu neb ond eu babanod; oddi eithr pan

pan y digwyddo i'r cyfryw ddynion mewn oedran, na chawsent eu taenellu yn eu mabandod, ei ofyn ganddynt. Arferiad yr olaf, ysgatsydd, yw y *g-weddeiddiaf* o'r ddau; ond ni wn i p'un o honynt sydd fwyaf cyfatebol i'r cynllun, fef, y drefn baganaidd. O ran *rheolau y Testament Newydd*, nid oes yno ddim mwy o fail i'r naill nag i'r llall. — Ddim mwy o fail, syr, i daenellu *babau*, nag y fydd i daenellu *llawdn affen*. (See STEPHENS's *Travels*, p. 273. & MIDDLETON, *as before*, 141, 142. & P. S. p. 237, 238.)

Dechreuodd anghrist lygru *bedydd*, trwy sefydlu yr arfer o drochi *deirg-waith*, yn lle *un-waith*, yr hyn, yn sicr, ydoedd trefniad Crist. Ond ni ddarfu iddo ef ddim llygru yr ordinhad mor belled a gadael heibio drochiad, hyd y *rhan olaf o'r drydedd oes*. Ni's gallodd yr ymofynwr dysgedig, llafurus, a manol hwnnw, Dr. WALL, gwrdd ag un siampl o'r fath hyn, o flaen yr hyn a gynhwyfir yn *yffori* NOVATIAN; yr hon fydd yn EUSEBIUS yn cael ei hadrodd fel hyn. — “Darfu iddo ef glafychu o glefyd blin, a chan ei fod yn debyg i farw yn fuan, fe'i bedyddiwyd ef â dwfr, yn ei wely, *trwy daenelliad*, os gallir galw *hynny* yn fedydd.” Mor amherffaith, syr, yr oeddid, bryd hynny, yn cyfrif y fath fedydd, a bod nifer o'r gwyr mwyaf enwog yn tyftio yn ei erbyn. Ac hyd yn oed yn *Africa* ei hun, lle y dechreuodd yr arfer lygredig hon, a lle yr oedd leiaf o wrthwynebiad iddi, yr ydym yn clywed esgob, a elwid MAGNUS, yn bwyllog ac yn ddisfrifol yn gofyn i CYPRIAN, “Pa un a allid eu cyfrif hwy yn *wir grist'nogion*, y rhai ni chawsant ond yn unig eu taenellu â dwfr, ac nid eu golchi neu eu trochi mewn dwfr?” Ond fe ga'dd yr ordinhad, mewn amser, ei llygru ymhellach etto: ac megis pe na buasai yn ddigon o gyfnewidiad i arfer *taenellu â dwfr*, yn lle trochi mewn dwfr, fe ga'dd hynny hefyd ei adael heibio, ac arferwyd *taenellu* A THYWOD, yn ei le: mewn cyfatebiad, ond odid, i arfer y paganiaid, y rhai weithiau a arferent daenellu *blawd tann*, yn eu gwasanaeth coelgreffyddol. — Braid y buasai bosibl i lygru ymhellach nâ hyn y *modd* i weini yr ordinhad sanctaidd hon. Yr oedd yn hen bryd, yn awr, i anghrist i orphwys oddiwrth ei boen a'i lasur, yn y rhan hyn o faes llygredigaeth. (POTTER, *as bef.* 212. & BOOTH 143.)

Ond nid yn unig y *modd* o fedyddio neu yn hytrach y ddefod o fedydd, fyr, a ddarfu i anghrist ei hanffurfio a'i chyfnewid, eithr efe a gyfnewidiodd hefyd *ddeiliaid* yr ordinhad. Y mae rhai o'r farn, mai y cam-esponiad o eiriau ein Harglwydd yn *Ioan* iii. 5. a vi. 53, 54. oedd yr hyn a ddug i mewn *fedydd babanod*, a *chymmundeb babanod* hefyd: ond y mae hynny yn ymddangos i mi yn beth tra annhebygol. Y mae yn llawer tebyccach, yn fy ngolwg i, i'r arferiadau hyn roddi achlyffur i'r cam-esponiad hwnnw: ac felly i'r testunau a enwyd, gael eu gwthio i mewn i'w gwafanaeth hwy. Fe ymddengys mai y grefydd fyddol (dan enw *Paganiaeth* neu *Iudde-waeth*) ydoedd yn wastad y portreiad, neu y rheol, yr oedd hen lygrwyr yr efengyl yn ei dilyn. Pe na buasai na'r Paganiaid na'r Iudde-won, yn gadael *babanod* i gyfrannogi o'u hordinhadau crefyddol, yr wyf yn barod i feddwl, mai braidd y cawsen fyth glywed son, nac am *fedyddio*, nac ychwaith am *roddi swpper yr Arglwydd i fabanod*. Ond y mae yn beth tra dilys, i fod pob un o'r ddwy grefydd a enwyd, yn cynnwys babanod ymysg deiliaid eu hordinhadau crefyddol; yr hyn a barodd i'r hen dadau i fod yn fawr eu chwennychiad iddynt gael eu cynnwys felly hefyd yn eu crefydd hwythau. Hwyl a ymroisant, gan hynny, i newid dull ac anian crist'nogrwydd, mor belled ag y byddai y ffordd i'w hordinhadau yn agored i *fabanod*, yn gyftal ag i ddynion mewn oedran. *Doctoriaid Africa* oeddent yn flaenaf yn y gorchwyl hwn. Darfu i'r rhan fwyaf o grist'nogion y *Gorllewin*, yn lled ebrwydd gydweddu â hwynt. Ond fe ymddengys, mai yn hwyr y cawsant hwy eu canlyn gan eglwys y *Dwyreinfyd*. Hwylthau, yn wir, o'r diwedd, a ddilynasant y fiampl: a chafodd bedyddio babanod, ac hefyd, rhoddi swpper yr Arglwydd iddynt, eu harfer yn eu mysg hwy fyth gwedi'n. Yr ysbryd cyfaddasol, a chymhodlon hwnnw, fyr, yr hwn fydd yn llywodraethu y broffes lygredig o grist'nogrwydd, ac yn tarddu oddiwrth *ferch at y byd*, oedd yr hyn a ddug i mewn yr arferiadau hyn. Ond yn ol iddynt gael eu derbyn, fe ddarfu i'w tadmaethod ddyfeisio y cam-esponiad rhag-ddywededig o eiriau ein Harglwydd, er mwyn esgusodi a chymmeradwyo eu trefn newydd. — Yr un modd,

modd, fyr, y mae gwedi digwydd, o ran y lleill o lygriadau y grefydd grist'nogol. Y maent yn gyntaf yn cael eu dychymmygu; a chwedi'n, yr ydys yn gwyrddroi yr ysgrythur, tu ag at eu cymmeradwyo. Ac fel y mae yn hysbys, fyr, nad yw Duw yn temtio neb; y mae hefyd yn rhesymmol i feddwl, nad yw ei air ef yn arwain neb ar gyfeiliorn. Braidd, gan hynny, y gallir meddwl, i fod neb yn ddifwriad, yn ddiuedd, neu yn ddiragfarn, yn gwyrddroi yr ysgrythur. Y mae cyfeiliornadau, fyr, yn arwain yn naturiol i wyrddroi gair y gwirionedd. Pa bellaf yr elir ymlaen yn ffordd cyfeiliorni, pellaf i gyd y caiff yr ysgrythur ei gwyrddroi. Felly yn gymmwys, fyr, y digwyddodd, o ran *bedydd*, â *chymmundeb babanod*. Nid oedd, ar y cyntaf, ond nifer fechan iawn o destunau yn cael eu gwyrddroi, ar eu cyfrif hwy. Ond rhyfedd y fath gyfnewidiad fydd i'w weled erbyn hyn! — Y mae yn awr luoedd o destunau yn cael eu gwrthio i mewn i wasanaeth yr arferiadau hyn, tu ag at eu cynnal, a'u haddurno, a'u cymmeradwyo hwy, na feddyliondd CYPRIAN, ac AWSTIN, a'u cyd-lafurwyr, erioed am danynt. Ac o'r tu arall, y mae y testunau yr oeddent hwy yn eu cyfrif yn fwyaf perthynol a phwyfig, yn y ddadl, yn cael yn awr, yn gyffredin, eu hesgeuluso a'u diystyru. Ped fuasai yr arferiadau mewn cwestiwn, o'r nef, ac nid o ddynion, fe allsid disgwyl y buasai eu hen arddelwyr mor adnabyddus o'u gwir sylfaen, a neb o bobl yr oes hon. Ond gan mai llygriadau anghristaidd ydynt, nid yw un math o ryfeddod, i fod eu hamddiffynwyr presennol yn gallu dwyn rhesymmau mwy gweddaidd drostynt, neu yn gallu eu hamddiffyn ryw faint yn fwy prydferth nâ'r hen dadau. — Ef a all dyfais, neu ddoethineb ddynol, dacclufu a gwrteithio ordinhadau anghrist: ond ni's gallir dywedyd felly am ordinhadau Iesu Grist.

Yr oedd rhai o hen arddelwyr bedydd babanod yn ymddangos weithiau yn lled ddigalon i amddiffyn y ddefod honno o'r ysgrythur; am hynny hwy a fynnent, yn hytrach, ei sefydlu ar arferiad yr eglwys, neu yr hyn a elwid *traddodiad apostolaidd*. “O herwydd hyn, (sef *pechod gwreiddiol*, medd ORIGEN, neu yn hytrach ei gyfieithydd penrydd RUFFNIUS) y mae yr eglwys wedi derbyn *traddodiad* oddiwrth yr apostolion i fedyddio babanod.” — “Arferiad ein mam, yr eglwys,

eglwys, (medd AwSTIN) i fedyddio babanod, ni's dylid ei ddirmygu, na'i gyfrif yn afreidiol, nac ychwaith ei olygu yn ddim amgen nâ *thraddodiad apostolaidd*."—Mewn lle arall ef a ddywed am yr un ddefod, "Yr hyn y mae yr holl eglwys yn ei arfer, a'r hyn ni's cafodd ei sefydlu gan gymmanfaoedd, eithr a fu yn wastad mewn arferiad, a allir yn rhesymmol ei olygu yn beth a *draddodwyd* trwy awdurdod yr apostolion." (ORIGEN Comment. in Ep. ad Rom. l. 5. fol. 178. 1. Quoted by GILL, *Inf. Bapt. Part 3 Pillar of Popery*, p. 7. Also AUSTIN *De Genes.* l. 10. c. 21. & *de Baptismo, Contr. Donat.* l. 4. c. 23, 24. In WALL *Hist. Inf. Bapt.* vol. 1. p. 213. 187.) Y mae yr un AwSTIN yn cyfrif yr arfer o *rod-di'r* CYMMUN i *fabanod*, yn gyftal a'u bedyddio hwy, ac hefyd y dyb, eu bod yn *angenrheidiol i iechydwriaeth*, yn hen *draddodiad apostolaidd*. (*De peccat. merit. & remiss.* l. i. c. 24. quoted by GILL, *Arg. fr. ap. Trad.* p. 25.) Ond pa faint bynnag o wan-galondid neu bryder a ddangosid weithiau gan hen arddelwyr bedydd babanod, yn y gwaith o dadogi y ddefod honno ar yr ysgrythur, mae'n debygnad oes dim o'r fath yn blino gwyr y blaid honno yn awr. Y maent erbyn hyn wedi ymgynnesfio â'r ddefod lygredig a gwrthun honno, fel y mae eu calon, dybygid, wedi cael y trechaf, yn hollol, ar eu hofnau.—Mor wired yw yr hen ddywediad, "Fod pechod trwy hir arfer, neu trwy gynnesfio ag ef, yn dyfod o'r diwedd yn *ail natur*

Yng ngorchwyliaeth anghrist, fe newidiwyd *deiliaid* yr ordinhad, trwy gyfrif *babanod* yn gymmwys ddeiliaid, yn lle *dynion mewn oedran*; ac hyd yn oed y *meirw* yn lle y *byw*. Yr ydym yn awr yn barod i ryfeddu, fod neb yn gallu ei gyfrif yn beth rhesymmol neu gymmwys i fedyddio y *meirw*. Ond y mae yn ddiammau i hynny gael ei arfer yn fynych yn yr hen amferoedd. Ac yn wir, mi dybygw'n, i fod yn rhaid ei fod yn beth mor weddaidd, ac mor griff'nogaidd hefyd, i fedyddio y *meirw* ag ydyw i fedyddio *babanod*. Y mae yn y Testament Newydd, yn ddiau, gyftal sail i'r naill ag y fydd i'r llall. (See FORMEY, as before, & BINGHAM Orig. Eccl. octavo edit. vol. 4. p. 195.)

Yn yr un oes, fyr, ag yr ordeiniwyd BEDYDDIO BABANOD, a chan yr un awdurdod, fe ordeiniwyd hefyd

hefyd i RODDI SWPPER YR ARGLWYDD IDDYNT—
a'u HENEINIO ag olew—a RHODDI IDDYNT LAETH
A MEL—a'r ddefod o dynggedu, neu gonfurio'r cyth-
raul i fyned allan o honynt—a'u nhodi ag ARWYDD Y
GROG—a darparu TADAU A MAMMAU BEDYDD i
atteb drostynt—a CHYSSEGRU'R DWFR—ac hyd yn
oed, GWEDDIO DROS Y MEIRW. Yn awr, fyr, gan
i'r defodau hyn ymddangos *ynghyd*, hwy a ddylent
hefyd, yn ddiammau, i *sefyll neu syrthio YNGHYD*.
Y maent eu gyd o'r un gwaedoliaeth, ac hyd yn oed
yn blant *un-dad* ac *un-fam*. Fe ddylid, gan hynny,
eu derbyn neu eu gwrthod hwy gyd â'u gilydd. (See
TERTULL. *de Bap.* l. 2. cap. 4. 7. 18. & *de Corona*,
c. 3. & *de Monogam* x. p. 682. & CYPRUS *de Lapsis*,
p. 175. Ep. 76. *ad Magnum*. Ep. 70. *ad Januarium*.
Ep. 73. *ad Jubajanum*. See also GILL's arg. fr. Ap.
Trad. & BINGHAM, as before.)

Y mae Mr. EVANS yn dweud am TERTULLIAN,
(dal. 76.) “Nad yw ef ddim yn gosod *bedydd babanod*
ymhlith *traddodiadau an'sgrifenedig*: am hynny nad yw
yn ei gyfrif felly.” Ond, os nad oedd ef yn ei gyfrif
yn *draddodiad an'sgrifenedig*, y mae yn sicr nad oedd ef
ddim, chwaith, yn ei gyfrif yn *arferiad ysgrythurol*;
onitte, ni buasai ef ddim yn *llefaru yn ei erbyn*, ac yn
cynghori i *oedi* bedydd, hyd oni fyddai y deiliaid wedi
cyrraedd oedran dealldwriaeth, yn adnabod Crist, ac yn
chwennych cael eu bedyddio. (*De Bapt.* c. 18.)

Yn awr, barchedig fyr, y mae yn hen bryd i ddi-
weddu y llythyr hir hwn, a phrysiuro i ystyried LLY-
THYRAU CHWANEGOL ein hawdur: ond gobeithio'r
ymddengys i chwi, ac i bob darllenydd pwyllog a di-
ragfarn, fy mod i wedi profi yn ddigonol eisoes, mai i
grefydd angbrist, ac nid i'r eiddo yr Iesu, y mae *taen-*
elliad babanod yn perthyn. — Rhod Duw ddeall i ni, i
adnabod y gwirionedd, ac ymroad i'w ddilyn, trwy
Iesu Grist, Amen.

LLYTHYR VI.

Barchedig Syr,

FY ngorchwyl nefaf, ac olaf hefyd dros hyn o dro,
yw ystyried LLYTHYRAU CHWANEGOL ein
hawdur; ym mha rai y mae ef yn cymmeryd arno i
amddiffyn

amddiffyn ei Lythyrau blaenorol, ac atteb yr hyn a ddarfu i mi ei ddweud yn eu herbyn hwy yn fy llyfr diweddafi.—Y mae y *cyntaf*, yn wir, o'r llythyrau hyn, yn cael ei gyfeirio yn erbyn llyfr IOAN RHYS, cyn-hwyfiad pa un nid oes arnaf fi neb rhwymau i'w amddiffyn, ac am hynny, nid oes achos i mi i sylwi ar yr hyn a draethai ein hawdur mewn ffordd o attebiad iddo. Y mae *Ioan Rhys* mewn oedran, attebed drosto ei hun.

Yn ei AIL LYTHYR (dal. 50.) y mae ein hawdur yn dadleu, "Os nad yw babanod yn ddeiliaid y cyfammod gras, ac fel y cyfryw, yn ddeiliaid bedydd, fel arwydd o'r cyfammod; yna ni all fod un addewid o ras yn perthyn iddynt." Cystal y gallai ef ddweud, "Os nad yw babanod yn ddeiliaid y cyfammod gras, ac fel y cyfryw, yn ddeiliaid *swpper yr Arglwydd*, fel arwydd o'r cyfammod; yna ni all fod un addewid o ras yn perthyn iddynt."—Yn ddiau, ni ddichon rheswm mor blentynaidd, ofyn helaethach, neu amgenach attebiad. "Hwy a fuont yn ddiamheuol (eb efe am *fabanod*) yn aelodau o eglwys Dduw gynt." Ond nid yw hynny ddim yn profi y dylent hwy fod hefyd yn aelodau o eglwys Dduw yn awr: canys y mae eglwys y Testament Newydd yn un dra gwahanol oddiwrth eglwys yr Hen Destament. — Yr oedd hawl gan *had Aaron* gynt, nid yn unig i aelodaeth eglwyfig, ond hefyd i'r offeiriadaeth; ond nid oes ganddynt y fath hawl yn awr. Hefyd, yr oedd lluoedd o fabanod Israel yn aelodau o eglwys Dduw gynt, heb un hawl, er hynny, i unrhyw ddefod enwaediol. Ped addefid, gan hynny, fod bedydd wedi dyfod yn lle enwaediad, ni fyddai ddim yn canlyn, y dylai neb oddieithr y *gwrrywaid* gael eu bedyddio; nac ychwaith y dylid, yn gyffredinol, eu bedyddio hwy un amfer heblaw yr *wythfed dydd* o'u hoedran. Yn ol yr athrawiaeth hon, byddai yn beth rhyfygus, i gynnyg bedyddio y plant *benywaid*. Ond os yw ein brodyr yn tybiaid mai deddf enwaediad yw eu rheol hwy o ran bedydd, pa ham y maent yn peidio ei dilyn yn ofalus ac yn fanol? Os nad yw deddf enwaediad yn deilwng i'w dilyn felly, nid yw ond ffolineb ac oferedd iddynt ei dal i fynu fel ein patrwn yn y ddadl hon. Canys os gallant hwy glywed ar eu calonnau i ymadael oddiwrth y cyfryw batrwn, bryd bynnag y bo hynny yn gyfleus, neu yn gyfaddas iddynt, ar ba fail, attolwg, neu

neu â pha ryw wyneb y cymmerant hwy arnynt i feio ar y rhai fydd mewn proffes yn gwrthod y cyfryw batrwn, ac yn dal, mai nid gwir ydyw fod bedydd wedi dysod yn lle enwaediad?—Ie, a pha fodd y gallant ddisgwyl y bydd i ddynion eu cyfrif hwy yn *bryffur* neu *oneft* yn eu proffes, tra y byddont *mewn gair* yn derbyn deddf enwaediad fel eu patrwn dwyfol, ond *mewn gweithred* yn ei gwrthod, bryd bynnag y digwyddo fod hynny yn swy gwafanaethgar iddynt?

Y mae ein hawdur yn dadleu hefyd, yn y llythyr hwn, dros *ddisgyblaeth babanod*, ac yn taeru, “Os nad yw babanod yn *ddisgyblion*, i ba rai y mae bedydd yn perthyn, yna ni’s gallant fod yn *perthyn i Grist*; o blegid yr un yw bod yn *ddisgybl* iddo, a bod yn *perthyn* iddo.—Cydmawrch Mat. x. 42. â Marc ix. 41.” Yma hefyd, fe allid ei ateb ef yn enw amddiffynwyr cymundeb babanod, fel hyn,—“Os nad yw babanod yn *ddisgyblion*, i ba rai y mae *swpper yr Arglwydd* yn perthyn, yna ni’s gallant fod yn perthyn i Grist; o blegid yr un yw bod yn *ddisgybl* iddo a bod yn perthyn iddo.” Attolwg, gwnaed Mr. E. gymmaint ag ateb y rheswm hwn, heb ddadymchwelyd ei reswm ei hun. Yn ddiau, fyr, y mae galw *babanod* newydd eni yn *ddisgyblion*, yn beth cwbl mor afresymmol a gwrthun, a phe eu gelwid hwy yn *athrawon* neu *ddisgawdwyr*: ac am hynny ni’s gall ei fod yn deilwng o unrhyw ateb pryffur. Gallid, yn hyderus, apelio at yr holl syd rhesymmol, onid yw bod yn *ddisgybl i Grist* yn arwyddo, *un yn cael ei ddysgu ganddo*, ac hyd yn oed, un a fo *eisoes wedi derbyn rhyw fesur o’i addysg ef*?—Os ydyw felly (yr hyn ni’s dichon un dyn synhwyrol, a fo yn ei iawn bwyll, ei ammau) yna y mae yn amlwg na’s gall yr enw fod yn berthynol i faban newydd eni. “Ond (medd ein hawdur, 50 a 68.) yr un peth yw bod yn *ddisgybl i Grist* a bod yn *perthyn* iddo. Cydmawrch Mat. x. 42. â Marc ix. 41. “Gan hynny (eb efe, dal. 68.) os yw babanod yn *perthyn i Grist*, y maent yn *ddisgyblion*, er na chawfant eu *dysgu*. Os nad ydynt, rhaid eu bod yn golledig.” Ef a allfai yn gyftal ddweud, mai yr un hefyd yw bod yn *apostol i Grist*, a bod yn *perthyn* iddo, am mai wrth yr apostolion yr oedd Crist yn llefaru, pan y dywedodd, (yn Marc ix. 41.) *Pwy bynnag a roddo i chwi i’w yfed gwoppanaid o ddwfr yn fy enw i,*

am

am eich bod yn perthyn i Grist, yn wir meddaf i chwi ni chyll efe ei obrwy. — Yn ganlynol fe fuasai mor rhesymmol iddo ef i ddadleu, “ Os nad yw babanod yn *apostolion*, i ba rai y mae bedydd yn perthyn, yna ni’s gallant fod yn perthyn i Grist; o blegid yr un yw bod yn *apostol* i Grist a bod yn *perthyn* iddo, gwelwch Marc ix. 41.” — Neu fel hyn, “ Os yw babanod yn *perthyn i Grist*, y maent yn *apostolion*, er na chawsant eu *galw*. Os nad ydynt, rhaid eu bod yn golledig.” Y mae yn debyg, syr, nad oes braidd un peth yn rhy afresymmol a gwrthun i rai dynion i gynnyg ei amddiffyn o’r *ysgrythur*. Yr wyf yn cofio i mi glywed am un a gymmerai arno i brofi, o Dat.viii.1. Mai creaduriaid *dien-eidiog* yw *menywod*; am y dywedir yno, i fod unwaith *osteg* neu *ddistawrwydd* yn y *nef*, megis dros *banner awr*. “ Y mae yn amlwg oddi yma (eb efe) nad oes neb *menywod* yn y *nef*, o blegid ni’s gall’sent hwy fyth fod *cyhyd yn ddistaw*: ac o’r tu arall, fe fyddai yn rhy galed i farnu eu bod hwy oll yn myned i *uffern*: yn ganlynol fe allid casglu yn dra naturiol a rhesymmol, nad oes eneidiau gan fenywod; ac felly, nad y’nt yn myned, pan fyddont feirw, nac i’r *nef* nac i *uffern*.” — Yn ddiau, nid yw un gronyn yn fwy afresymmol i geisio profi o’r *ysgrythur*, nad yw *menywod* yn meddu eneidiau anfarwol, nag ydyw i geisio profi oddi yno, i fod babanod newydd eni yn *credu’r efengyl*, neu (mewn geiriau eraill) eu bod hwy yn *ddisgyblion* i Iesu Grist.

Y mae fy atebwr (yn dalen 50, &c.) yn cymmeryd arno i ddangos i’w ddarllenwyr pa bethau yr ydym yn dadleu yn eu cylch; fel na byddont hwy mwyach, syr, yn rhodio mewn tywyllwch. Ymysg y pethau fydd mewn dadl rhyngom, y mae ef yn dalen 51. yn enwi hwn—“ A ydyw yr *ysgrythur* yn gorchymmyn *bedyddio* pawb ag sy’n ddeiliaid cymmwys o fedydd?” Peth rhyfedd iawn yw hyn. O bryffur, ni ddeallais i erioed o’r blaen, i fod hyn mewn dadl rhyngom; ac yr wyf yn hyderus, na ddeallodd neb arall hynny, ond efe ei hun. Peth arall y fydd mewn dadl rhyngom, os gallir ei goelio ef, yw “ Pa un a bod taenelliad yn *fedydd* neu’n *ddim*, (dal.52.) *YN FEDYDD* neu’n *DDIM*, syr! Pwy, attolwg, fydd yn dadleu, nad yw taenelliad *YN DDIM*? Yr y’m ni, yn wir, yn dadleu, nad yw taenelliad

taenelliad ddim yn fedydd, am mai ystyr y gair bedydd, yw suddiant, neu foddïad; ond nid ydym ni ddim yn dadleu, gan nad yw taenelliad yn fedydd, na's dichon ef, chwaith, fod yn ddim arall:—yn ddiddadl, y mae yn rhaid i fod taenelliad yn daenelliad, beth bynnag a ddichon ef fod heblaw hynny. Wedi'r cwbl, syr, y mae yn dra phossibl na fydd Mr. E. ddim yn foddlon addef, i fod yn yr ymadroddion uchod o'i eiddo ef, un math o *gam-ddarluniad*; ac yn wir, ni's gallir gwybod dim llai, na bydd ef yn barod i daeru, na enwodd ef ddim o honynt fel pethau dadleus; yr un modd ag y taerodd ef eisoes, na's dywedasai, yn ei lyfr cyntaf, ei fod yn un o'r pethau dadleus rhngom, “Ai Ioan ac nid Crist oedd pen-athraw y Testament Newydd: er darfod iddo ein rhybuddio ychydig o'r blaen, *ei fod yn myned i adrodd y pethau dadleus*; a chweddi enwi nifer o honynt, ac yn eu mysg, yr ymadrodd a nodwyd, eu galw hwy drachefn, *y pethau dadleugar hyn*. (Gwelwch dalen 5, o'i lyfr cyntaf; a dalen 4, o'r ail argraphiad.) Yn awr, syr, pa fodd yr oedd yn bosibl i mi, neu un dyn arall yn ei bwyll, lai nâ deall, fod fy ngwrth-ddadleuwr yn galw yr amgylchiad a enwyd yn un o'r pyngciau dadleus? Ond y mae ef yn gwadu yn awr, na's dywedodd ef i fod neb yn dal, mai Ioan ac nid Crist yw pen-athraw y Testament Newydd: “Eithr (eb efe) y gallem *ni YMRESYMMU* felly *â hwy*.”—Ond, er hynny, syr, ni ddywedasai ef air o'r fath hyn yno. Rhyfedd mor anhawdd yw perswadio rhai dynion i ymddwyn yn dêg ac yn oneſt!

Dywed ein hawdur, (54.) fy mod i yn cymmeryd o ganniattad, mai cyttundeb rhwng dwy blaid yw'r cyfammod gras. O'm rhan i, nid wyf mewn un modd yn gallu cofio i mi wneud felly; ac yn wir y mae'r peth yn gwbl anghyttunol â'm barn i: pa fodd y gallodd ef ddweud hyn, fydd yn beth lled ryfedd yn fy ngolg i. O ran ei fynych ddannodiaeth ef, nad wyf fi ond cymmeryd y pwngc mewn dadl yn ganniattaol, yn lle ceisio ei brofi; a haeru, yn lle ymresymmu; a dadleu yn anghanlynol ac amherth'nafol; newid natur y ddadl; cam-ddarlunio, trwy gydol fy llyfr, a'r cyffelyb—yr wyf yn meddwl, nad yw yn haeddu nemmor o fylw.—Mi dybygwn, y gallid gadael y rhannau o'r fath hynny, o'i lyfr ef, i ystyriaeth a barn fy narllenyddion rhe-

fymmol a diduedd. Y maent hwy, yn ddian, yn gymmwys i farnu rhyngom yn y cyfryw faterion.

Y mae fy atebwr yn mynych achwyn am ryw ddrwg driniaeth a gafodd gennyf fi, heb ystyried na wnaethum i ond dilyn, yn lleig ac o hirbell, ei gamrau a'i batrwn dawnus ef. Y mae ef yn ei achwyniad yn fy erbyn i, yn eglur yn ei gondemnio ei hun; gan ei fod ef wedi bod yn euog, yn aml, o'r un fath ymddygiad ag y mae ef yn ceisio ei brofi yn fy erbyn i. Peth rhyfedd fod y gwr a glywai ar ei galon, mor bryflur, i dduo enwau *Tombs, Danvers, Gale, Ewer, Wilson, Gill, Foot, Stennett, Jenkins*, a phawb o'n hysgrifenwyr ni, *hyd ag y gwelodd ef*, yn anabl, er hynny, i oddef i neb o'i wallau ef ei hun i gael eu cyhoeddi.—Y mae ef yn dannod, fy mod i wedi trin arddelwyr bedydd plant, fel pe baent oll yn ffyliaid; ond y mae ef ei hun, yr un pryd, yn trin arddelwyr bedydd y crediniol, fel pe baent yn rhyw beth llawer gwaeth nâ ffyliaid. Yn wir, y mae yn debyg ei fod yn disgwyl i ni ymddwyn tu ag atto, megis ped fai yn wr cwbl ddiwall ac anffael-edig: ond y mae hynny, fyr, yn groes i'n barn bresennol ni yn ei gylch ef.

Fy ngwaith i yn arfer am dano ef y fath eiriau a'r dadleuwr ffraeth a hyawdl, *Cymro goneft, pawl ei olwg*, a'r cyffelyb (heb unrhyw chwêrwedd, neu ddrwg ewyllys, Duw a wŷr) y mae ef yn ei ddal allan i'w ddarllenwyr, fel yr ymddygiad mwyaf anfad a sarhaus: ond y mae ef yr un pryd, dan fisial yn eu clustiau hwy, yn gallu fy nghyffelybu i i'r hen *Phariseaid* hunan-ddoeth, i *Goliath*, a *Rabshakeh*, ac hyd yn oed i'r *diafol* ei hun. Onid gwr gwych, a glew, a thacclus, yw hwn, fyr, i bregethu ynghylch hynawfedd, a mwyneidd-dra! Y mae ei ddadwrdd ef ynghylch drwgfoefau ei wrthwyr, yn dwyn i'm cof hanes a glywais unwaith am ryw garn-lleidr o *Wyddel*, yr hwn a ruthraiai ar ryw drafaelwr diniweid, a thra yr oedd yn ei guro yn erchyll, nerth braich ac ysgwydd, ydoedd trwy gydol yr amser yn bloeddio allan, â'i holl egni, *Lladron! Lladron!—llofruddiaeth! llofruddiaeth!*

Tu a diwedd ei ail lythyr, y mae fy atebwr yn taeru am gyfammod Abraham, nad wyf fi yn rhoi dim goleuni gwahanol ar y testunau a enwafai ef, nac yn ymdrechu i ddangos y modd y mae ef yn camfynied; ond yn unig,
haeru

haeru yn noeth, “ Camsyniad yw hyn,” ac, “ Nid gwir yw hyn;” a haeru, mai o ryw arall oedd cyfammod Abraham, heb gymmaint a cheisio ei brofi, trwy na ’sgrythur na rheswm, &c. Nid yw i ddim pwrpas, fyr, i mi eich hattal chwi yma, tu ag at wrthbrofi yr haeriadau hyn—yr wyf yn apelio at fy llyfr cyntaf (*yr ail lythyr yn enwedigol*) fel cyflawn wrthbrawf o honynt.—Yn ddiau ef a fyddai mor gymmwys i ddadleu, mai yr un yw yr Hen Destament a’r Testament Newydd, a dadleu, fel y gwna y gwr hwn, mai yr un yw cyfammod Abraham, ac hyd yn oed cyfammod Sina, a’r cyfammod yr ydym ni yn awr dano. Mi dybygwn, na’s dichon dyn a siarado yn y wedd hon, lai nâ bod yn un direfwm yn gyftal a digywilydd.

Yn ei DRYDEDD LLYTHYR *chwanegol*, y mae fy attebwr yn dangos mawr anfoddlonrwydd i gynhwyfiad y DDALEN DITL, a’r *llinellau cymmeradwyl*, ar gefn y ddalen honno; am eu bod yn nodi ei fod ef yn *llygru* athrawiaeth bedydd dwfr, ac yn *cam-ddarlunio* barn y bedyddwyr, a *cham-achwyn* arnynt. Ond pa anghymmwyfder, attolwg, fydd yn hyn? Pa anghymmwyfder! Y mae yn dra anghymmweis, a chamweddus hefyd, mae’n debyg, o blegid ei fod yn *cymmeryd y pwngc mewn dadl*, o ganniattad, heb gymmaint a’i ddadleu; ac *felly, yn euog farnu, heb un trial*. Beth! A fynnai ef i ni, yn wir, i ddadleu y pwngc yn y *ddalen ditl*, a’r *llinellau cymmeradwyl*? Pwy a glywodd, neu a feddyliodd am y fath beth erioed o’r blaen? Attolwg, onid oedd yn gwbl ddigonol, i fod y dalennau hyn yn cyfeirio at *gorph y llyfr*, fel y lle yr oedd y ddadl yn cael ei thiin, a’r gwirionedd yn cael ei amddiffyn, a’r llygriadau yn cael eu hyfbyfu, a’r cam-achwyniadau, a’r gwrthddadleuon hefyd, yn cael eu gwrthbrofi a’u dadymchwelyd? Y mae ef hefyd yn achwyn, (os oes unrhw synwyr yn ei eiriau) i fod y dalennau a nodwyd, yn *euog-farnu*, nid efe yn unig, ond *bell fedyddwyr babanod o’u bron*: gyd â pha rith o wirionedd, barnwech chwi. Y mae yn sicr, fyr, nad oes yn y cyfryw dda-lennau, ddim son am neb o fedyddwyr babanod heb ei law ef. Yn y lle nesaf, y mae ef yn cymmeryd arno i hyfbyfu i’w ddarllenwyr, beth yw y gwir *bwngc mewn dadl* rhngom.—“ Mi a ddymunaf ar ein darllenwyr i gofio (eb efe) mai y pwngc mewn dadl yw—*Pa un a*

'bod goruchwiliaeth cyfammod Duw yn cynnwys babanod, pa un a bod TAENELLIAD dwfr yn enw'r Drindod arnynt YN FEDYDD—a pha un a bod bedydd yn arwydd o daenelliad gras, ac o waed y taenelliad."—Gedwch i ni yma, fyr, i fylwi ychydig ar y portreïad triphennig hwn, o'r pwngc mewn dadl. Yn gyntaf, "Pa un a bod goruchwiliaeth cyfammod Duw yn cynnwys babanod." *Goruchwiliaeth cyfammod Duw! --- Beth yw hynny? Wrth oruchwiliaeth, neu, yn hytrach, orchwylliaeth cyfammod Duw, fyr, yr wyf fi yn deall, gweinyddiad y cyfammod, neu weinidogaeth yr efengyl.*—Wrth hynny, y mae yn rhaid fod y ddadl yn rhyw beth o'r fath hyn—"Pa un a bod pregetbiad yr efengyl, a gweinyddiad ei hordinhadau, (*Jwpper yr Arglwydd, &c.*) yn perthyn i fabanod newydd eni." Yr wyf fi, yn wir, yn gwadu hyn: ond braidd y gallaf ei gyfrif yn un rhan o'r pwngc mewn dadl; eithr yn hytrach yn bwngc rhy wallgofus i'w ddadleu. Os yw Mr. E. yn meddwl rhyw beth amgen, wrth y geiriau, *goruchwiliaeth cyfammod Duw*, ef a ddylasai hysbyfu hynny, ac amlygu ei feddwl.—Yr ail ran, o'r hyn y mae ein hawdur yn ei alw, *y pwngc mewn dadl*, yw, "Pa un a bod taenelliad dwfr, ar fabanod, yn enw'r Drindod, yn fedydd." Y mae yn ddigon gwir, fyr, i fod hyn yn cael ei ddadleu rhyngom: ond gyd â pha brydferthwch, ar ran Mr. E. barnwch chwi. Y mae ef un pryd yn taeru i fod taenelliad yn fedydd; a phryd arall yn taeru hefyd, mai golchiad yw bedydd:—ac felly yn eglur yn ei wrthwynebu ei hun. Canys, os golchiad yw bedydd, y mae yn amhosibl i daenelliad i fod yn fedydd; o blegid nad yw na gair Duw, na iaith dynion, yn cyfrif hwnnw yn un math o olchiad. Fel hyn, fyr, y mae'r gwr hwn, fel chwareuwr plentynaidd, yn dymchwelyd ag un llaw, yr hyn a adeiladasai ef â'r llaw arall. Oddi eithr iddo ef allu profi, i fod y gair taenellu yn arwyddo golchi, fe fydd yn amhosibl iddo, ar ei egwyddorion ei hun, i allu profi fod taenelliad yn fedydd. O ran fy egwyddorion i, yr wyf, fel y gwyddoch, yn dadleu, na's dichon taenelliad fod yn fedydd, mwy nag y dichon ef fod yn foddïad; am mai geiriau o'r un ystyr yw bedydd a foddïad. Mi brofais hyn yn ddigonol, yn gystal ag nad yw taenelliad yn un math o olchiad, yn y seithfed a'r wythfed llythyr o'm llyfr cyntaf; y rhai yr wyf yn deisyf

deifyf arnoch eu darllain drachefn, tu ag at weled mor ddirefwm y mae y 'sgrifennydd hunan-ddigonol hwn yn ceisio eu hatteb.—Y *drydedd* ran o'r hyn a eilw ef, y pwngc mewn dadl, yw, "Pa un a bod bedydd yn arwydd o daenelliad gras, ac o waed y taenelliad." Os yw ef, yn wir, yn dal, i fod bedydd yn arwydd o *daenelliad* gras, ac o waed y *taenelliad*, ef a ddylasai ofod ei brawf ger ein bron: ond gan na's gwnaeth ef hynny, y mae yn debyg nad oedd ef ddim yn abl. Efe yw y gwr fy'n *baeru* fod bedydd yn gyfryw arwydd; a minnau wyf yn ei *wadu*: a chwi a wyddoch, mai oddiwrth yr hwn sydd yn *baeru*, ac nid oddiwrth yr hwn sydd yn *gwadu*, y mae y *prawf* yn ofynnol, yn ol deddfau sefydledig dadleuyddiaeth. Y mae'r 'sgrifennydd serchog hwn, yn fynych, yn dwndrio yn ddirfawr yn erbyn *baeru*, a chymmeryd pethau yn *ganniattaol*, heb gynnyg eu *profi*; pan nad yw ef ei hun, druan gwr, trwy gydol ei lyfr, yn gwneud, braidd, ddim arall heblaw hynny.

Am fy mod i yn cyfrif ei fod ef a'i frodyr yn *llygru* athrawiaeth bedydd, y mae ef yn gofyn—"Ar ba fail y gall fy nghyhyddwr brofi cyn dydd barn, mai ni fy'n llygru'r athrawiaeth, onid yw yn ymhonni o *anffaeledigrwydd*?"—Cyftal y gall'fai *pabydd* ofyn, "Ar ba fail y gall *pratestaniaid* brofi, cyn dydd barn, mai y *pabyddion* sydd yn llygru *athrawiaeth swpper yr Arglwydd*, onid y'nt yn ymhonni o *anffaeledigrwydd*?" A byddai hefyd mor rhesymmol i ofyn, "Ar ba fail y gall crist-nogion *ymdrech ymblaid y ffydd*, onid y'nt yn ymhonni o *anffaeledigrwydd*?" Y mae yn debyg, fyr, wrth ymadroddion y gwr hwn, i fod gwirionedd ac anwiredd, yn awr, mor debycced i'w gilydd, ag na byddai ond oferedd, cyn dydd barn, i wneud unrhyw gynnyg i'w gwahaniaethu.

O ran fy marn i ynghylch y *ddau gyfammod*, mi a'u heglurais eisoes yn *Athrawiaeth Bedydd Dawfr*; llythyr yr ail.—Nad yw ein babanod ni dan *gyfammod mynydd Sina*, neu yr *ben gyfammod*, sydd amlwg, am na bu y *cenhedloedd* dano erioed: ac o'r tu arall, nad y'nt hwy ddim dan *gyfammod mynydd Seion*, neu y *cyfammod newydd*, sydd hefyd yn dra amlwg, am nad yw yr ysgrythur yn darlunio neb, fel dan y *cyfammod hwnnw*, heblaw y rhai yr ymddengys eu bod yn *credu*

yngh Ngbrist. Ond, yn sicr, ef a allir barnu yn dyner am gyflwr babanod, heb gyfrif eu bod hwy dan y cyfammod hwnnw, deiliaid pa un y mae'r ysgrythur yn eu golygu, fel rhai a *adwacnant* Dduw o'r lleiaf hyd y mwyaf o honynt. O ran yr *byn a elwir* CYFAMMOD ADDA, y mae ein hawdur ei hun yn addef i fod hwnnw, yn wir, wedi ei dorri: ac os yw wedi ei dorri a'i ddileu, pa fodd y dichon neb o ddynolryw, yn awr, i fod dano ef? Cyftal y gallid dweud, i fod dynolryw, yn awr, *ynghyflwr*, neu dan orchwyliaeth diniweidrwydd, a'u bod hwy dan gyfammod Adda. Dan farn a melldith Duw, yn wir, hwy allant fod, fel troseddwy'r, neu wrthryfelwyr yn ei erbyn; ond, yn ddiau, ni's gallir gyd ag unrhyw gymhwysder i ddweud eu bod hwy dan gyfammod a dorrwyd, ac a ddiddymwyd er ys miloedd o flynyddau. Ond, attolwg, ym mha le y mae gorchwyliaeth diniweidrwydd yn cael ei gosod mewn cyferbyniad â'r cyfammod newydd, dan enw cyfammod *gweithredoedd*, neu, yr *ben gyfammod*? Neu, ym mha le y mae gair Duw yn rhoi oll yr enw CYFAMMOD i'r orchwyliaeth honno? Ac, os nad yw yn un lle yn rhoi yr enw hwnnw iddi, adolwyn, trwy ba awdurdod y cymmer ein hawdur arno ei galw felly? — Ei ddywediad ef, “Nad yw wiw ymresymmu â gwr sy'n dal, nad yw babanod yn perthyn i'r cyfammod *gweithredoedd*, nac i'r cyfammod *gras*,” nid yw, dybygwn, yn haeddu ei ateb—Yn wir, yr wyf yn barod i feddwl na bydd o fawr ddefnydd iddo ef i ymresymmu ymhellach ynghylch y pwngc hwn, oddieithr addo ei wneuthur ryw beth yn fwy effeithiol nag y gwnaeth hyd yn hyn. Mewn ateb i'w ofyniad ef, dalen 94, *A allaf fi wadu, fod cyfammod Adda yn gyfammod gweithredoedd?* fe allid gofyn, a all yntef wadu, fod cyfammod Adda yn gyfammod *gras*? — Yn sicr yr oedd arwyddion o *ras*; neu o diriondeb, ffafr, a haelioni, yn ymddygiad Duw tu ag at ddyn, cyn y cwmp, yn gyftal a chwedi hynny. Y mae yn debyg ei fod ef yn barnu, i fod pawb yn awr yn cael eu geni naill ai dan *gyfammod Adda*, neu dan y *cyfammod gras*. Os oes neb yn cael eu geni dan gyfammod Adda, y maent yn cael eu geni yn yr un cyflwr a'r hwn y crewyd Adda ynddo, ac felly nid yw y cyfammod hwnnw ddim etto wedi ei ddiddymmu: ac os oes neb, o'r tu arall, yn cael eu geni dan y cyfammod

fammod gras, neu'r cyfammod newydd, y maent yn cael eu geni â chyfraith Duw yn 'sgrifennedig ar eu calonau; ac y maent (mewn geiriau eraill) yn grist-nogion wrth natur.—Mawr yw y rhwymau sydd arnaf i'r gwr hwn, am y pryder y mae yn ei ddangos, rhag fy mod i yn gwadu *pechod gwreiddiol*. Pell oddi wrthyf fi y byddo gwadu na *pechod gwreiddiol*, na *pechod canghennol*. Yr un pryd, y mae yn dra phossibl i fod fy marn i ryw beth yn wahanol oddiwrth yr eiddo ef, ymherthynas i bechod gwreiddiol, yn gyftal ag amryw byngciau eraill.—Y mae ef yn ymddangos yn dra anfoddlon, am ein bod ni yn gosod cyfammod *Sina*, a'r cyfammod *newydd*, mewn cyferbyniad i'w gilydd. Mi a enwais y rheswm am hyn, *yn fy llyfr cyntaf*, dal. 14; sef, mai y rhai hynny yw y ddau gyfammod y mae'r ysgrhythur yn neillduol ac arbennig yn eu gwahaniaethu. Y mae ef yn gofyn, "I ba ddiben yr ydym ni yn son am gyfammod *Sina*, pan nad yw yn perthyn i'r pen hwn o'r ddadl?" Yr y'm ninnau yn meddwl, mai efe yn briodol sydd yn perthyn i'r ddadl, ac nid yr hyn a eilw ef cyfammod *Adda*, am mai *efe* a ddalier allan yn y 'sgrhythur, dan enw, yr *hen* gyfammod, a'r cyfammod *cyntaf*, mewn cyferbyniad i'r cyfammod newydd, neu yr *ail* gyfammod, sef cyfammod yr orchwyliaeth efangylaidd. Peth rhyfedd na wnaethai ef ryw gynnyg i ddangos ein bod ni yn gamfyniol yn hyn; ac mai *cyfammod Adda*, yw yr hwn a eilw y 'sgrhythur y *cyfammod cyntaf*, a'r *hen* *cyfammod*.

Y mae ein gwrthddadleuwr yn edrych yn dra ansiriol, am i mi ddweud, nad oes *braidd air o wirionedd* yn y geiriau hynny o'i eiddo ef, "Fod *babanod* yn unfraint â'u rhieni, ymhob sefyllfa yn y byd, hyd oni ddifeddiannont eu hunain, trwy ryw fai pan ddelont i oedran." A, "Bod yr un *anrhydedd*, yr un *rhydd-did*, a'r un *meddiant* yn perthyn iddynt hwy ag i'w rhieni." Ond b'le mae'r camwedd o ddweud, nad oes yma *braidd air o wirionedd*? Y mae yn gamweddu, mae'n debyg, am i mi son am blant *senedd-wyr*, a *marchogion*, pan na soniodd ef, ysywaeth, am *sefyllfa swyddol* *neb*. Rhyfedd iawn! Attolwg, oni soniodd ef am *bob sefyllfa yn y byd*? Yn sicr, y mae hynny yn cynnwys *sefyllfa oedd fwyddol*. Pa fodd ynte yr oedd fy ateb i yn un anghymmws? Heblaw hynny, *nid sefyllfa fwyddol yw sefyllfa*

sefyllfa *marchogion*: ped fuasai ef, gan hynny, yn meddu un radd o degwch, buasai yn addef grym fy ymresymmiad i, oddiwrth gyflyrau plant y rhai fydd yn y sefyllfa honno. Yr hyn, yn sicr, ydoedd ei hun yn ddigonol i ddymchwelyd ei ymresymmiad ef.—Attolwg trowch, cyn myned ymhellach, i'm llyfr cyntaf i, dalen 44. a chydmarwch yr hyn a ddywedais i yno, ag ymadrodd anniben fy ngwrthddadleuwr, mewn ffordd o atteb iddo, yn dalen 57 o'i lyfr newydd. “Oni anwyd Paul yn freiniol yn *Tarsus*?” eb efe. Do, meddaf finnau. Ac, attolwg, beth gwedi'n? A yw hynny yn profi, fod *babanod* yn unfraint â'u rhieni *ymbob sefyllfa yn y byd*? Ganwyd Paul yn freiniol, o blegid iddo gael ei eni mewn dinas freiniol, ac nid o blegid fod ei dad yn awr rhydd; canys nid oes gennym unrhyw brawf o hynny.

Ymddengys ef hefyd yn dra digllawn am i mi ddweud, mai *anwiredd neeth lymnyn*, yw, “Fod hanes yr eglwys yn dangos i fod babanod yn cael eu bedyddio ymhob lle, o ddyddiau yr apostolion i lawr, heb neb yn gwrthwynebu hynny, hyd y ddeuddegfed cant o oedran Crist.” Ond nid yw ef ddim yn cynnyg profi, fy mod i yn hyn yn gamsynniol. Mi a nodais hefyd, os cwrddodd ef erioed â neb hanesion awdurdodol, ag fydd yn dangos yr hyn a ddywedodd ef, y buasai yn hawdd, ac yn rhesymmol, iddo eu henwi hwy. Y mae ef, yn awr, yn enwi atebion MARSHALL a BAXTER, i *Tembes*; WILLS, i *Danvers*; WALL, i *Gale*; BREKEL, i *Gill*; a BINGHAM, ar *Hynafiaeth*. Yr wyf finnau yn atteb, na ddarfu i neb o'r ysgrifenywyr hynny i ddangos neu brofi yr hyn a enwodd ef: onitte, gosoded ger ein bron y cyfryw ddangosiad, os gall.—Y cwbl a ddarfu iddynt hwy ei ddangos, neu ei brofi, yw, eu bod yn *chawennych* profi hynny: ond yr oedd eu *chawennychiad* (fel yr eiddo yntef) *ymbell uchlaw eu GALLU*. Mi a alwais arno ef, o'r blaen, i ofod ei brofiadau ger ein bron, yng ngoleu'r dydd. Ond, a ddarfu iddo ef i wneud hynny? Naddo, ddim. Ni feiddiodd ef ofod ger ein bron, gymmaint ag un prawf. A rheswm da pa'm—nid oes un prawf yn ei feddiant. Ac mi a wn, nad oes un prawf o'r fath yn ysgrifennadau y gwyr a enwodd ef uchod. Ac y mae'n debyg, ei fod ef yn gwybod hynny hefyd.—Pe cwrddasai ef â'r fath brawf,

mi a wn yn dda, na fuasai arno ddim ofn ei gyhoeddi.
 “ Gwybydded y darllenwr, (eb efe, dalen 76.) nad
 yw TERTULLIAN yn gosod *bedydd plant ymhlith traddodiadau an’sgrifennedig.*” Gwybydded y darllenwr,
 (meddaf finnu) fod Tertullian yn gosod *bedydd plant ISLAW traddodiadau an’sgrifennedig*: canys y mae yn
 foddlon i arferid traddodiadau an’sgrifennedig, (megis,
gweddio dros y meirw, rhoddi llaeth a mel i’r bedyddi-
edig, a nodi ag arwydd y grog) ond y mae ef YN GWA-
 HARDD i fedyddio babanod. O ran y rhai cyntaf, sef
arwydd y grog, &c. y mae ef yn enwi traddodiad fel
 eu hunig sylfaen; ond o ran yr olaf, sef, *bedydd babanod*,
 nid yw ef ddim yn gallu dweud, i fod ganddynt gym-
 maint a thraddodiad, yn lle sylfaen i hwnnw.—[See
 TERTUL. *De Cor.* § 3. p. 101. & *De Baptismo*, c. 18.
 Also, Dr. PRIESTLEY’S *Gen. History of the Christian*
Church, vol. 1. page 323.] Y mae ein hawdur, yn yr
 un lle, yn amddiffyn ei waith yn cyfrif Origen yn un
 o dadau’r ail oes, o blegid iddo gael ei eni cyn diwedd
 yr oes honno; megis ped f’ai ei enedigaeth ef ryw 10
 neu 15 mlynedd cyn diwedd yr ail oes, yn ddigon o
 reswm i’w ofod ef ymhlith tadau yr ail oes.—Ni fyddai
 ddim yn rhyfedd pe clywid ef bryd arall yn galw IOAN
 FEDYDDIWR yn un o bobl yr oes cyn genedigaeth
 Crist; o blegid ei eni ef ryw amfer o flaen ein Har-
 glwydd.—O ran ’sgrifennadau Origen, a’u cyfieithadau,
 gan JEROM, RUFFINUS, &c. ni ddarfu i Wall, na
 Brekel, na Williams, chwaith, ddweud dim yn eu cylch,
 ag sy ddigonol i newid fy marn i, neu wanhau yr hyn a
 nodais i am danynt.—Mi a ddywedais yn fy llyfr cyn-
 taf, y dyl’fai ein hawdur hyfbyfu ymha le y mae Justin,
 ac Irenæus, yn dweud yr hyn fy’n profi, fod bedydd
 plant mewn arferiad gwaistadol a chyffredinol yn yr
 eglwys. — Y mae ef yn awr yn dweud, “ Na wyddai
 ef ddim i fod yn angenrheidiol i hyfbyfu hynny i un
 darllenwr hynafiaeth; ac nad oedd o un defnydd i hyf-
 byfu hynny i eraill.” (77.) Y mae yn debyg, ynte,
 mai er mwyn darllenwyr hynafiaeth, yr ysgrifennodd ef
 ei lyfr: os felly, ef a allasai yn hawdd arbed ei boen,
 gan nad yw oll yn debygol y chwanega ei lasur ef, at
 y mesur o wybodaeth hynafiaethol a feddent hwy o’r
 blaen. Ac, o ran ’sgrifennadau Wall, Brekel, a Wil-
 liams, lle y mae ef yn erchi i mi i fyned i ymofyn hyf-
 byrwydd,

byfrwydd, i fod *Justin* ac *Irenæus*, yn darlunio bedydd babanod fel arfer wastadol, a chyffredinol yr eglwys; y mae yn rhaid i mi ddweud, na's gallais i gwrdd yno, yn un lle, â'r fath hysbyfrwydd; a'm bod yn gwybod, na's gall yntef, chwaith, ddangos i mi y fath hysbyfrwydd yn un lle o fewn eu 'sgrifennadau hwy.—Y mae ef hefyd yn dweud, *ei fod yn parhau i HAERU, y gellir olrhain y coelion pabaidd i'w dechreuad.* Ond os geilw ef, *weddio dros y meirw, nodi ag arwydd y grog, encinio'r bedyddiedig, a rhoi iddynt laeth a mel, a threfnu tadau a mammau bedydd, i ateb drostynt, a rhoi SWPPER YR ARGLWYDD i fabanod, yn GOELION PABAIDD, y mae yn sicr, nad yw ddim yn hawddach eu holrhain hwy i'w dechreuad, nag olrhain bedydd babanod ei hun yno.* Y mae y defodau hyn, syr, yn cael eu crybwyll gan TERTULLIAN a CYPRIAN; ac nid oes neb, cyn eu hamfer hwy, yn crybwyll am yr arfer o fedyddio babanod.—O ran *dychweliad* TAD Gregory Nazianzen, os na ddigwyddodd hynny yn amser *mebyd ei fab, y mae yn dra thebyg, yn ol barn Dr. WALL, iddo ddigwydd cyn ei eni ef; yr hyn a wna fwy etto yn erbyn barn ein hawdur.* Yr oedd GREGORY yr *hynaf, yn gystal a'i fab, yn un o esgobion y bedwaredd oes.* Yr oedd iddo ef hefyd *dri o blant: ond, ni cha'dd neb o'honynt eu bedyddio yn eu mebyd.* Er hynny, nid wyf yn cofio i mi glywed erioed, i fod neb o dadau yr oes honno yn beio ar Gregory am y cyfryw ymddygiad. [WALL's *Hist. Inf. Bapt.* v. 1. p. 111. & v. 2. p. 70, &c.] Am CARLOSTADT, y mae Dr. MACLAINE yn dweud, iddo ef *ymgyffylltu â'r ailfedyddwyr, yn ol yr anghydfod a dorrodd allan rhyngddo ef a LUTHER.* Ac y mae Dr. MOSHEIM hefyd, yn tyftio, ddarfod iddo ef, fyth gwedi'n, gynnal ewyllys da tu ag at y blaid honno. Ac mi dybygw'n, i fod hyn yn cyfateb i'r hyn a soniais i o'r blaen am y diwygiwr hwn, fel un o farn wrthwynebol i fedydd babanod. [MOSH. v. 3. p. 328, note, & v. 4. p. 30.]

O ran *bedydd Ioan*, ni wn i ei fod o fawr ganlyniad yn y ddadl hon, pa un ai cyfrifer yn *ordinhad efangylaidd* ai peidio. O'm rhan i, yr wyf, yn wir, yn cyfrif bedydd Ioan yn *ordinhad efangylaidd*, am ei bod yn *ordinhad o'r Testament Newydd; canys y mae yn dra sicr, na chafodd y fath ordinhad ei hordeinio yn yr*

Hen

Hen Destament. Ac y mae yn eglur i'r unrhyw ddefod i gael ei happwyntio gan *Iesu Grist*, i fod yn rhan arbennig o'i wasanaeth ef, ac i barhau hyd ddiwedd y byd. Os i *barottoi'r ffordd i Grist*, fel yr addef yr awdur hwn, yr *anfonwyd Ioan*, onid yw yn naturiol i feddwl, fod *bedydd Ioan yn perthyn i Ffordd Crist*, ac felly yn *ordinhad grist'nogol*? Ond, gyd â pha wyneb y gall fy ngwrthwynebwr *wadu*, ei fod yn beth *amheus*, pa un a bod *bedydd yr apostolion*, a *swpper yr Arglwydd*, yn eu gweinyddiad cyntaf, yn *ordinhadau crist'nogol*, pan y mae hynny yn gorphwys ar yr un sylfaen a honno, ar ba un y dadleuodd ef, *Nad oedd bedydd Ioan yn ordinhad grist'nogol*, sef, am iddi gael ei gweinu CYN MARWOLAETH CRIST?—Yn sicr, syr, os yw'r amgylchiad hwnnw yn profi, nad oedd bedydd Ioan yn fedydd efangylaidd, y mae yn rhaid ei fod yn profi hefyd, nad oedd bedydd yr apostolion, a swpper yr Arglwydd, yn eu gweinyddiad cyntaf, ddim yn ordinhadau efangylaidd chwaith.—Y mae yn debyg ei fod yn beth cwbl anghyfreithlon a rhyfygus, ei wrthwynebu ef ag ymresymmiad *ad hominem*. “Diben gweinidogaeth Ioan (eb efe, ymhellach) oedd *parottoi pobl i dderbyn Crist a'i deyrnas*.” Ac attolwg, onid oedd yr unrhyw ddiben hefyd i weinidogaeth yr *apostolion*? “Hefyd (medd efe) ei athrawiaeth ef oedd, *Nesaoedd teyrnas nesoedd*.” O'r goreu, y Cymro glân, (meddaf finnau) a phwy, ond y chwi, ni's gŵyr, mai hynny hefyd oedd *athrawiaeth yr apostolion*? Adolwyn, onid oeddent hwythau, yn gyftal a *Ioan*, yn pregethu, *Edifarhewch, canys NESAODD TEYRNAS NEFOEDD*? (Mat. x. 7. Luc x. 9.) Ac, onid oedd *ein Harglwydd ei hun*, yn pregethu yn yr un dull? (Mat. iv. 17.) Y mae'r fath anghysfondeb, ac afresymmoldeb noeth, yn gyffredin yn ymddangos yn nadleuaeth y gwr hwn, na's gallir ei gydmaru yng ngwaith neb arall, hyd yn oed, o'r ymdrechwyr dros daenelliad babanod. O ran ei sylwiadau camddarluniol a dirmygus ef, yn erbyn yr athrawiaethau O UNDEB FFYDD, a SICRWYDD DEALL, yr wyf yn meddwl y cyfrif pob darllenydd rhesymmol, a chyfarwydd yn yr ysgrythur, yr hyn a nodais i yn *nechreu fy NHRYDYDD LLYTHYR*, yn attebiad digonol iddynt. Gyd ag wyneb llyfn, fel arferol, y mae ef (dalen 61, 92, 93.) yn fy ngwaradwyddo i, ac yn

yn cam-ddarlunio, ac enllibio, yr hyn a ddywedafwn ynghylch *brawdgarwch efangyllaidd*, a *charedigrwydd dynol*, yn yr *wythfed* ddalen o'm llyfr cyntaf—Ond mi a adawaf hyn i'w ail-olygu, pan ddelwyf i ystyried yr *olaf* o'r llythyrau chwanegol. Y mae ef ymhellach, yn dra hyderus a phryffur ei wedd, yn traethu i'w gyd-wladwyr, “ I fod pawb yn gwybod, mai ar *gyffondeb* ac *undeb* y *dwysol Ddatguddiad*, y mae *bedyddwyr babanod* yn *adeiladu eu barferiad*.” Ond gobeithio, syr, i fod y gwrthwyneb i hyn, wedi ei brofi eisoes, yn gyflawn ac yn amlwg, yn y dalennau blaenorol—ac yr ymddengys oddi yno, i bob darllenydd diragfarn, fod y *berthynas* sydd rhwng *taenelliad babanod* â'r *dwysol Ddatguddiad* o'r un fath a'r *berthynas* sydd rhwng *Crist* ac *angbrist*, rhwng *athrawiaeth yr apostolion* ac *athrawiaeth Rbushain*, neu rhwng *ordinhadau yr efengyl* a'r *anffurfiad* neu'r *llygriad o bonynt gan y dyn pechod*.

Yn nechreu ei BEDWAREDD LLYTHYR y mae ein hawdur yn hysbyfu, ei fod ef *mewn bawyl i'm canlyn i ymbellach*.—Yr wyf finnau hefyd, syr, mewn hwyl, yn awr, i'w ganlyn yntef ryw faint ymhellach, er mor lleied o undeb sydd wedi bod, hyd yn hyn, ac yn debygol i fod rhagllaw rhyngom. — Y mae ef yn dweud wrthyf fi, gwedi'n, “ I fod ei *wraig* a'i *forwyn* ef yn awr yn fy annerch, ac yn rhoi eu barn brofiadol, *Na wna trochi dilledyn ddim mwy o les tu ag at ei olchi*, *nag y gwna tywallt*, *neu daenellu dwfr arno*,” &c. Ai hyn, yn wir, ynte, yw eu barn brofiadol hwy? Yr wyf yn hyderus, nad oes ddwy hwsfwr yn y byd, y dydd heddyw, ond eu hunain, a fedr olchi dillad heb eu trochi. Rhyfedd i'r fath berffeithrwydd y mae yn rhaid fod golchyddiaeth wedi cael ei ddwyn yn ei deulu ef!—Ni wyddwn i ddim o'r blaen, chwaith, mai *trwy dywallt* yr ydys yn golchi *plant*, *wynebau*, *byrddau*, a *llofftidd*, pan y b'ont yn eu golchi *LANAF*.—Ni fyddai dim achos i ryfeddu, pe'i clywid ef, ryw bryd arall, yn haeru, mai *trwy DAENELLIAD* yr ydys yn golchi *pob peth LANAF*. “ Eithr, onid *glanhau* yw *diben golchi*? (eb efe, dalen 62.) ac, onid yw Duw yn addaw *glanhau* ei bobl *trwy daenellu*? Gan ei fod yn cyfrif hyn yn gymhwyfiadol at fedydd, mi a geisias gennad i'w anrhegu ef â rheswm arall, tra chyffelyb iddo, ac nid llai ei rym, ei degwch, a'i gywreinrwydd.—“ Onid *glanhau* yw

yw diben *golchi*? Onid yw yr ysgrythur yn addaw, y glanha Crist ei lawr-dyrnu trwy *wyntillo*? Oni fyddai *gwyntillo*, gan hynny, yn fodd cymmwys iawn i *fe-ayddio*?"

"Ond attolwg (eb efe ymhellach) a fu un cyflwyniad i Dduw erioed, oddieithr HUNAN-gyflwyniad?" Do, yn ddiau.—Onid *gan ei fam*, ac nid *ganddo ef ei hun*, y cyflwynwyd Samuel i Dduw? — Ac onid yw y gwr hwn, ei hun, yn dadleu mewn lle arall, (dalen 35.) y dylai dynion gyflwyno y *cwbl a feddant i'r Arglwydd*, hyd yn oed eu *babanod* a'u *hanifeiliaid*? — Adolwyn, ai HUNAN-gyflwyniad yw hynny? — Mewn ateb i'm rhesymmiad i ar Rhuf. vi. 4. y mae e'n dweud, "Cystal y gallid gofyn, Os nad yw crefydd ynddi ei hun yn fath o *abertbiad* o ddyn, gyd â pha gymhwysder y gall'fai'r apostol ddweud wrth ei frodyr, *Rhoddrwch eich cyrph yn abertbau*? Rhuf. xii. 1. — Yr wyf yn ateb, yn sicr, y mae y grefydd griff'nogol, ynddi ei hun, yn *fath o ABERTHIAD*—Ac y mae yn dra rhyfedd gennyf, na's gwyddai ef hynny o'r blaen.—O ran ei waith ef yn ammau, fod *claddiad Jonas* yn y môr, yn ARWYDD o *gladdedigaeth Crist*; fe allid gofyn iddo, Am ba reswm y galwai ein Harglwydd ei *gladdedigaeth* a'i adgyfodiad, yn *arwydd y prophwyd Jonas*, os na chawsent eu *cysgodi* yn y prophwyd hwnnw? — I'w ddywediad ef, am y disgyblion hynny a adawfant Grist, Ioan vi. 66. fe fydd yn ddigon o attebiad, Eu bod hwy yn ddiau yn *debyg o fod yn etholedig*, tra y parhausant i *ddilyn Crist*, ac *ymlynu wrtho*. Y mae ef etto yn taeru, i fod *babanod yn ddeiliaid llywodraeth moesol Duw*. Os ydynt, onid raid eu bod yn gyfrifol i Dduw am eu buchedd?—Os nad y'nt yn greaduriaid *cyfrifol*, pa fodd y gallant fod yn ddeiliaid *llywodraeth moesol Duw*? Onid yw hynny'n arwyddo, eu bod hwy yn *attechol* am eu *moesau*? O ran ei ofyniad ef, "Ym mha oedran y maent yn dyfod i'r gradd o fod yn *ddeiliaid moesol*?" iddo ef y perthyn ei ateb.—Nid yw yr amgylchiad yn ymyrru dim â'm hegwyddorion i; gan nad wyf fi yn golygu, i fod na *phregethiad yr efengyl*, na *gweinyddiad ei bordinbadau*, nac *aelodaeth eglwysig ychwaith*, yn perthyn i neb, hyd onid ymddangoso, mor amlwg a'r dydd, eu bod hwy, yn wir, yn *ddeiliaid llywodraeth moesol Duw*.—Ond o'i ran ef, fe ddylai wybod y *dydd*, a'r *awr*, a'r *funud*, y

del dynion yn *ddeiliaid moesol*; fel na bo iddo ef gwe-
di'n eu *taenellu* hwy ar *ffydd eu rhieni*, neu eu *bynaf-
iaid*, neu ar unrhyw *ffydd efronol a benthyccol*, eithr ar
eu *ffydd berfonol a phriodol* hwy eu hunain.—Er cym-
maint, syr, yr ymyrra hynny â'i egwyddorion a'i
arferiadau ef, y mae yn debyg na wŷr ef ddim, na *pha
bryd* y daw dynion yn *ddeiliaid moesol*, nac ychwaith, *pa
gybyd* y mae *hawll plant y ffyddloniaid i fedydd yn par-
hau*.—Rhyfedd fath lyfr amherffraith yw y *Testament
Newydd*, ar y tybygiad, i fod *hawll babanod y ffyddlon-
iaid i fedydd*, yn un o'i athrawiaethau! O ran ei siar-
adaeth ef, (dal. 77.) “Ein bod ni yn bedyddio dynion,
heb un neillduol amlygiad, *pa raddau o arwyddion
dychweliad fydd raid gael*,” &c. camfyniad ydyw.—
Y mae gennym ni amlygiad neillduol ddigon, *pa raddau
o arwyddion dychweliad sy raid gael*, yn neddf bedydd,
a'r hanes ysgrythurol o'i gweinyddiad. Lle y byddo
CYFFES *ddisrif o edifeirwch* tu ag at Dduw, a *ffydd* tu
ag at ein Harglwydd Iesu Grist, heb ddim ym muchedd
y cyffeswyr a fo yn gwrthbrofi eu cywirdeb, na'i wneud
yn amheuol, y mae yn cael eu hamlygu yn neillduol,
bob graddau o arwyddion dychweliad, fydd raid eu
cael, tu ag at eu bedyddio. “Pa ham (eb efe, yn yr
un ddalen) y cyfrifir i fod y naill blaid yn rhoi cabl ar
Grist yn fwy nâ'r llall?”—Atteb, am fod y naill blaid
yn fwy nâ'r llall, yn *tadogi ar Grist bethau afresymmol
ac anweddaidd*. Ond, mae'n debyg, gan fod y pwngc
dan ein hystyriaeth yn *bwngc dadleus*, na ddylid dim
fiarad yn hyderus yn ei gylch. Wrth hynny, ni ddylid
dim *fiarad yn hyderus* am un rhan o grist'nogrwydd;
canys y mae'r cwbl, hyd y gwelaf fi, yn cael ei ammau
a'i *ddadleu*. Y mae'r gwr hwn yn llefaru, weithiau,
fel pe na bai yn cyfrif, braidd, ddim o fewn crist'nog-
rwydd yn *bwngc dadleus*, oddieithr *bedydd*. Yn wir,
ni fyddai ddim yn debygol iawn y caem ni fyth gyfle
i *fiarad yn hyderus*, ped arhosem hyd ne's cwrddem â
phwngc, na fo neb yn *anghyttuno*, neu yn *dadleu*, yn ei
gylch.

Wrth yr hyn a ddywed ein hawdur yn dal. 64, y mae'n
debyg i mi gamfynied ei farn, ynghylch cyflwr ysbrydol
babanod. Pell oddiwrthyf fi yr oedd cam-adrodd neb
o'i ddaliadau ef, yn *fwriadol*. Y mae ef yn awr yn
hysbysu, ei fod yn dal, i fod *holl blant y byd* mewn
cyflwr

cyflwr cadwedigol. Ond, pa fodd y gallsw'n i wybod hynny, gan nad oedd yn ei lyfr ef unrhyw amlygiad o hono, a bod ei resymmiadau ef dros *barwl neillduol plant y ffyddloniaid*, yn ymddangos yn wrthwynebol iddo?—I ba bwrpas, attolwg, syr, (oddieithr i gam-arwain ei ddarllenwyr) y daleuai ef dros hawl *neillduol plant y ffyddloniaid*, trwy eu hoefoedd, &c. pan yr oedd ef, yr un pryd, yn meddwl, i fod *plant y digred* hefyd yn yr un sefyllfa, neu, mewn geiriau eraill, i fod holl blant y byd mewn cyflwr grasol a *chadwedigol*? Y mae ef yn dra digllawn wrth ryw un o gymmeradwywyr fy llyfr i, am roi ei law wrth yr anwiredd, ei fod ef yn *cyfyngu ei dynerwch i fabanod y crediniol yn unig*, pan y darfuasai iddo, unwaith, ei glywed ef, mewn angladd, yn dweud ei farn yn wrthwynebol i hynny; megis ped f'ai pawb a'i gwrandawo ef, yn rhwym i sylwi ar bob peth a ddigwyddo iddo ef ei lefaru, a'i gadw hefyd mewn cof, syr, fyth gwedi'n. Beth bynnag yw yr athrawiaeth y mae ef yn arfer ei thraethu mewn angladdau, ni thraethodd ef ddim o'r fath a soniwyd, yn ei lyfr cyntaf: ac oddiyno, ac nid o'i bregethau ef, y cesglais i ei egwyddorion crefyddol ef.

Y mae ef yn ceisio amddiffyn ei *nosfaw'n o oruchwiliaeth anweledig* y cyfammod gras, oddiwrth fy ngwaith i yn son am *deyrnas anweledig* Crist, fel pe b'ai hynny yn amgylchiad *cyfattedol*; yr hyn, yn sicr, nid yw: canys wrth y *deyrnas anweledig*, yr wyf fi yn meddwl, yr hon a amlygir, ac a sefydlir, yn ail ddyfodiad Crist, ac nid teyrnas fydd yn awr mewn bod, neu y fydd eisoes wedi ei sefydlu.—Pan ddel y *deyrnas honno*, syr, ni fydd hi ddim bellach yn *anweledig*.—Tra hynod, yn ddiau, yw'r modd y mae ef yn ateb fy sylwiad i, (dal. 13.) ar eiriau Mr. HENRY: nid amgen, syr, nâ thrwy ofod yr hen wr i ymrafaelio yn ei erbyn ei hun. I'm gofyniad i, (dal. 23.) “Pa wahaniaeth oedd rhwng gwlad ac eglwys, neu rhwng ordinhadau gwladol ac eglwyfig dan yr hen oruchwiliaeth?” y mae ef yn ateb, “I fod y gwahaniaeth gymmaint, a bod y profelytiaid yn aelodau eglwyfig heb feddiannu un gwys o'r wlad.” Ond, attolwg, pa fodd y cydfaif hynny â'r ddeddf honno, fydd yn trefnu i'r profelyt fod *fel yr bawn a aned yn y wlad*? Ac onid oedd y CENEID yn meddiannu *dinasoedd* yng ngwlad Juda, ac ORNAN y JE-

BUSIAD, o leiaf, *lawr-dyrnu?* — Yn dalen 21. o'm llyfr cyntaf, darfu i mi, trwy ryw ddiofalwch, ddweud, i fod ein hawdur yn HAERU, *fod Oen y pasg, yn GYSGOD, o swpper yr Arglwydd.* Ond yr oeddwn i yn hynny yn gamfyniol. — Ei fod yn ddiddadl i swpper yr Arglwydd *ddyfod YN LLE'r pasg, oedd yr hyn a haerasai ef; ac hefyd, fod bedydd a swpper yr Arglwydd yn awr yn ATTEB i enwaediad ac Oen y pasg gynt, &c.* I'r hyn yr atebais innau, “Fod y *cyfattedbiad* fydd rhwng yr *ben gyfammed* a'r *cyfammed newydd*, neu rhwng y *gyfraith* a'r *efengyl*, yn gyffelyb i'r *cyfattedbiad* fydd rhwng *cysgod* a *sylwedd*; am hynny na's gallfai neb o ddefodau yr hen oruchwiliaeth gyfgodi ordinhadau yr efengyl, y rhai nid y'nt eu hunain ond cysgodau,” &c. — Ni ddigwyddodd ddim i mi sylwi ar hyn o wall, ne's oedd fy llyfr wedi ei argraphu; onitte ni fuafwn i ddim yn esgeuluso ei ddiwygio. — Yn dalen 68. y mae ef yn gofyn, Os y *rhan leiaf* o weinidogaeth yr apostolion oedd *gwneud disgyblion*, pa ham y gosodir *cymmaint prws* ar DDYSGU CYN BEDYDDIO? Yr wyf yn ateb, o blegid na ddylid *dibrisio*, neu *adael beibio*, y *pethau lleiaf*, mwy nâ'r rhai *trymmach*, a berthynant i Iesu Grist.

Yn nechreu ei BUMMED LLYTHYR, am i mi ddweud na chlywswn i am neb erioed a amheusai, fod y geiriau yn Aët. ii. 38, 39. yn cael eu llefaru yn yr *amser presennol* (hynny yw, o ran eu *dull gramadegaidd*) y mae ef yn gofyn, Pa fodd felly; pan yr y'm ni yn gwadu, fod bedydd yn perthyn i'w babanod yn yr *amser presennol* hwnnw? Yr wyf yn ateb, ein bod yn ei wadu, am nad oes dim son am *fabanod* yn y testun, ac nad oes un fail i farnu, i fod yr apostol wrth *blant* yno yn meddwl *babanod*; eithr yn hytrach eu *biliogaeth*, neu, *eu meibion*, a'u merched, a'u gwyr *ieuaingc*, am ba rai y soniasai yn adnod 17. Ac y mae'n sicr y cynnwys y gair gwreiddiol TEKNA y fath *blant* a'r rhai'n. Er i'n hawdur feio arnom, am esponio yr adnodau uchod, fel pe cawsent eu llefaru yn yr *amser i ddyfod*, y mae ef ei hun yn cyfaddef, i'r apostol, yn wir, lefaru cyfran o honynt, yn yr *amser i ddyfod*; sef, *cynnifer a alwo yr Arglwydd*, &c. Attolwg, syr, i ba bwrpas y dadleuir â'r fath wrthwynebwr a hwn? Y mae ef yn gwadu hefyd, Nad yr addewid o'r *Ysbryd Glân*, yw yr hon.

hon a enwir yn y lle a nodwyd: er fod y geiriau yn dangos y gwrthwyneb yn gwbl eglur.—*Chwi a dderbyniwch adawyn yr Ysbryd Glân: canys i chwi y mae yr addewid.*—Yr addewid o beth? Yr addewid o dderbyn dawyn yr Ysbryd Glân, yn ddiddadl. Nid yw gwadu hyn ddim amgen nâ gwadu ystyr naturiol ac amlwg yr ymadrodd. Ei resymmiad ef ar 1 Cor. vii. 14. mi a'i hyfytoriais eisoes yn ddigonol yn dal. 11. o'r llyfr hwn, ynghyd â dal. 29. a 30. o'm llyfr blaenaf. Dylid cofio mai *TEKNA* yw y gair gwreiddiol yno hefyd; ac felly na's gallir cyfyngu y sancteiddrwydd i ysbaid *mabandod y plant*.—Ymherthynas i *fedydd Israel*, y mae'n gofyn i mi, “ Pa fan yn y Bibl sy'n amlygu, mai *tra bu Israel yn myned trwy'r môr* y bedyddiwyd hwy yn y cwmmwl?” Yr wyf yn ateb, i fod 1 Cor. x. 2. yn amlygu hynny, trwy *GYSSYLLTU y cwmmwl â'r môr*; yr hyn sy'n dangos, mai *un bedydd* oedd, ac *nid amryw*. Yr oedd y *MOR o bob tu iddynt*, a'r *CWMMWL* oddi-arnynt, neu yn eu gorchuddio: a thyma lle y mae eu bedyddi'w weled. Tu ag at weled ymhellach anhegwch ei ymresymmiad ef ar y pwngc hwn, attolwg darllenwch drachefn ddechreu Llythyr IV. o'm llyfr cyntaf i.—Ag wyneb llyfn, a phryffur, y mae ef yn dweud, yn dalen 71, ei fod yn beth hawdd iawn iddo ef i *brofi*, mai *nid trochi* yw ystyr y gair *Hebraeg TABAL*: ac y mae ef yn enwi nifer o destunau, lle y mae y gair hwnnw, *medd efe*, yn cael ei arfer mewn ystyr gwahanol. Ond, yn wir, nid oes gymmaint ag un o'r testunau hynny yn wrthwynebol i, neu yn caudad allan, *drochiad*. Y mae, hyd yn oed y *gwisgoedd symmudliw*, neu o amryw liwiau, yn ei gynnwys; gan eu bod yn cyfeirio, yn ddilys, at y modd y cawsent eu lliwio.—Byddai, syr, mor rhesymmol i gynnyg profi, nad yw *trochi* ddim yn cael ei arwyddo yn y geiriau *DIP* a *SUDDO*, ag yw i gynnyg hynny, o ran y gair *Hebraeg TABAL*. Y mae yn dra hyfbys, i fod ein geiriaduron mwyaf enwog, ac awdurdodol, yn cyttuno, mai hynny yw ei brif a'i briodol arwyddocad. Yn ddiau, y mae'n rhaid fod y gwr hwn yn dywyfog ar holl feibion ceccreth a byrbwylltra.—O ran *golchiad NAAMAN*, ef a fynn, mai *taenelliad* ydoedd; o herwydd, yfywaeth, mai *deddf glanhad y gwahanglwyfus*, oedd *taenellu arno, saith waith*. Ond, o bryffur, syr, nid taenellu dwfr *glân* a

digymmysg, fel dwfr y Iorddonen, oedd un ran o'r ddeddf honno: ac nid oedd y ddeddf honno, chwaith, yn anfon y gwahanglwyfus i *afonydd* i gael eu *taenellu*: i.e., ac nid oes un rhith o arwydd, i fod y prophwyd yn cyfeirio yno, at unrhyw ddeddf ag oedd eisoes mewn bod.— Hefyd, gan ei fod ef yn addef, y byddai, a YMOLCHODD *saith waith*, yn *iawn gyfeithad o weithbred NAAMAN*, y mae hynny yn brawf cyflawn, mai nid ei *daenellu* a wnaed; canys, ni fuasai hynny ddim oll yn *olchiad*. Y mae yma hefyd, fyr, yn deilwng o sylw, nad yw y testun y mae ein hawdur yn ei grybwyll, fef Lef. xiv. 8. yn son un gair am *daenellu*, eithr am *ymolchi mewn dwfr*, yr hyn nid yw ef, dybygid, yn foddlon addef, fel un rhan o ddeddf glanhad y gwahanglwyfus. O ran ei waith ef yn haeru, mai *tywallt* oedd *bedydd yr Ysbryd*, o blegid fod yr apostol yn dweud, i Grift *dywallt* ar y disgyblion, y peth yr oedd y bobl yn ei weled ac yn ei glywed; ef a allasai yn gystal haeru, mai *llenwi* ydoedd; am fod yr efangylwr yn dweud i'r disgyblion oll, gael eu *LLENWI â'r Ysbryd Glân*. Yn sicr, nid yw y gair *tywallt* ddim yn disgrifio yr hyn a elwir *bedydd yr Ysbryd*, mwy nag y mae y gair *llenwi* yn ei ddisgrifio: neu mwy nag y mae *yfed o'r cwppan*, yn disgrifio y *bedydd* a enwir yn Mat. xx. 22. Ond yr wyf yn meddwl, y cyfrif pob darllenydd rhesymmol, i mi drin y pwngc hwn yn ddigonol eisoes yn fy llyfr cyntaf, dal. 38, 39, 40, a 63.—Y mae ef yn taeru hefyd, heb un rhith o brawf, i fod yr apostol yn enwi *taenellu*, yn neillduol, *fel UNRHYW o'r bedyddiadau*, yn Heb. ix. 13. a'i fod ef yn cynnwys RHANTISMOS, yn rhywogaeth o BAPTISMOS; ac yn gwybod fod *taenellu* yn UN DULL o *fedyddio*. — A thyma'r gwr gwyh, sydd mor fawr ei ddadwrdd yn erbyn *haeru*, a *beggian y cwestiwn*, a *chymmeryd pethau yn ganniattaol!!!* Y mae ef ei hun yn addef, i fod *bedydd yn OLCHIAD*: ac ar y sail honno, y mae yn amhosibl i *daenelliad* i fod yn un o'r AMRYW OLCHIADAU, neu *fedyddiadau*; gan fod *synwyr cyffredin* yn dysgu pob dyn, nad yw *taenellu* ddim yn *olchi*. Ond nid yw ddim llai nâ *gwallgofrwydd noeth*, i haeru, fod *taenellu* GWAED *teirw*, a *geifr*, a *LLUDW anner*, yn un math o OLCHIAD. — Y mae ef etto yn dadleu, i fod *cristion* yn awr yn *cenhedlu cristion* o ran braint, YN YR UN YSTYR ag yr oedd *Israeliad* yn *cenhedlu*

cenhedlu *Israeliad*. Os felly, y mae'n rhaid i fod *crif't'nograwydd yn RHEDEG YN Y GWAED*; canys y mae'n sicr, i fod *Israeliath* gynt yn *rhedeg yng waed yr Iuddewon*.—Wrth son am *'stad EGLWYSIG babanod*, y mae ef yn eglur yn fiarad *iaith anghrif't*; canys ni ddysgodd Iesu Grif't ni erioed i lefaru felly.—O ran y geiriau, *RHIENI YN YR ARGWLWYDD*, (Eph. vi. 1.) Yr wyf fi yn golygu, eu bod o'r un ystyr a *rhieni crediniol*; a bod yr apostol, wrth gynghori y *crif't'nogion ieuainge i ufuddhau i'w rhieni yn yr Arglwydd*, yn fiarad fel pe dywedfai, “Gan fod eich rhieni yn *gredinwyr*, chwi a ddylech ufuddhau iddynt; a chwi allwch yn *ddiogel* ei wneuthur; yr hyn ni's gallech, ped faent yn *anghredinwyr*.” Gwelwch fy nodau i ar y pen hwn, yn fy llyfr cyntaf, dal. 46.—Am i mi ddweud am blant yr Iuddewon a gredafent, (dal. 47.) “Os oeddent yn aelodau o'r blaen, ni ddiaelododd troedigaeth eu rhieni ddim o honynt; ac ni's gwnaeth hwynt, mewn un modd, yn golledwyr.” Y mae ef yn bloeddio, mewn llais buddugol, “Wele hyn yw'r cwbl yr ydym yn ei geisio!” &c. O'r goreu, syr! da iawn gennyf i mi allu unwaith eich boddloni, Ond, attolwg, na adwch i'ch gorfoledd i fyned yn anghymmedrol; rhag ofn i chwi rhagllaw gael achos i edifarhau.—Byddwch mor fwyn a dweud wrthyf, pa ryw les i'ch achos chwi, a wna yr hyn a addefais i yn y geiriau uchod? A hefyd fy ymadrodd blaenorol i yn yr un ddalen, lle yr addefais, “Na throwyd dim o blant yr Iuddewon crediniol allan; ond iddynt gael eu gadael yn yr un sefyllfa ag yr oeddent ynddi o'r blaen, (sef cyn dychweliad eu rhieni.) Os oeddent yn aelodau yr eglwys *Iuddewig*, cyn dychweliad eu rhieni, nad oeddwn i yn gweled un lle i feddwl llai nad oeddent *felly* hefyd wedi eu dychweliad hwynt. Rhyfedd, ar fath achosion bychain, y mae rhai dynion yn gorfoleddu!

Yn nechreu ei CHWECHED LLYTHYR, y mae ein hawdur yn sylwi ar y geiriau hynny o'm heiddo i, “Fod *plant gwir grif't'nogion*, yn meddu, yng weddiau, siamplau, ac addysg eu rhieni, ragorach braint nag a fu erioed ym meddiant plant yr Israel yn ol y cnawd, fel y cyfryw.” Ac y mae ef, fel arferol, yn taeru, *mai nid hynny yw'r dadl*. Ond yn ddiau, syr, yr oedd hynny mewn dadl rhyngom: canys pan ddywedfai ef,

(dal.

(dal. 28.) “Ie, ni ddichon unrhyw fRAINT a ganniattao Duw unwaith, gael ei thynnu yn ol, *heb roi RHYW FRAINT RAGORACH yn ei lle,*” &c. yr oedd yn un prif gwestiwn rhyngom, pa un a bod plant gwir gristnogion yn meddu *rbagorach breintiau* nâ phlant yr hen Israeliad? Y cwestiwn hwn, mi a’i hattebais yn gadarnhaol; ac nid yw Mr. E. ddim yn cynnyg ei ddadymchwelyd; ond, yn ol ei arfer, dan y teimlad o anallu, y mae yn dra fur ei wedd, yn dweud wrthyf, *Nid hyn yw’r dadl.* Gallid yma ei ateb ef ymhellach, Mai nid gwir yw, na ddichon un fRAINT a ganniattao Duw unwaith, gael ei thynnu’n ol, heb roi rhyw fRAINT ragorach yn ei lle.—Onid oedd *arch y cyfammod*, a’r *drugareddfa*, a’r *spechinab*, a’r *urim a thummim*, ymysg y *breintiau* a ganniattausai Duw unwaith i bobl Israel? Ac oni *thynnodd ef hwy yn ol*, oddiwrth yr addolwyr yn yr ail deml, heb roddi, er hynny, un fRAINT *ragorach* yn eu lle, dros amryw oesoedd gwedi’n? Attolwg â all ef ddweud, i fod hyn yn *groes i ddaioni Duw*?—Y mae ef, erbyn hyn, wedi cael allan yn eglur, mai *plant LYDIA*, ac nid eu gwafanaeth ddynion, oedd ei *theulu*; ac hefyd i fod ei phlant hi, *bob un*, bryd hynny, yn *fabanod*.—“Nid yw yr hanes yn dweud, (eb efe) i’w *theulu* gael eu *dyfgu*; am hynny dychymmyg yw dweud iddynt gael. Ac, attolwg, onid *dychymmyg* hefyd, yw dweud, ei bod hi yn *fam plant*; gan nad yw yr hanes yn son gair am yr amgylchiad hwnnw, mwy na’r llall? Ac fel nad yw’r efangylwr yn yngan un gair nac am ei *gwr*, nac am ei *gweddwdod*, onid yw yn fwy rhesymmol o lawer i feddwl, na buasai hi erioed yn briod; ac nad oedd ei *theulu* hi, neb eraill ond ei chynnorthwywyr hi yn ei masnachaeth? Ond y mae ef yn awr, syr, wedi cael allan, hefyd, nad oedd ei masnachaeth hi ddim amgen, ysywaeth, na *gwerthu ychydig o liw coch*. Adolwyn, pa fodd y gŵyr ef, mai *YCHYDIG* oedd hi yn ei *werthu*? ac mai *LLIW coch* ydoedd, ac nid defnyddiau gwisgoed, o *wlan*, a *sidan*, a’r cyffelyb, o *liw porphor*? Y mae hyn, yn fy ngolwg i, yn fwy tebygol. Ond ni wna dim, mae’n debyg, ei dro ef, oddieithr iddo allu ei gosod hi mewn cyflwr isel, a thruenus, o dlodi.—Ei *theulu* oll, syr yn *fabanod*: a hithau, druan wraig, yn gorfod eu magu hwy, ac edrych at ei siop, yr un pryd, i *werthu ychydig o liw coch*, bob yn geiniogwerth,

werth, tu ag at eu cadw hwy rhag trengu o newyn; heb allu, o wir angen, a thlodi, i gadw cymmaint ag un forwynig fechan, i ysgafnhau ei gofal, a'i llafur, a'i lludded!!!—O ran y *deg o blant*, a soniais i am danynt, yn dalen 55. y mae yn debyg na wŷr ef ddim gan ba fawl un o honynt y byddai hawl i fedydd—mor dywyll ac amherffaith yw deddf yr ordinhad honno ar ei egwyddorion ef! — Am i mi nodi, fy mod yn tybied, “Os yw bod yn *bad* y crediniol yn rhoi hawl i fedydd, y byddai cystal hawl gan y plentyn *ugain mlwydd*, i'r ordinhad honno, ag a all fod gan y plentyn o *chwech mis oed* :” y mae yn dweud, “i fod hynny yn llwyr ddangos, nad wyf fi ddim wedi cymmeryd i'm deall *eu barn bwy* ar fedydd babanod.” *Eu barn bwy*, syr! Nid oeddwn i ddim yn son am eu *barn bwy*, eithr am *fy marn fy hun* : mi wyddwn, yr un pryd, yn dda ddi-gon, beth yr oeddent *bwy* yn ei *farnu* am y matter.—O ran sancteiddrwydd y *canghennau a'r clamp toes*, yr hyn, yn ei gyfrif ef, a arwydda, *sancteiddrwydd yr ben genedl Iuddewig o'u mbebyd*; a'r hyn, mae'n debyg, a drosglwyddir, lle bo Crist yn cael ei enwi, i'r CENHEDLOEDD, *fel y cyfryw*; yr wyf yn meddwl nad yw yn gofyn attebiad. Os bydd ef yn parhau i farnu, fod y GWYDDELOD yn genhedl *sanctaid*; ac mai eglwys GENHEDLIG yw eglwys *Dduw yn awr*; a bod eglwys *Dduw ym MRYDAIN*, yn cynnwys YR HOLL GENEDL, *fach, a mawr, drwg a da*; hysbysed hynny yn ei lyfr nefas, a mi a ystyriaf y pwngc yn fwy neillduol yn fy attebiad iddo.—Tu ag at brofi, syr, i fod *golchi wyneb* yn fedydd difai ddigon, y mae ef yn nodi, “Fod y gair *Groeg PROSOPON*, yn cael ei arferyd am *wyneb*, ac am *berfon* dyn: ac felly (ysywaeth) pan y mae'r *wyneb* yn cael ei fedyddio, yr un ydyw *a'r holl gorph*.” Yn ganlynol, syr, gallir disgwyl, o hyn allan, pan fo ar Mr. E. eisiau *golchi ei holl gorph*, y bydd ef yn cyfrif *golchi ei wyneb* yn llwyr ddigonol. Tra y byddo ei *wyneb* ef yn *lân*, bydd yn rhaid, yn ol yr athrawiaeth hon, i'w *draed* ef a'i *ddwylo*, a holl rannau eraill y *corph*, i fod yn *lân* hefyd.—Dywedodd Iesu Grist, am un o'i ofodiadau, nad oedd raid ond *golchi y traed*.—Ond ni ddywedodd ef erioed am *fedydd*, nad oedd raid ond *golchi'r wyneb*. Nid yw y gair *PROSOPON*, yn un lle, yn cael ei arfer ym mherthynas i *weinyddiad bedydd*;

bedydd; ac am hynny, nid yw rhewm ein hawdur, oddiyno, o ddim grym dros weinyddiad *parthol*.—WYNEB, yw ystyr llythyrennol, a phriodol, y gair hwnnw; ac yr wyf yn meddwl, nad yw ef oll yn arwyddo *person dyn*, oddieithr yn y fath ystyr troellog ag y mae llaw, a phen, a genau, weithiau yn ei arwyddo. Hyd yr wyfi fi yn cofio, nid yw ef, yn un man, yn cael ei alw yn *berſon*, gan gyfieithwyr y Testament Cymraeg. “Heblaw hynny (medd ein dadleuwr ffraeth) y wyneb yw y man godidoccaf ar gorph dyn, lle y mae yr enaid fwyaf yn disgleirio, a’i phwerau fwyaf yn ymddangos.” Ond, attolwg, b’le y mae’r ysgrythur yn crybwyll am yr amgylchiadau hynny, *fel ein rheol ni i weini bedydd*? Am fy sylwiadau i ynghylch bedydd, *fel golchiad yr holl gorph*, y mae ef yn dweud, nad y’nt ddim ond *cymmeryd y peth yn ganniattaol*: ond pwy bynnag a ddarlleno y rhan gyntaf o’r *seithfed* llythyr, a wel yn hawdd, eu bod ryw beth mwy na hynny.—Arfer gyffredin y gwr hwn, pan y bo yn methu ateb, gyd â rhyw rith o reſymmoldeb, yw bloeddio allan—“Nid yw hyn ond cym’ryd y peth *yn ganniattaol*!” a’r cyffelyb.—Y mae ef, yn fynych, yn dadleu, mai gair o ystyr *cyffredinol* yw BAPTIZO: ond rhodded un siampl, neu brawf, os gall, ei fod o ystyr *maru cyffredinol*, nâ’r geiriau DIP, TROCHI, a SUDDO. Mi a nodais o’r blaen (dal. 19.) i fod hyd yn oed y gair DIP, weithiau, yn arwyddo *lliwio a golchi*; ond, attolwg, a yw hynny yn profi mai gair o ystyr *cyffredinol* ydyw; ac mai nid *trochi* neu *suddo* yw ei brif a’i briodol ystyr? Os wyf fi’n addef, i fod BAPTIZO yn arwyddo *golchi*, a *glanhau*, yn gyftal a *throchi*; yr wyf yn addef yr un peth am y gair DIP: am hynny, pa fodd, attolwg, y gall yr addefiad bwli awch y cwbl a ddywedais i o’r geir-lyfrau? Am ei ddywediad ef, i fod ganddo waith rhai o’r awdwyr a enwais i, yn dal. 62, 68—70. a 75, 76. lle y mae eu geiriau yn wrthwynebol i’r hyn a grybwyllais i, mi a wyddwn eu bod hwy yn fynych yn ymrafaelio yn eu herbyn eu hunain; ond gobeithio nad wyf fi ddim yn atebol am eu hanghyffondeb hwy. Nid yw bod Duw yn glanhau ac yn golchi pechaduriaid, trwy *daenellu a thywallt*, yn un prawf, mai trwy *daenellu a thywallt* y dylid bedyddio. Ond, adolwyn, pa fodd y gallodd ef freuddwydio, i fod ymadrodd PAUL wrth TITUS, (ddarfo)

(ddarfod i Dduw dywallt yr Ysbryd Glân arnom ni yn helaeth trwy Iesu Grifft) yn profi, mai trwy dywallt y mae Duw yn golchi pechaduriaid? A'r fath dystiolaeth o'i du, y mae yn dra digrif ei glywed ef yn bloeddio allan, yn gyffelyb i *ben GAIAPHAS, Paraid fydd wrth fwy o dystion!* Gan ei fod ef mor hyderus, i fod prophwyd ac apostol yn galw bedydd yr Ysbryd yn *eneiniad*, ni fyddai ddim yn rhyfedd, pe clywid, cyn y bo hir, ei fod ef yn arfer *olerw*, yn lle *dwfr*, yng ngweinyddiad yr hyn y mae ef yn ei alw yn fedydd. Yn ddiau, byddai hynny mor rhesymmol, ac mor 'sgrythurol hefyd, a thaenellu ychydig ddafnau o ddwfr ar wyneb y baban. — Pan y dywedais i, (dalen 62.) “ I fod trochiad yn darlunio y weithred o fedyddio, yn fwy cyflawn ac amlwg o lawer, nag y gwna golchiad,” fy meddwl oedd, i fod y *gair trochiad* yn darlunio yr ordinhad efangylaidd o fedydd, yn fwy cyflawn ac amlwg, nag y gwna y *gair golchiad*: ac yr wy'n meddwl, mai braidd y gallasai un dyn rhesymmol a diduedd, gamsynied fy amcan yn y fath ymadrodd. Y mae ein hawdur yn ymddangos yn fawr ei ymgais i berswadio ei ddarllenwyr, fy mod i yma yn siarad yn dra anghymmawys: ond gobeithio, er hynny, fod yr ymadrodd ryw beth yn *llai* anghymmawys, nâ'i arferiad ef o'r geiriau *DARBOD*, a *CHELANEDD*; ynghyd ag amryw eraill a ellir eu gweled yn wasgaredig o fewn ei lyfrau ef. — Pe trefnasai Duw i mi dreulio fy mywyd yn anwyl wlad fy ngenediggaeth, yn lle fy nhreiglo i un o gonglau eithaf Lloegr, gobeithio y gall'fwn, erbyn hyn, ysgri-fennu Cymraeg ryw beth yn fwy croyw a diwall, nag y medr *MR. B. EVANS*. Y mae, weithian, rhwng pymtheg ac ugain mlynedd oddiar pan y gadawais i derfynau Cymru; heb braidd allu cwrdd â neb, o fewn y rhan fwyaf o'r amser hwnnw, a fedrai siarad gair o iaith fy mam. Ac etto yr wyf yn hyderu, y gwn i Gymraeg yn agos, os nid yn gwbl, mor berffaith a'm gwrthddadleuwr; er fod ei drigfan wastadol ef, hyd yn hyn, os nad wyf yn cam-gymmeryd, wedi bod ymysg Cymreigwyr, ac o fewn cyffiniau tir ei wlad.

Y mae yr awdur hwn, yn gofyn, (tu dalen 86.) “ Os nad yw yr hyn a arwyddocair yn y bedydd yn dangos y dull o'i weini, pa fodd yr wyf fi yn dadleu cymmaint dros *drochi*, oddiwrth yr arfer o *gladdu*?” Yr wyf yn ateb,

atted, fod yr ysgrythur yn dweud, ein bod yn cael ein *claddu* YN Y BEDYDD, a THRWY FEDYDD; ond nad yw yn un lle yn dweud felly am *dywalltiad*, a *tbaenelliad*. “Attolwg ym mha le (eb efe, ymhellach) yr hysbysodd yr Ysbryd Glân, mai trwy *drochi* y dylid gweini bedydd?” *Atteb*: Ymhob lle y mae yn arfer y gair BAPTIZO, am weinyddiad yr ordinhad: gan fod y gair hwnnw yn arwyddo *trochi*, mor eglur a dyls, ag y mae y geiriau, *to dip*, a *to immerse*, yn ei arwyddo. Am i mi ddweud, i fod Act. ii. 2. yn groes i’w ddywediad ef, “Nad yw dawn yr Ysbryd Glân yn un lle yn y Bibl, yn cael ei ddarlunio trwy *drochiad*,” y mae ef yn groch yn galw ar ei ddarllenydd, i gymmeryd ei Fibl, ac edrych, a yw Y GAIR *trochiad* yn yr adnod, neu yn un man yn y bennod honno. Ond ped fuasai ef yn gweled yn dda i gymmeryd ychydig o bwyll, ef a allasai wybod, na ddywed’fwn i ddim, i fod Y GAIR *trochiad* yno, ac nad oeddwn yn meddwl dim ’chwaneg, nâ bod y *weithred*, neu’r *amgylchiad*, neu’r *cystwr o drochiad*, i’w weled yn ddigon amlwg yn y lle hwnnw. Gall hyn wasanaethu hefyd, fel atted i’w ofyniad ef, (tu dalen 88.) Pa beth a ddywedwn am y gwr sy’n gweled *trochiad* yn Act. ii. 2. lle nid oes air o fon am na *throchiad*, nac am fedydd?

O ran yr hyn a ddywed ein dadleuwr yn ei SEITHFED LLYTHYR, am *fedyddiad Nebucodonoſor*, y mae yr hyn a soniais i, yn tu dalen 64, a 65, o’r llyfr cyn-taf, yn attebiad digonol iddo. Y mae yn debyg ei fod ef yn awr yn chwennych gwadu, nad addefodd ef ddim i fod BAPTO yn air cymmwys am fedyddio. Ond, o bryffur, yr wyf fi etto yn tybied, i fod fiarad am FEDYDDIAD *Nebucodonoſor* yn fath o addefiad o hynny; yn enwedig, gan fod y gair BAPTO mor agos berthynas i EBAPHE, yr hwn a arferir gan y cyfieithwyr Groegaidd yn Dan. iv. 33. Yr wyf fi hefyd, fyth, yn dweud, mai *prif a phriodol ystyr* y gair BAPTIZO, yn ol tyfioleath yr holl fyd dysgedig, yw TROCHI: ac nid yw fy addefiad i, fod y gair hwnnw weithiau, yn arwyddo *golchi*, a *glanhau*, ddim yn gwrthwynebu hynny, mwy nag y mae fy addefiad, i fod y gair DIP weithiau yn arwyddo *lliwo*, yn gwrthwynebu fy marn, mai *trochi* yw ei *brif a’i briodol ystyr* ef. Hyd y gwelais, neu y clywais, y mae y geiriaduron Groegaidd oll, yn addef,

addef, yr hyn a soniais i am BAPTIZO. Ac am ei haerriad ef, i fod *wyth o bob deg* o'r dyfodigion yn gwadu hynny, ni allaf fi, mewn un modd, lai na meddwl mai anwiredd ydyw. — Ond *geiriau o ystyr helaeth* (eb efe) yw'r geiriau gwreiddiol am fedydd a bedyddio, ag fy'n cynnwys *amrywiol* ddull. Attolwg, profed ef, os gall, i fod mwy o gymhwysder eu galw hwy yn eiriau o ystyr helaeth, na galw y gair Saesonaeg *DIPFELLY*. O ran yr hyn a ddywedais i am y *iaith DUTCH*, fy awdurdod oedd *Geir-lyfr SEWEL*, a'r Testament Newydd yn y iaith honno; ac adolwyn, dangosod ein hawdur, yn ei lyfr nefaf, ei brawf digonol i'r gwrthwyneb. — Am waith yr hynafiaid yn galw *bedydd* yn *gyffegriad*, *enneinniad*, &c. i ba ryw bwrpas, syr, y soniai ef am hynny? A ydyw ef, yn wir, yn meddwl eu bod hwy yn hynod am alw pethau wrth eu priodol enwau? Os ydyw, y mae yn talu iddynt barch, nad oeddent hwy mewn un modd yn ei haeddu. — Am fy mod i yn dadleu oddiwrth y *lleoedd a ddewiswyd i weini bedydd*, mai *trochiad* yw gwir arwyddocad y gair BAPTIZO, y mae ef yn gofyn, “Os felly, pa fodd yr oedd y bedyddiad yn *Jerusalem* yn *drochiad* hefyd?” Rhyfedd gwestiwn! Fel ped f'ai yn beth cwbl anghredadwy, i fod mewn dinas a gynhwysai fyrddiynau o drigolion, un lle cyfneus i *drochi* lliaws o bobl? — Yr oedd *llyn Siloam* ei hun, yn ddiau, yn llwyr ddigonol i'r fath bwrpas. Ac o ran *ty ceidwad y carchar*, a *Judas*, a *Chornelius*, nid oes unrhyw le i fod yn betrusol am y matter, pan ystyrier, mor gyffredin yr oedd trochiad yn cael ei arfer yn y gwledydd hynny. — Pan y dywed yr ysgrythur, i fod *dyfroedd lawer yn AINON*, y mae yn debyg y myn yr ymresymwr hwn, mai'r fath ddyfroedd oeddent ag a welir yn gyffredin yn dyfrhau ddir Cymru. Mewn tyb mor rhesymmol a godidog, pwy a all lai na dymuno iddo ef lawer o ddiddanwch! Ond, o bryffur, syr, y mae yn rhaid i fod digywilydd-dra yr awdur hwn, tu hwnt i bob cydmariaeth, pan y mae ef yn taeru, fod yr ysgrythur yn dweud mai *dyfroedd lawer* YN WASGAREDIG, oedd yn *Ainon*, ac nid llawer o ddwfr yn yr un lle. “Gallfai IOAN (eb efe) ddewis Ainon, fel lle o lawer o ffrydiau o ddwfr, er mwyn ymddiogelu rhag *fychder* yn y *wlad boeth* honno.” Y WLAD BOETH HONNO, syr! Attolwg, pwy ond

fatan, a allfai ei ddyfsgu ef, mai gwlad *boeth* ydoedd? Y mae Ysbryd Duw yn dweud, mai gwlad *dda* ydoedd, gwlad *afonydd* dyfroedd, *ffynhonnau*, a *dysfnderau*, yn tarddu allan yn y dyffryn ac yn y mynydd, (Deut. viii. 7.) Pa fodd ynte y beiddiai y gwr hwn i roddi anair i'r wlad dda, fel ped fuasai yn dir fychder, a diffeithwch, cyffelyb i anialwch Arabia? — Y mae ef yn ymfroftio, drachefn a thrachefn, i fod *wyth o bob deg* o'r dyfsgedigion, o'i du ef, yn y pwngc o daenelliad babanod: ac y mae yn debyg, ei fod ef yn cyfrif hunny yn rheswm tra chadarn o blaid y pwngc hwnnw. — Ni wa i ddim llai, nad yw ei farn ef, hefyd, ynghylch anfawdd gwlad Canaan, wedi cael ei hadeiladu ar yr un fath reswm; canys hysbys yw, i fod unwaith, *ddeg allan o ddeuddeg*, o dywyfsgion Israel, yn cyttuno i roddi anglod am y tir a chwiliasent, ac yn ei alw yn dir yn difa ei breswylwyr, (Num. xiii. 32.) — Yr y'm ni hefyd, yn ei dyb ef, yn ffarad yn ffol, wrth ddal i *Ioan* i drochi a *dawfr*; ac i'r *apostolion* gael eu trochi yn, neu a'r *Ysbryd Glân*, &c. — Ond, fyr, y cyfieithwyr, ac nid nynt, fydd yn ffarad am *fedyddio* a *dawfr*, ac a'r *Ysbryd Glân*: ac oni wŷr fy atebwr, fod y gair *en*, a gyfieithir a *dawfr*, ac a'r *Ysbryd Glân*, yn naturiol a phriodol, yn arwyddo *mewn dawfr*, ac yn yr *Ysbryd Glân*? (Gwel Ioan i. 26. ac Act. i. 5.) Y mae Act. ii. 2. yn brawf digonol i mi, y gallir dweud yn dra chymmawys, i'r *apostolion* gael eu bedyddio yn yr *Ysbryd Glân*. O ran *bedyddiad* Israel, a *Nebucodonosor*, mi a adroddais fy meddwl am danynt, eisoes, yn helaeth ddigon. Mi a allaf yn hawdd iawn oddef cael fy nghyfrif yn “*rhedeg o un maes i'r llall, a churo'r awyr yno, a chilio oddiwrth y pwngc mewn dadl*,” &c. tra y bwyf yn ficer yn fy meddwl, ei fod yn gyfrifiad *anwireddus*, a llawer mwy cymhwysiadol at ymddygiad fy nghyhuddwr, nâ'r eiddo fi. Y mae ef yn *niwedde* ei SEITHFED LLYTHYR yn cymmeryd arno i ateb yr hyn a grybwyllais i ynghylch *cymmundeb babanaidd*. Ond yn yr atebiad hwn y mae y fath gymmysgedd terfysglyd, a'r fath gloffni, a dyrysych, yn ymddangos, ag fydd yn amlygu yn ddigonol wendid yr achos y mae ein hawdur yn ceisio ei amddiffyn—“Yn *gyntaf*, (eb efe) yn y weithred o fedyddio, y mae y deiliaid yn *oddefol*, ond yn swpper yr Arglwydd, y maent yn *weithredol*.
Ond

Ond, ym mha le, attolwg, y mae'r prawf ysgrythurol, i fod deiliaid bedydd yn fwy *goddefol*, nag yr oedd henuriaid, neu esgobion y prif eglwys, yn *eu hordeiniad* i'r swydd honno? Mi a wn na fedd ef un prawf o'r fath. A yw babanod, ynte, yn rhai cymmwys i gael eu neillduo i'r swydd esgobaidd?—Y mae ef, syr, yn amlwg yn dweud, “Y gall *babanod* i fod yn ddeiliaid *ordinhad oddefol*, sy'n gyflwyniad i'r Arglwydd.”—Wrth hynny, y mae yn dra thebyg, na fyddai dim anghymhwysder iddynt gael eu *hordeinio* yn henuriaid neu fugeiliaid eglwyfig: canys y mae honno yn *ordinhad oddefol*, ac yn gyflwyniad i'r Arglwydd, yn gymmaint, o leiaf, a bedydd.—Yn ail, (medd ein hawdur) “Nid yw aelodaeth eglwyfig neb yn eu rhwymo, nac yn rhoi iddynt hawl yn ddigyfrwng i holl ddyledswyddau a breintiau yr eglwys.” Ac, attolwg, pa newydd, neu pa reswm, yw hynny? “Yr oedd gan fabanod yr Iuddewon (eb efe, ymhellach) hawl i berthynas eglwyfig, fel y cyfryw; ond nid i bob braint yn yr eglwys tra yr oeddent yn fabanod.” Er hynny, syr, mae'n debyg i fod ganddynt hwy hawl i *fwytta'r PASG*; ac y mae'n hybys, mai gosodiad *coffadwriaethol* oedd hwnnw. Pa fodd, ynte, y mae yn rhaid i fod amcan, neu natur *goffadwriaethol*, swpper yr Arglwydd yn caud allan fabanod oddiwrth yr *ordinhad* honno? A ph'odd na allir dadleu am y geiriau, *holi ei hun, coffa, &c.* yn neddf swpper yr Arglwydd, mai i'r crediniol neu rai mewn oedran y perthynant, ac nad y'nt yn caud allan fabanod, megis y dadleu ein gwrthwynebwyr yn hyderus am y geiriau, *credu, dysgu, &c.* yn neddf bedydd?—Nid oes, yn ddiau, na chysllondeb, na chyfiawnder, na gweddeidd-dra, yn eu hymddygiad hwy ar y pen hwn. O ran rheswm ein gwrthwynebwr yn erbyn cymmundeb babanod, oddiwrth *eu diffyg o gynbeddfau naturiol*, y mae yn sicr o gymmaint grym yn erbyn eu bedyddio hwy: canys y mae yn ddilys, i fod babanod mor anabl i *edifarbau*, i *ddysgu* athrawiaeth Crist, a *chredu* ynddo, ag ydynt i *holi eu hunain, coffa am dano, a dirnad ei gorph ef.* Yn drydydd, (medd ein dadfeusr dewr) “Nid oes ganddynt ar athrawiaeth Mr. Richards ei hun, un hawl i swpper yr Arglwydd.” Ac, adolwyn, beth yw hynny iddo ef? Nid dadleu ar fy athrawiaeth fy hun, eithr ar ei athrawiaeth ef, a wnaethum i;

yn yr hyn a soniais am gymmundeb babanaidd. Os yw fy athrawiaeth i o unrhyw bwys yn ei olwg, ef a allfai enwi *bedydd*, yn gyftal a swpper yr Arglwydd, fel ordinhad nad oes gan faban un rhith o hawl iddi ar fy athrawiaeth i. Wedi'r cwbl, fyr, y mae yn dra amlwg, na fedrai fy ngwrthwynebwr ddim i ateb yr hyn a ddarfuafai i mi ei ddadleu allan o lyfr Mr. PEIRCE. Gobeithio y bydd iddo ei ystyried, yn fwy teg, a neillduol, a chyflawn, yn ei lyfr nesaf. — Yn sicr, ar ei resymmiadau ef, y mae yn rhaid i fod cystal hawl gan fabanod i *swpper yr Arglwydd*, ag a ddichon fod ganddynt i *fedydd*.

Yn nechreu ei WYTHFED LLYTHYR, y mae fy atebwr yn ceisio gwrthddadleu yn erbyn yr hyn a ddywedais i am *gariad brawdol*, yn yr *wythfed* tu dalen o'm llyfr cyntaf. Ac y mae yn dweud, “fy mod i, os nad yw ef yn cam-ddeall, yn esponio 2 IOAN i. 2. fel yn rhwymo brawdgarwch efangylaidd, *yn unig*, wrth gyttundeb barn ac ymarferiad, mewn *bedydd*.” Mawr rhaid fod ei anghyfiawnder, neu, o leiaf, ei anystyriaeth ef, cyn y gallo ddwyn i'm herbyn y fath gyhuddiad. Ac, yn wir, yn ei eiriau nesaf, y mae ef ei hun yn ei ddadymchwelyd, agos yn gyfangwbl, wrth ddweud, fy mod i yn addef, rhyw radd o *gariad brawdol* i bawb sy'n ymddangos o fod wedi derbyn, ac yn dilyn tyftiolaeth Crist; a chariad o ewyllys da, i bawb. Pa fodd, ynte, y mae'n bosibl i mi ddeall, fod IOAN yn rhwymo brawdgarwch efangylaidd, *yn unig* wrth gyttundeb barn ac ymarferiad mewn *bedydd*? — Fy ngeiriau i, ar ba rai y mae ef yn ceisio sylfaenu ei achwyniad, ydynt fel y canlyn, (ac nid oes arnaf un radd o gywilydd eu hail adrodd)—“O ran athrawiaeth brawdgarwch efangylaidd, yn neillduol, mawr iawn, yn awr, yw'r ffarad am dani yn y byd defosiynol; ond y mae'n rhy bryderus nad oes nemmawr yn ei deall.” Os gwir yw ymadrodd IOAN yr *apostol*, y mae yn gofyn i fod y cariad hwn yn hollol dan dywyfiad y *gwirionedd*. Ac y mae yn debyg ei fod o'r fath natur, ag na's gall ef ddim yn erbyn y *gwirionedd*, ond *dros y gwirionedd*. Wrth sôn am wrthddrychau brawdgarwch crist'nogol, y mae Ioan yn llefaru y geiriau hynod hyn,—“Y rhai yr wyf fi yn eu caru *yn y gwirionedd*; ac nid myfi yn unig, ond pawb hefyd a adnabuant y *gwirionedd*; er

mwyn

mawyn y gwirionedd, yr hwn fydd yn aros ynom ni, ac a fydd gyd â ni yn dragywydd." (2 Ioan i. 2.) Os nad yw taenelliad babanod, gan hynny, yn *rhan o'r gwirionedd*, ni's gall ei arddelwyr, *fel y cyfryw*, neu yn yr ymarferiad o hono, fod yn wrthddrychau efangylaidd frawdgarwch. Mor belled ag yr ymddengys eu bod wedi derbyn, ac yn dilyn tyfthiolaeth Crist, mor belled a hynny y mae cariad brawdol yn ddyledus iddynt oddiwrth bob cristion. Yn awr, fyr, tra bwyf fi yn cyfrif, mai y *gwirionedd* yw terfyn-gylch, a rheol, brawdgarwch efangylaidd, ac nad yw taenelliad babanod yn un rhan o'r *gwirionedd*, pa fodd yr oedd yn bosibl i mi i ystyried arddelwyr y ddefod hono, *fel y cyfryw*, neu yn yr arferiad o honi, yn wrthddrychau y brawdgarwch hwnnw?—Os yw fy marn i, yn hyn o bwngc, yn gamfyniol, neu yn an'fgrhythurol, attolwg, dangosod fy ngwrthddadleuwr hynny, a mi a fyddaf yn dra diolchgar iddo.—O'r tu arall, fyr, tra y bwyf fi yn arddel, ac yn arfer, *cariad o ewyllys da*, at bawb, hyd yn oed y digred, a'r chwerwaf o'm gelynion, (yr hyn, Duw a wŷr, yw fy meunyddiol ymgais) yr wyf yn meddwl na's gall y gwr hwn, gyd ag un rhith o resymmoldeb, i ddannod, mai un *gul*, ac *angharedig*, yw fy nghrefydd i. Ni feddyliais i erioed am *ddiar-ddel* taenellwyr babanod, fel gwrthddrychau brawdolgariad, tra y byddai rhannau eraill eu hymddygiad, neu eu buchedd, a'u hymarweddiad yn gyffredinol, yn cyd-ymagweddu â'r *gwirionedd*. Ac ni's gallaf fi lai nag ystyried, i fod achwyniad ein hawdur ar y pen hwn, yn gwbl ddisail ac anghyfiawn, (81.) Yr un pryd, nid wyf fi yn deisyf, nac yn disgwyl, unrhyw *ffafor* ar ei law ef.

Am *nattur bedydd*, fel DYLED SWYDD BENDANT, mi a adroddais fy meddwl yn dra neillduol yn fy llyfr cyntaf, dan faith o bennau, (dal. 41 a 42.) Ac y mae fy awdur ei hun yn dra phryffur yn tyftio, ei fod ef yn cyd-ddeall, ac yn cyd-uno â mi, yn y *chawech peth cyntaf o'r faith*; a bod yn rhyfedd ganddo, os wyf fi yn tybied, i fod un dadl rhyngom yn eu cylch, (dal. 74.) Y mae yn dweud ymhellach, y cyttuna ef â mi, yn y *seithfed peth* hefyd, gyd ag ychydig o *'chwanegiad*, sef at *archiadau*, a *siamlau* y Testament Newydd; EI GY-
FEIRIADAU at *faenorel oruch-wiliaethau* y cyfammed

gras, Ond tu ag at brofi afresymmoldeb a gwrthuni y *'chwanegiad* hwn, bydd yn llwyr ddigonol i goffau, Nad yw *deddf bedydd*, neu, mewn geiriau eraill, yr *archiadau* dwyfol, a'r *siamplau* profedig, a gynhwyfir yn y Testament Newydd, ymherthynas i'r ordinhad honno, ddim yn un lle yn *cyfeirio* at *flaenorol oruchwiliaethau* y *cyfammod gras* fel ein rheol, neu ein hyfforddiad ni, yn y cyflawniad o honi. Ac yn wir, os yw ef yn meddwl, i fod *bedydd*, mewn un radd, wedi cael ei sylfaenu, ar *flaenorol oruchwiliaethau* y *cyfammod gras*, ni's gall fod un rhith o wirionedd yn ei ddywediad ef, Ei fod yn *cyd-ddeall*, ac yn *cyd-uno* â mi yn y *chwech peth cyntaf* o'r faith: canys yr wyf fi yno, yn gysson, yn darlunio *archiadau* a *siamplau* y Testament Newydd, fel UNIG sylfaen, a PHERFFAITH reol *bedydd*.—"Hen arfer y Sociniaid (eb efe) yw gwrthod tyftiolaeth yr Hen Destament." Adolwyn, beth yw hynny i mi?—Gan na's gallais i erioed gwrdd yn yr *Hen Destament*, ag unrhyw ddeddf, neu amlygiad, ymherthynas i'r ordinhad o fedydd, yr wyf yn hyderu, na's gall fy mod i yn gwrthod ei *dyftiolaeth*, trwy gyfrif yr ordinhad honno yn un *briodol* i'r Testament Newydd.—Wrth alw *bedydd* yn *ddyledswydd bendant*, fy meddwl yw, ei bod yn *ddyledswydd* fydd yn llwyr ymorphwys ar ddeddf neillduol ac enwedigol, ac nid ar natur ac amgylchiadau pethau.—Ac wrth ei galw yn *ordinhad* o'r Testament Newydd, yr wyf yn deall, mai yn y Testament Newydd yn unig, y mae i ni ymofyn am ddeddf, neu mewn geiriau eraill, am *sail* a *rheol* yr ordinhad.—Pwy, attolwg, a feddyliai am fyned i deyrnasiad SIARL yr ail, i ymofyn am gyfraith rhydd-did yr Ymneillduwyr Protestanaidd? Neu fyned i gyfammod Noah, i ymofyn am ddeddf enwaediad? Pan y mae yn gwbl hysbys, mai yn nheyrnasiad WILLIAM a MARY, y gwnaed cyfraith rhydd-did yr Ymneillduwyr, ac mai yn amser ABRAHAM, ac iddo ef y rhoddwyd deddf enwaediad? Ond, yn ddiau, fe fyddai y sath ymddygiad mor rhesymmol a chymmws, a myned i'r Hen Destament i ymofyn am ddeddf a rheol *bedydd*. O ran *casgliad*, mi a ddywedais, o'r blaen, nad wyf fi ddim yn ei wrthod yn ei le priodol; eithr fy mod, o'r tu arall, yn addef ei rym a'i ddefnydd: ond fy mod yn dal, yr un pryd, nad *casgliad* yw sylfaen *dyledswyddau*

swyddau pendant; ac, nad yw bosibl i ddwyn casgliad cywir o'r ysgrythur dros daenelliad babanod.—Y mae ein hawdur ei hun yn awr yn canniattau, i fod bedydd yn ordinhad bendant. Ond, “ gan fod pob ordinhad bendant, (eb efe) yn beth allanol, rhaid i fod dibenion *moesol* i'r gweinyddiad o honi.” Attolwg, pwy a glywodd ef erioed yn gwadu hynny? Yr wyf yn hyderus, na ddywedais i ddim i'r gwrthwyneb. “ Am hynny (medd efe, ymhellach) ni all bedydd i fod mor hollol bendant, na raid i ni *osod ein deall ar waith* mewn perthynas iddi, yn gystal ag mewn dyledswyddau *moesol* a naturiol, ymha rai y mae Mr. R. yn canniattau casgliad.” Rhyfedd! rhyfedd! A yw ef, o bryffur, yn meddwl, wedi'r cwbl ein bod ni yn gwadu hyn? Os yw, y mae yn rhaid mai gwir a ddywedais i am dano, “ Na ddarfu iddo ef erioed etto, i ddeall natur y ddadl.” (Athr. Bed. Dwfr, 41.) Y peth yr y'm ni yn ei ddadleu, syr, fel y gwyddoch chwi yn dda, yw hyn, “ Mai nid deddf enwaediad, neu un rhan o wafanaeth yr hen oruchwiliaeth, nac unrhyw beth a grybyllir yn yr Hen Destament, nac, ychwaith, *casgliad*, oddiwrth natur pethau, neu'r berthynas, a dybygir ei bod, rhwng un amgylchiad a'r llall, eithr gorchymmyn neillduol, neu bendant, Iesu Grist, yw gwir sylfaen a deddf bedydd.”—Tu ag at wybod natur a diben deddf bedydd, y mae, yn sicr, yn rhaid i ni *osod ein deall ar waith*; neu, mewn geiriau eraill, y mae yn gofyn i ni, i ystyried yn bwylllog a difrifol eiriau y ddeddf honno, ynghyd â'r hanes ysgrythurol o'i gweinyddiad, yr hyn yw yr esponiad dwyfol o honi. — Os myn ein hawdur alw y fath ystyriaeth, neu y fath arseriad o'n rheswm a'n deall, yn *gasgliad*, gwnaed fel y mynno: nid oedd gennyf fi un amcan i wahardd hynny; fel y gall'sai ef yn hawdd wybod, ped fuasai yn gweled bod yn dda i ddal ychydig sylw ar yr hyn a ddywedafwn i, yn dalen 36 o'm llyfr cyntaf.—Yn yr hyn a draetha ein hawdur, ymhellach, am *gasgliad*, a *chydmarriad*, tu dalen 95, a 96, nid yw (os goddef i mi arfer ei iaith ddedwydd ef) ond *rbedeg gyrfa â'i gyfgod ei hun*, ac *ymyrreith â'i eiriau ei hunan*, a *churo yr awyr*: am hynny ni all fod un angenrhaid, i roi ychwaneg o ateb iddo, ar y pwngc hwn. O ran athrawiaethau SICRWYDD DEALL, ac UNDEB FFYDD, yr wyf yn meddwl nad oes achos i mi

i mi eu hyftryied yn awr; gan fy mod yn gobeithio, i fod yr hyn a nodais eisoes yn *y rhan gyntaf o'm TRYDYDD LLYTHYR*, yn cynnwys attebiad digonol i'r cwbl a ddarfu i Mr. E. ei ddadleu i'r gwrthwyneb.—Rhyfedd, gyd â'r fath gilwg anfiriol, y mae yr awdur hwn yn wastadol yn golygu cymmeradwywyr fy llyfr cyntaf i, fel pe b'ai yn rhaid eu bod hwy yn euog o ryw ymddygiad tra chywilyddus, yn eu gwaith yn tystio, i fod y llyfr hwnnw “ yn cynnwys sylwedd eu hegwyddorion hwy, mewn perthynas i'r ordinhad o fedydd, ac attebiad digonol i'r camddarluniadau, camachwyniadau, a gwrthddadleuon, a gynhwysir yn yr hyn a gyhoeddwyd yn ddiweddar, dan enw, *Llythyrqu at Gyfaill ar y Pwngc o Fedydd*.” er nad yw y fath ymadrodd, mewn un modd, yn arwyddo, eu bod hwy yn cydsynnio â mi, ymhob pwngc neu egwyddor neillduol, a gawfai yno eu haddef a'u hamddiffyn. — *Yn niwedd ei WYTHFED LLYTHYR*, y mae ein hawdur, yn dra rhesymmol yn dweud, “ ei fod ef yn gadael i'w ddarllenwyr i farnu, p'un a'm bod i wedi dadymchwelyd ei resymmau, a ph'un a'm bod wedi gwneud yn deg â'i ymresymmiadau ef; ac hefyd, p'un a'i fod ynteu wedi profi, mai ei gam-gyhuddo, a'i gamddarlunio ef, a wnaethum i.” Yr wyf finnau, syr, yn dra boddlon, i'r darllenydd synhwyrol, a diduedd, i farnu rhyngom, yn y materion hyn.—Y mae ef yn hyfbyfu, ymhellach, “ Os gwel un a ddarlleno ei lyfr ef, yn gymmwys ei ateb, mewn tegwch, ac ysbryd efangylaidd, yr ystyria ef y gwaith, gyd â phob parch a chariad.” O'r goreu; y mae hyn, yn sicr, yn ymadrodd tra gweddaidd a gwrol. “ Ond (eb efe) os gwna neb hynny, mewn iaith o ogan a dirmyg, ac mewn ffordd o gamddarluniad, a newidiad y gwir ddadl i ryw beth arall, ni wnaef fi un sylw arno.” Attolwg, pa'm hynny? Minnau a dybygwn, o'r tu arall, y gall'fai ef ymdrechgu â'r fath wrthwynebwyr gyd â mwy o fantais; ac hefyd, y byddai mwy o angenrhaid iddo ei gymmeryd mewn llaw, pa fwyaf annheg ac anghymmawys, y cawfai ei ateb ganddo. Ond yn hyn, syr, fel llawer o bethau eraill, y mae yn debyg i fod Mr. Evans a mi, yn gwahanu yn ddirfawr yn ein barn.—O'm rhan fy hun, os gwel neb yn gymmwys i ateb y llyfryn hwn, ym mha ysbryd, neu ym mha fodd bynnag, y caffo hynny

hynny ei wneuthur, fy mwriad prefennol i yw, ei yf-
tyried yn bwylllog ac yn ddyfal; a'i wrthwynebu hefyd,
yn bryffur, yn oneft, ac argyhoedd. Tra yr ymddan-
goso, mai y gwirionedd yw yr hyn yr wyf fi yn ei
arddel, gobeithio na fydd arnaf fi, fyth, na chywilydd
nac ofn, i wynebu y dewraf, a'r cadarnaf, o'i wrth-
wynebwy'r.

Ni wn i, fyr, am un ran o waith ein hawdur, ag fydd
yn fwy hynod nâ'r OLYSGRIFEN *ar ddiwedd ei lyfr*.
Y mae ef yno yn tystio yn dra phryffur, na ddywed'sai
ef ddim yn erbyn *ein barferiad* ni, yn ei lythyrâu
blaenorol, ond yn unig yn erbyn *ein dadleuaeth*. Ac
er hynny, fyr, ef a ddadleuodd yn ei lythyrâu blaenorol,
nad oes gennym ni unrhyw warant o'r nef am *ein bar-*
feriad; ac nad yw ein heglwyfi ni, na'n dull o wneud
disgybllion, yn gyfattedbol i'r ysgrythur, (79, 83.) Mi
dybygwn i fod yu rhaid ei fod ef yma, yn gyftal ag
mewn amryw fannau eraill o'i lyfr, yn dweud yn dra
amlwg ac uniawngyrch yn erbyn *ein barferiad* ni.—Y
mae ef gwedi'n, yn cymmeryd arno i luniaethu rhai
rhesymmau yn erbyn *ein trefn* ni. O blaid bedydd
babanod, y mae ganddo (medd efe) y lliaws tystion
hyn—1. *Cyffondeb y ffydd*. Ond attolwg, beth y mae
cyffondeb y ffydd yn ei dystio dros fedydd babanod?
Dim cymmaint ag un gair. Gall'fid yn gyftal enwi
cyffondeb y ffydd fel tyst dros *gymmundeb babanod*, neu
hyd yn oed dros athrawiaeth y *purdan*. — Yr ail dyft
yw, *cwblhad Crist*, o'r cyfammod a wnaethpwyd ag
Abraham, pan ddiddymmodd gyfammod Sina. Ond,
yn sicr, nid oes unrhyw berthynas rhwng gwaith
Crist yn cyflawni yr addewid a wnaed i Abraham,
(y caffai yr holl genhedloedd eu bendithio ynddo ef,) a'r ddefod o daenellu babanod. Nid yw yr amgylchiad
hwn, gan hynny, ddim i'w bwrpas ef yn y mesur
lleiaf. (Gwel Gal. iii.)—Y trydydd tyst yw, *gosodiad*
bedydd yn lle'r enwaediad. Os gosodwyd *bedydd* yn
lle yr *enwaediad*, pa'm y bedyddid y rhai oeddent
eisoes wedi eu bedyddio? Ond mi a ddangosais, fyr,
yn ddigonol, yn fy llyfr cyntaf, (dal. 18, &c.) mai *gau*
athrawiaeth yw hon; ac am hynny ni's gall un rheswm
a gaffo ei sylfaenu arni, fod o unrhyw bwys.—Y mae
ein hawdur yn gosod ger ein bron, *na'w* o dystion yn
'chwaneg. Ond hwy a fuafent oll yn y frawdle o'r
blaen;

blaen; ac nid y'nt yn awr, mwy nâ phryd hynny, yn dwyn unrhyw dystiolaeth dros daenelliad babanod.— Nid oes achos, gan hynny, i ni ddwyn neb tyftion, neu unrhyw orchymmyn, neu reol, bendant o'r ysgrythur, yn eu herbyn hwy. — Ond gyd â pha wyneb y gall y gwr hwn ddweud, nad y'm ni yn gallu ymhoni o un gorchymmyn na rheol bendant yn erbyn taenelliad babanod?—Yn ddiammau, y mae *distawrwydd* deddf bedydd, yn eu cylch hwy, yn rheol mor berffaith a digonol yn erbyn eu bedyddio, ag oedd *distawrwydd* deddf enwaediad ynghylch y plant *menywaid* yn erbyn enwaedu y cyfryw: neu ag oedd *distawrwydd* deddf yr offeiriadaeth ynghylch *llwyth Juda*, yn erbyn dewis neb o bobl y llwyth hwnnw i'r swydd offeiriadol. (Heb. vii. 14.) — Os cyfrifai yr apostol PAUL y fath reol yn un ddigonol a pherffaith, mi dybygwn y gallem ni hefyd, yn dra diogel, a chymmws, ei chyfrif felly.— Un, fyr, o'r gorchymmynion, neu reolau pendant, a berthynant i fedydd, yw, “Ewch a dysgwch yr holl genhedloedd, gan eu bedyddio:” neu, mewn geiriau eraill, “Ewch i'r holl fyd, a phregethwch yr efengyl i bob creadur. Y neb a gredo ac a fedyddier a fydd cadwedig.” Yma, fyr, ni a gawn, nid yn unig, *ddistawrwydd* hollol ynghylch *babanod*, ond hefyd ymadrodd ag fydd yn effeithiol yn eu cau hwynt allan oddiwrth yr ordinhad: canys y mae yn beth mor annaturiol a gwrthun, i ddadleu oddi yma, i Iesu Grist awdurdodi, neu anfon, ei ddisgyblion i fedyddio *babanod newydd* *eni*, a phe dadleuid, iddo ef eu hawdurdodi, neu eu hanfon, i'w *dysgu* hwy, neu *bregethu* yr *efengyl* iddynt. O ran y cymhwysfadau o *ffydd* ac *edifeirwch*, y mae'r ysgrythur, yn sicr, yn crybwyll, eu bod hwy yn ofynol ymhawb a *fedyddier*, mor amlwg a dilys, ag y mae yn crybwyll, i fod *HOLI* eu *hunain*, *COFFA* am *Iesu Grist*, a *DIRNAD* ei *gorph* ef, yn ofynol ymhawb a dderbyni-
 iont *swpper* yr *Arglwydd*. Os yw ein hawdur yn cyfrif, i fod *distawrwydd* DEDDF Y SWPPER, ynghylch *babanod*, a'u *hanallu* hwy, mewn perthynas i'r amgylchiadau a enwyd, yn eu hanghymmwyso i dderbyn yr ordinhad honno, ef a ddylai hefyd, os yw yn talu unrhyw barch i *gyffondeb*, ac *onestrwydd*, i gyfrif i fod *distawrwydd* DEDDF BEDYDD, ynghylch *babanod*, a'u *hanallu* hwy i feddiannu, neu broffesu, y cymhwys-
 iadau

iadau gofynol o *ffydd ac edifeirawch*, yn eu hanghym-
mwyfo hefyd i dderbyn yr ordinhad o *fedydd*. — Lle y
dywed ef, gan hynny, nad yw y Bibl, yn un man, yn
crybwyll i fod *ffydd ac edifeirawch* yn ofynol *ymbawb*
a fedyddier, ond yn y rhai *sy mewn oedran*, ef a all'fai
yn gyftal ddweud, nad yw y Bibl, chwaith, yn cryb-
wyll yn un man, i fod *COFFA am Iesu Grist*, yn ofynol
ymbawb a dderbyniont y *swpper*, eithr, yn unig, yn y
rhai *sy mewn oedran*; ac felly, nad yw yn cau allan
fabanod oddiwrth yr ordinhad honno. — A lle y dywed
ef, mai nid mewn cyferbyniad i *fabanod*, eithr i'r
anghrediniol, y dywedir, *Y neb a gredo ac a fedyddier*,
ef a all'fai ddweud, mor rhesymmol, ac mor gymmwys,
mai nid mewn cyferbyniad i *fabanod*, eithr i'r anghre-
diniol hefyd, y dywedir, *Holed dyn ef ei hun, ac yna*
bwyttaed o'r bara, ac yfed o'r cwppan; ac felly y gall
babanod, fyth, i fod yn iawn ddeiliaid y *swpper* sanc-
taidd.

O ran yr amryw bethau y mae ef yn achwyn, yn tu
dalen 98, ein bod ni yn eu hadeiladu ar *ystyriaethau*
hunan-dderwisol, yr wyf yn meddwl ddarfod i mi eu trin
hwy, mor neillduol, ac mor gyflawn, eifoes, yn y da-
lennau blaenorol, nad oes dim achos i mi eu hystyried
ymhellach yn y llyfr hwn. Os digwydd i neb o'm
gwrthddadleuon a'm rhesymmiadau, dan y pennau
hynny i ymddangos i *Mr. Evans* yn annigonol, noded
lwynt allan; a mi a ymrwymaf eu hail-ystyried, os
byw ac iach y fyddaf.

Y mae ein hawdur yn *niwedd ei OLYSGRIFEN*, yn
gofod i lawr *wyth o resymau yn erbyn TROCHIAD*, fel
hanfodol ddull bedydd. — Nid yw yn ymddangos iddo
ef yn *hanfodol i'r ordinhad*. — *Yn GYNTAF*, “ O blegid
na orchymmynir hynny yn *bendant*, yn un lle.” —
ATTEB; fe'i gorchymmynir yn *bendant*, ymhob lle y
mae'r ysgrythur yn gorchymmyn gweini bedydd; o
blegid mai *trochiad* yw naturiol a phrif ystyr y gair
gwreiddiol am yr ordinhad honno. — *Yn AIL*, (eb efe)
“ O blegid nad oes un *siampl* yn cynnwys hynny o *angenrheidrwydd*, ond trwy gasgliad.” — *ATTEB*; y mae
pob siampl ysgrythurol yn ei gynnwys o *angenrheidrwydd*;
o blegid yr un rheswm ag a enwir yn yr *atted* blaenorol.
Yn DRYDYDD, (medd efe) “ Y mae yn *niweidiol*
mewn amryw gystuddiau: megis, y *darfodedigaeth*, y
parlys,

Parlys, y catarrh,” &c. ATTEB; nid yw yn ni-
weidiol yn neb rhyw gyfuddiau, nad ydynt hefyd yn
anghymmwyso dynion i'r lleill o'r ordinhadau efangyl-
aidd. Yn y CATARRH, y mae yn hyfbys, ei fod yn
cael ei gyfrif o *fawr lles*, mor gynnar a dyddiau *Aug-
ustus Cesar*, a hynny gan un o'r meddygon mwyaf
enwog yn yr oes honno; ac iddo, yn wir, i fod yn
fodd i iachau yr ymeroddr ei hun o'r clefyd hwnnw, fel
y tyftia *Suetonius*. — Yn y PARLYS hefyd, y mae y
meddyg enwog hwnnw, Dr. *Baynard*, yn ei gyfrif yn
feddyginiaeth dra effeithiol. — Ac hyd yn oed, yn y
DARFODEDIGAETH, yr oedd yr ardderchog *Galen*,
medd Mr. *King*, yn ei gyfrif yn arfeiriad tra rhin-
weddol. — Mwy i'r un pwrpas, a allir ei weled, yng
ngwaith Mr. King, Sir John Floyer, Dr. Baynard, a Dr.
Cheyne, ynghylch ymolchi mewn dwfr oer. — Yn BED-
WARYDD, (medd ein hawdur) “Nid yw yn bosibl
mewn rhai gwledydd poeth a fych.” ATTEB; y mae
yn bosibl ymhob gwlad boeth a fych, y fydd yn drigi-
annol. — Yn BUMMED, (eb efe) “Nid yw y dull mwyaf
gweddus i fenywod a gwrrywod ynghyd; gan fod yn
gofyn gwlychu yr holl groen.” ATTEB; y mae yn
ddull mor weddus i fenywod a gwrrywod ynghyd, ag
yw tywalltiad a thaenelliad. — Yn CHWECHED, (medd
ef) “Nid yw y dull mwyaf arwyddoccaol o fendithion
ysbrydol: y rhai a gyfrannir trwy daenellu a thywallt.”
ATTEB; y dull mwyaf arwyddoccaol ydyw, o'r holl
fendithion a ddalier allan yn yr ordinhad; megis golchi
ymaith bechod, marwhâd iddo, ac adgyfodiad i newydd-
deb buchedd; neu gydymffurfiaid â lesu Grist, yn ei
farwolaeth, ei gladdedigaeth, a'i adgyfodiad, &c. &c.
Yn SEITHFED, (eb efe) “Nid yw y dull mwyaf te-
bygol yn hanes bedydd.” ATTEB; y dull mwyaf
tebygol yw, yn hanes bedydd. Yr un peth, yn yr
ysgrythur, yw *bedyddio a suddo*, neu *drochi*. MEWN
DWFR, y dywed y iaith wreiddiol, i fod IOAN yn *be-
dyddio*. Dywedir hefyd, ei fod ef yn bedyddio YN yr
Iorddonen; yr ason fwyaf yn yr holl wlad — Ac mewn
lle a elwid *Ainon*, canys dyfroedd lawer oedd yno: yr
hyn, yn sicr, nid oedd yn ofynol tu ag at daenellu neu
dywallt. Aeth Philip a'r Efnuch i wared i'r DWFR.
Ac yr oedd y prif grist'nogion yn cael eu CLADDU
yn y bedydd. — Hefyd, syr, o ran *disgyblion, Ioan, a*
Christ,

Chriſt, a'r tair mil, a *theuluoedd Lydia*, *ceidwad y car-
char*, a *Chornelius*, (am ba rai y mae ein hawdur yn
crybwyll) nid oes un lle i ammau iddynt hwy gael eu
trochi, neu eu ſuddo mewn dwfr, gan fod y iaith
wreiddiol yn amlwg yn arwyddo hynny, lle y mae yn
ſon am eu bedydd hwynt. Y mae hefyd, ſyr, yn
deilwng o ſylw, i fod *trochiad* (ar amryw gyfrifon)
wedi bod yn hir yn arfer mor gyffredin yng wledydd
y Dwyrain, ymyſg Iuddewon a Chenhedloedd, na's
gall'ſai Ioan a'r apoſtolion, i fod dan unrhyw anhawf-
dra i gyflawni y fath orchwyl, o eifiau lleoedd *cyſleus*,
nac ychwaith, o eifiau *newidiadau o ddillad*. Yn wir,
fe ymddengys, fod y trigolion yn cyfrif *ymolchi mewn
dwfr* yn arfer anhepcorol, neu yn un o angenrheidiau
bywyd, fel bwyttu ac yfed, a chysgu ac ymddilladu &c.
Yr oedd yr unrhyw arfer hefyd yn fawr ei bri, yn rhai
o ardaloedd y Gorllewin. Ond nid yn fwy yn un lle
nag yn *ben RUFAIN*. Yr y'm yn darllain i fod yno,
un amſer, 856 o ymolchfaoedd gwahanol; a rhai o
honynt yn adeiladau gwyh a choſtfawr dros ben.—
Dywedir i *Agrippa* adeiladu yno, ar ei goſt ei hun,
170 o ymolchfaoedd: a bod *ymolchfa Antoni*, yn cyn-
nwys lleoedd cyſleus i 1600 o bobl, i ymdrochi ynddo
ar unwaith.—A hefyd, i fod *ymolchfa Diocleſian* yn
cynnwys lleoedd cyſleus i *dair mil* o bobl, i ymdrochi
ynddo, yr un pryd, heb fod cymmaint ag un o honynt
yng olwg y lleill.—Yn ſicr, ſyr, lle yr oedd ymolchi
mewn dwfr yn ddefod mor gynneſin, nid yw ddim yn
debygol, y gall'ſai ei fod yn beth tra anhawdd i'r
apoſtolion i gwrdd â lleoedd a dillad cynnwys tu ag
at ſuddo, neu drochi mewn dwfr, y rhai a gredent yng
Nghriſt trwy eu hymadrodd hwynt.—(See SALMON'S
Mod. Hiſt. vol. x. & KING, as before, p. 6.) Yn
WYTHFED (medd ein hawdur) “O blegid mai nid
trochi yw yſtyr dibenol y geiriau gwreiddiol am ſedy-
ddio, mewn un iaith, eithr *llirwo*, *gwlychu*, a *golchi*.”
ATTEB; beth yw hynny i'r pwrpas, pe gwir y fyddai?
Y mae yn gwbl ſicr, mai *trochi* yw *prif yſtyr* y geiriau
hynny, fel yr ymddengys yn amlwg oddiwrth arfer y
Groegiaid, i iaith pa rai yr oeddent yn perthyn. Gair
Groeg, ſyr, fel y gwyr yr holl fyd dyſgedig, yw BAP-
TIZO, yſtyr naturiol a phriodol pa un, yn ol tyſtiolaeth
y *Groegiaid* eu hunain, yw *ſuddo*, neu *drochi*; canys

felly, ac nid trwy *daenellu*, neu *dywallt* yr oedd y bobl hynny ymhob oes, yn gweini yr ordinhad. Y mae hyn, syr, yn brawf amlwg a pherffaith dros ein barn a'n harferiad ni yn y matter hwn. Y mae yr eglwys *Groegaidd*, syr, oddiar amser PAUL yr apostol, hyd heddyw, yn gysson, wedi arfer *trochiad*. Gobeithio na ddywed Mr. B. Evans, ei fod ef yn deall *Groeg*, yn well nag yr oedd yr hen *Atheniaid* a'r *Corinthiaid*, a'r lleill o'r genedl honno, yn ei deall. Bellach, fy anwyl, anwyl syr, byddwch wych. Dysged Duw chwi a minnau i adnabod y gwirionedd, a'i arddel hefyd, ac ufuddhau iddo, yn ddiofn, yn ddigywilydd, ac yn ddiragrith, trwy Iesu Grist, Amen.

D I W E D D.

Gwallau'r ARGRAPHWASG.

Dal. 1, ll. 6, o'r godre, yn lle *gynnygwys*, darllain *gynhygwys*.

Dal. 18, ll. 10, o'r godre, yn ol *eu hunain*, (:) yn lle (.)

Dal. 35, ll. 22, yn lle *gwir wreiddyn*, darllain *wir wreiddyn*.

Dal. 58, ll. 8, yn lle y *15fed bennod*, darllain yr *unfed bennod ar ddeg*.

Yr un ddaen, ll. 6, (o'r nôd) yn lle *begwyddor*, darllain *begwyddori*.

Dal. 67, ll. 3, o'r godre, yn lle RUFFNIUS, darllain RUFFINUS.

Dal. 69, ll. 14, yn lle CYPRIUS, darllain CYPRIAN.

Dal. 75, ll. 9, o'r godre, yn lle *unrbaw*, darllain *unrhyw*.

Dal. 108, ll. 5, yn lle *fawr lles*, darllain *fawr les*.

